

T.C.
FIRAT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

107487

CENGİZ AYTMATOV'UN HİKÂYELERİNİN
TEMATİK BAKIMDAN İNCELENMESİ

DANIŞMAN

Yrd. Doç. Dr. Tarık ÖZCAN

HAZIRLAYAN

Selami ÇAKMAKÇI

ELAZIĞ – 2001

T.C.
FIRAT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

CENGİZ AYTMATOV'UN HİKÂYELERİNİN TEMATİK BAKIMDAN İNCELENMESİ

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Bu tez 18/09./ 2001 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından oy çokluğu ile başarılı / ~~başarısız~~ kabul edilmiştir.

Danışman

Yrd. Doç. Dr. Tarık Özcan

0

Üye

Doç. Dr. İbrahim KAVAZ

Üye

Doç. Dr. Y. Cemaladdin
GÖPÜRÖĞÜLLÜ

ÖZET**YÜKSEK LİSANS TEZİ****CENGİZ AYTMATOV'UN HİKAYELERİNİN TEMATİK BAKIMDAN
İNCELENMESİ****SELAMİ ÇAKMAKÇI****FIRAT ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ****TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI****2001, Sayfa: 128**

Bu çalışmada edebiyatın usta kalemlerinden biri olan Cengiz Aytmatov'un hikâyelerini tematik bakımdan incelemeyi amaç edindik.

İki bölümden oluşan tezimizin birinci bölümde Cengiz Aytmatov'un hayatı, sanatı ve eserleri hakkında bilgi verilmiştir. Bu bölümde Aytmatov'un hayatı ve hayatındaki önemli olayların sanatına yaptığı etkiler üzerinde durulmuş, sanat ve edebiyat ile ilgili görüşleri tespit edilerek eserlerinin kısa bir tanıtımı yapılmıştır. Yazarın hayatı, sanatı ve eserleri hakkında bilgi verdiğimiz bu bölüm, ikinci bölümde yapılan hikâyelerin tematik bakımdan incelenmesine bir zemin oluşturmuştur.

Çalışmamızın ikinci bölümünde Cengiz Aytmatov'un hikâyeleri tematik olarak incelenmiş ve bu bölüm çalışmanın ağırlıklı kısmını oluşturmuştur. Hikâyelerde yozlaşma, sevgi, doğa, yalnızlık, savaş, hürriyet, yoksulluk gibi temler tespit edilerek, bu temler önem sırasına göre değerlendirilmiştir. Bu bölümde hikâyeler ile ilgili tematik inceleme yapılırken Aytmatov'un hayatı, özellikle de çocukluk yılları göz önünde bulundurulmuş sanatkardan esere ulaşmaya çalışılmıştır. Ayrıca hikâyelerdeki bazı kavramlar, simge değerler ve ibarelerden hareket ederek eseri çözme, diğer bir metodumuz oldu. Bu metotla yola çıkarak yaptığımız incelememizde Aytmatov'un okuyucuya, "insan" ve "yaşam" ile ilgili önemli mesajlar verdiğini gördük ve hikâyelerindeki temalarla insan merkezleri bir sanat çizgisi izlediğini tespit ettik.

ANAHTAR KELİMELELER : Yozlaşma, insan, özgürlük, doğa, yalnızlık, yoksulluk, çocuk, sevgi, savaş, ideoloji...

SUMMARY
THE THESIS OF POSTGRADUATE
THE STUDY OF CENGİZ AYTMAOV'S STORIES IN VİEV OF THEME

SELAMİ ÇAKMAKÇI

FIRAT UNIVERSITY

THE ENSTITUTE OF SOCIAL SCIENCES

MAIN BRANCH OF TURKISH LANGUAGE AND LITERATURE

2001, Page:128

In this study we aimed to investigate a master writer of modern literature Cengiz Aytmatov's stories in theme.

In the first part of our thesis which is motde of two parts the information about the life, art and the works of Cengiz Aytmatov and the import and events which effected on his art and literature have painted out. His thoughts about art and literature have been fixed and presentation of his works has done. This part in which we gave information about the life, art and works of the writer has made a basis for secontd part to investigate his stories in theme.

In the second part of our study the stories of Cengiz Aytmatov have been investigated in theme and this part is the main part of the study. In the stories the themes such as degeneration, love, nature, lonileness, war, liherty and poverty have been fixed and these themes have been appreciated according to their impartance level. In this part, whice the stories were being investigated in theme the life, especialy childhood, of Aytmatov has been taken into consideration. It has been tried to reach the work by st reaching the urtist. Also, some concepts, symbols and wordings have been another method of us to solve the work. In our investigation in which we hed that method we saw that Aytmatove gave messages to the reader related to "human" and "life" and we fixed in the themes of the stories that he has followed an art line which is the human is centered.

KEY WORDS: Degeneration, liberity, destitution, nature, human, lonelevess, child, love, war, ideology...

İÇİNDEKİLER

Sayfa No

ÖZET / SUMMARY	I
İÇİNDEKİLER	III
ÖNSÖZ	VI
KISALTMALAR	VIII
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

CENGİZ AYTMATOV'UN HAYATI - SANATI - ESERLERİ

1. CENGİZ AYTMATOV'UN HAYATI - SANATI - ESERLERİ	5
1.1. CENGİZ AYTMATOV'UN HAYATI	5
1.1.1. Ailesi	5
1.1.2. Cengiz Aytmatov'un Doğumu ve Çocukluğu.....	6
1.1.3. Yetişkinlik Dönemi	7
1.2. CENGİZ AYTMATOV'UN SANATI	9
1.2.1. Cengiz Aytmatov'un Sanatının Oluşumu ve Gelişimi.....	9
1.2.2. Cengiz Aytmatov'un Eserlerinde Folklorun Kullanılış Biçimi ve Millî Romantizm	12
1.2.3. Cengiz Aytmatov'un Dil ve Edebiyat İle İlgili Görüşleri.....	13
1.3. CENGİZ AYTMATOV'UN ESERLERİNİN TANITIMI	15
1.3.1. Hikâyeler	15
1.3.1.1. Yüzyüze	15
1.3.1.2. Cemile.....	16
1.3.1.3. Al Yazmalım Selvi Boylum	16
1.3.1.4. İlk Öğretmenim.....	16
1.3.1.5. Deve Gözü	16
1.3.1.6. Toprak Ana	17
1.3.1.7. Kızıl Elma.....	17

1.3.1.8. Elveda Gülsarı	17
1.3.1.9. Beyaz Gemi	17
1.3.1.10. Oğulla Buluşma	18
1.3.1.11. Asker Çocuğu	18
1.3.1.12. Sultan Murat	18
1.3.1.13. Deniz Kıyısında Koşan Ala Köpek	18
1.3.1.14. Beyaz Yağmur	19
1.3.1.15. Yıldırım Sesli Manasçı	19
1.3.2. Romanlar	19
1.3.2.1. Gün Olur Asra Bedel	19
1.3.2.2. Dişi Kurdun Rüyalari.....	20
1.3.2.3. Cengiz Han'a Küsen Bulut	20
1.3.2.4. Cassandra Damgası	20
1.3.3. Tiyatrolar.....	20
1.3.3.1. Fujiyama	20

İKİNCİ BÖLÜM

CENGİZ AYTMATOV'UN HİKÂYELERİNİN TEMATİK BAKIMDAN İNCELENMESİ

2. CENGİZ AYTMATOV'UN HİKAYELERİNİN TEMATİK BAKIMDAN İNCELENMESİ.....	22
2.1. Yozlaşma Temi	22
2.2. Aşk Temi.....	40
2.3. Geçmişe Dönüş Temi	55
2.4. Sevgi Temi	64
2.4.1. İnsan Sevgisi	64
2.4.2. Tabiat Sevgisi.....	68
2.4.3. Hayvan Sevgisi	71
2.5. Yalnızlık Temi	75
2.6. Savaş Temi	80

2.7. Tabiat Temi	91
2.8. Hürriyet Temi.....	100
2.9. Yoksulluk Temi.....	107
2.10. İnanç Temi.....	110
2.11. Diğer Temalar	114
SONUÇ.....	116
KAYNAKLAR	121
1. Yazarın Eserleri	121
2. Kitaplar.....	122
3. Gazete, Dergi ve Tebliğler.....	123
ÖZGEÇMİŞ.....	128

ÖN SÖZ

İnsanın kendini arayışı binlerce yıllık bir serüvendir. Kendisini eksik ve kusurlu bir varlık olarak gören insan her zaman bir bütün olabilme arzusu ve bir kimlik arayışı içinde olmuştur. Tabii ki bu arayış sürecinde arayışa giden yollar daima farklı olmuştur. Gilgamiş, kendini ararken bir başkasına yönelir. Kendine benzer birini bulma arzusuyla o kadar acı çeker ki, sonunda tanrılar ona çok benzeyen Enkidu'yu yaratırlar. Böylece Gilgamiş bir benzerine kavuştuğunda huzur bulur. Eski Yunan ozanlarından Orpheus da insanın kendisini tanıması için sanatın ne olduğunu kavraması gerektiğini söyler.

Dünyanın yaşayan birkaç önemli yazarından biri olan Cengiz Aytmatov, nesir sahasında kalıcı eserler vermiştir. Daha çok romanlarıyla ün yapan Aytmatov'un üzerinde çalıştığımız hikâyeleri dıştan bakıldığında çok sade, ama içeriğinde derin anlamlar ve mesajlar yer alır.

Biz bu çalışmamızda Cengiz Aytmatov'un hikâyelerini tematik olarak inceleyerek, onun Türk ve Dünya edebiyatı içerisindeki hikâyeciliğini tespit etmeyi amaçladık. İki bölümden oluşan çalışmamızın birinci bölümünü yazarın hayatı, sanatı ve eserlerinin tanıtımına ayırarak, onun hikâyelerini tematik olarak incelediğimiz ikinci bölüme bir zemin hazırladık ve böylece yazardan esere gitmeyi düşündük. Zira, her insanın yaşamı onu kendine götüren yoldur.

İnsanlığa ve dünyaya seslenen büyük sanatçılar gibi Aytmatov da geleceğe bakan, hep istikbâle doğru devam eden insan yaşamının, gelecekteki sorunları üzerinde düşünen ve düşlerine herkesi ortak eden bir yazardır. Aytmatov, hikâyelerinde kendi öz amacının peşindedir. Onun hikâyelerinde giderek anlamını yitiren bir dünya, yok olmanın eşiğindeki doğa, gerçeğin gerçek dışına dönüştüğü anlar, sıradan insanların yaşam mücadelesi, kimliğini ve kişiliğini kaybeden insanların hayata ve insana ait değerleri kavramada çektikleri güçlük, ekonomik yetersizliğin insan yaşamında yaptığı olumsuzluklar başlıca sorunları oluşturmaktadır. Dolayısıyla bu hikâyelerde Aytmatov'un insanın yüce bir değer olduğu ve yaşamın tekrarlanamayacağı fikrini irdelemekte olduğu görülmektedir. A. Saint de Exupery de paha biçilemeyen insan yaşamından daha değerli şeyler olduğunu düşünmemizin yanlışlığına dikkat çeker.

Aytmatov'un hikâyelerini okurken insan gerçeği üzerinde düşünmeye başlarız ve şu yargıya ulaşırız: Eğer insan denilen varlığın gerçekten büyük bir değer olduğunun farkına varılmış olsaydı, bugün dünyanın ve insanların yaşamı çok farklı olabilirdi. Dolayısıyla Aytmatov'un hikâyelerinde yaşanılabilir bir dünya aradığı ve insanın var olmasını gerekli kılan değerler üzerinde durduğu bir gerçektir.

Aytmatov gibi üstün felsefeye sahip bir sanatkârı çalışmak bizim için büyük bir kazanç oldu. Genel anlayışımız gereği bu çalışmada en iyisini yapmaya çalıştık. Ancak çalışmamızda birtakım eksiklikler daima bulunabilir ve hakkında gerekli eleştiriler her zaman yapılabilir. Yine de çalışmamızın edebiyat ilmine katkıları olacağı kanısındayım.

Bu çalışma sırasında Araştırma Görevlileri Sn. Mutlu Deveci ile Ülkü Eliuz'un ve Yrd. Doç. Dr. Tarık Özcan'ın büyük yardımları oldu. Ayrıca çalışmamızın oluşumunda sorularına sabırla cevap veren, bana yol gösteren, çalışma disiplini kazandıran saygıdeğer hocam sayın Doç. Dr. Ramazan KORKMAZ'a teşekkürlerimi sunarım.

07.07.2001
ELAZIĞ

Selami ÇAKMAKÇI

KISALTMALAR

A.Ç.	: Asker Çocuğu
a.g.b.	: Adı geçen bildiri
a.g.e.	: Adı geçen eser
a.g.m.	: Adı geçen makale
a.g.s.	: Adı geçen söyleşi
A.K.M.	:Atatürk Kùltür Merkezi
A.Y.S.B.	: Al Yazmalım Selvi Boylum
Ank.	: Ankara
B.G.	: Beyaz Gemi
C.	: Cemile
C.A.U.B.ř.B.	: Cengiz Aytmatov Uluslararası Bilgi şöleni Bildirileri
D.G.	: Deve Gözü
D.K.R.	: Dişi Kurdun Rüyaları
D.K.K.A.K.	: Deniz Kıyısında Koşan Ala Köpek
E.G.	: Elveda Gülsarı
G.O.A.B.	: Gün Olur Asra Bedel
İ.Ö.	: İlk Öğretmenim
İst.	: İstanbul
K.E.	: Kızıl Elma
K.T.B.	: Kùltür ve Turizm Bakanlığı
O.B.	: Oğulla Buluşma
S.	: Sayı
s	: Sayfa
S.M.	: Sultan Murat
T.A.	: Toprak Ana
Y.	: Yüzyüze
K.T.B.	:Kùltür ve Turizm Bakanlığı
Yay.	: Yayınevi

GİRİŞ

Cengiz Aytmatov, çağdaş Türk ve Dünya edebiyatının en özgün, en evrensel kalemlerinden biridir. Sadece bir edebiyatçı değil, aynı zamanda çağdaş bir aydın olan yazar, gerçek bir sanatçı duyarlılığı ve sorumluluğu ile toplumun önünde giderek ve eserleriyle topluma yön vermeye çalışmıştır.

Her şeyden önce Aytmatov, geleceğe bakan ve gelecek kaygısı taşıyan bir yazardır. Bu düşünceyle o, hikâyelerinde işlediği temalarla insanlığın şimdiki ve gelecekteki temel sorunlarına dikkatleri çekmiştir.

Aytmatov'un hikâyelerinde olayların mekânı Kırgız topraklarıdır. Onun hikâyelerindeki insanlar yine çoğunlukla Kırgızlardır. Bu hikâyeler, konusunu ve temasını Kırgızların yaşamından, özellikle kültürel dokusundan alır. Aytmatov'un hikâyelerindeki temalar insan için önemli sorunları teşkil edecek niteliktedir. Özellikle insanın bireysel yaşantısını ilgilendiren ötekileşme/yozlaşma sorunu, doğa, hürriyet, yalnızlık, yoksulluk, ayrılık gibi problemler yazarın hikâyelerinin başlıca temlerini oluşturur. Aytmatov, bu temaları ele alırken folklorik ve tarihi değerleri; eleştirilerini haklı kılmak için kullanır, bu belgeleri eleştirilerine ve mesajlarına tanıklık etmeye çağırır. Yazar, gerek sözlü kültür ürünleri, gerekse hikâyelerindeki diğer konularla geleneksel hayat tarzı içerisinde millî ve manevî değerlerine göre yaşayan insanların sıkıntılarını ve yaşanılan hayatın Sovyet rejimi tarafından nasıl yok edilmeye çalışıldığını dile getirir.

Bunlarla beraber Aytmatov'un hikâyelerinde, millî değerlerine göre yaşayan insanların Sovyet rejiminin amaçları ve çıkarları uğruna gerçek hürriyetlerinin ellerinden alınarak gayri insanî şartlar altında nasıl çalıştırıldıkları ve yaşamlarının bir trajediye dönüştüğü çarpıcı bir şekilde anlatılır. Sovyet yönetiminin dayattığı yaşam şartları ile daha önceki yaşam arasında bocalayıp duran insanların, hayatın gerçekleri ile rejimin prensipleri arasında kaldıkları görülür. Hikâyelerdeki insanların bir kısmı rejimin özel yöntemleriyle birer "öteki" haline gelerek; köksüz, değersiz insanlar oluverirler. Bir kısmı ise önce rejimin değer yargılarını benimseyerek tam bir rejim koruyucusu durumuna gelmişken; ruhlarında bazı gel-git'lerin oluştuğunu, savundukları anlayışın hiçbir insanî geçerliliği olmadığını farkına vararak, eski yaşama, Türk insanının bozkırdaki özgür yaşamına özlem duymaya başlarlar. Hikâyelerdeki kahramanların bir kısmı bütün baskı yöntemlerine, bütün uyarılara rağmen baskılara

direnerek asla rejimin değerlerini benimsemezler. Zaten hikâyelerin kurgusunda, Sovyet rejiminin kendi amaçlarına hizmet etmek için, millî ve insani değerlerinden uzaklaştırılarak yabancılaştırılan mankurt tipi insanlarla, kökünü unutmayan, insani değerlerinden uzaklaşmayan insanların çatışması yaşanır. Eserlerin tamamına bu iki gücün çatışması hakimdir.

Aytmatov, hikâyelerinde Kırgız insanını ve Kırgızların yaşamını anlatmaz. Onun hikâyelerindeki mesajlar, Kırgızların şahsında bütün insanlığı ve evreni ilgilendiren mesajlardır. Zira, yazarın çıkış noktası millîlik, varış noktası ise evrensel değerlerdir.

Aytmatov'un hikâyelerinde dikkatli çeken bir diğer özellik "insanın en kıymetli varlık olduğu" fikridir. Bu fikir hikâyelerinin özü olmakla birlikte, aynı zamanda bütün eserlerinin de ortak fikridir. Özellikle "yozlaşma" temi hikâyelerin en belirgin temidir. Yazar, yozlaşmış tiplerle zamanımızdaki insanları bekleyen büyük tehlikelere dikkat çeker ve "insanoğlu ne yaparsa insan olur?" sorusuna cevaplar arar. Aytmatov, şüphesiz bu soru ile "insanlar yeryüzünde yaşamayı öğrenemezlerse yok olup giderler" uyarısını birleştirek insanı, kendisi ile ilgili yüce gerçeklerin farkında olmasını sağlar.

Aytmatov'un hikâyelerinde kendi çocukluğunu bulmak mümkündür. Yazarın çocukluğu II. Dünya savaşının çetin yıllarına rastladığından, hikâyelerinde bu savaşın varlığını fazlasıyla hissederiz. Bu savaş kendisinde derin yaralar açmış olduğundan, aynı duyguları hikâyelerine de taşır. II. Dünya Savaşı hikâyelerdeki insanların yaşamında da izler bırakmıştır. Savaşa gidenler geride birçok şeylerini bırakmışlar, savaşa gidenlerden umudunu kesen cephe gerisindeki insanlar artık yalnızlıklarıyla, hayâleriyle yaşamaya başlamışlardır. Bunlarla birlikte insanlar, sıkıcı hayattan uzaklaşmak için bir rahatlama vesilesi olarak yaşanan an'ın dışına çıkarak geçmişe dönüş yaparlar. Bazen de efsaneler ve masallar dünyasına giderek rahatlama çalışırlar. Ayrıca âşk, insanların baskıcı ve huzursuz ortamdan kurtulma sebeplerinden biri olur.

Cengiz Aytmatov, doğa ve çevre sorunu gibi büyük davaları da hikâyelerde tem olarak ele alır. Onun hikâyelerinde doğa sorunun ulusal ve siyasal çıkarlardan daha yüksek bir sorun olduğu, bütün insanlığın çevrenin ve doğanın kirlenmesinden, tükeniş gidişinden etkilendiği fikri çok açıktır.

Yazarın hikâyelerinde iletmek istediği mesajlar, bazen eserin bütününe sindirilmiş olup, bazen de bütününü oluşturan o doku içindeki bazı çekirdek ifadelere gizlenmiş ve bu ifadelere yüklenmiş olabilir. Eserin bütünündeki bu çekirdek ibareler ve ip ucu cümleler, bize hikâyenin çözümünde büyük kolaylıklar sağlar. Hemen her

hikâyedeki bu ibarelerde tabiatın saflığı ve ebediliği insanının değerli bir varlık oluşu, aşık olmanın verdiği tarifsiz heyecan ve mutluluk, yalnızlığın insan ruhundaki en yoğun baskısı, hürriyete olan büyük özlem, savaşın açtığı onulmaz yaralar, yozlaşmanın insan ruhunda yaptığı tahribat ve millî benliğe verdiği zarar, hâlde yaşanan huzursuzluğun etkisiyle insanın geçmişine yaptığı yolculuk, anlamlı bir şekilde dile getirilir.

Aytmatov, hikâyelerinde işlediği temalarla insanlığın ebedî gerçeklerini dile getirir. Yozlaşma, sevgi, doğa, hürriyet, savaş, yalnızlık vb. sorunlar insan yaşamında her zaman varolmuş ve var olacak sorunlardır. Dolayısıyla yazarın hikâyelerinde sadece Kırgızlara değil, bütün dünya insanlarına seslendiği görülür. Aytmatov'u evrenselliğe taşıyan sebep de bu özelliğidir.

BİRİNCİ BÖLÜM

**CENGİZ AYTMATOV'UN
HAYATI – SANATI - ESERLERİ**

1. CENGİZ AYTMATOV'UN HAYATI-SANATI-ESERLERİ

1.1. CENGİZ AYTMATOV'UN HAYATI*

1.1.1. Ailesi

Cengiz Aytmatov'un babası Törekul Aytmatov, Kırgızistan'ın başkenti Bişkek'in Şeker Köyü'nde doğmuş olup orta halli bir aileye mensuptur. Okumayı çok seven Törekul Aytmatov öğrenim gördükten sonra parti ve devlet işlerinde çeşitli görevlerde bulunur. 1920-1921 yılları arasında Grozny'de Fakirler Federasyonu'nda sekreterlik yapar, 1921-1924 yılları arasında Moskova'da Doğu Emekçileri Komünistlik Üniversitesi'nde okur ve eğitimini burada tamamlayarak yeniden memurluğa döner. 1935 yılına kadar çeşitli görevlerde bulunduktan sonra, 1935 yılından 1937'ye kadar tekrar öğrenim hayatına devam eder ve Moskova'daki Kızıl Professura Enstitüsü'nde okur. 1937 yılında Stalin'in tasfiye politikaları sonucunda tutuklanır. Törekul, karşı devrimci olarak suçlanmış, hakkında hiçbir delil olmadığı halde tutuklanmış ve Kasım 1938'de kurşuna dizilmiştir. Törekul Aytmatov'un bu durumu ailesinden gizlenmiş, onun akıbetini öğrenmek için yapılan başvurulara "Kocanız yargılanmış ve mektup gönderme hakkına sahip olmadığı uzak bir kampa gönderilmiştir" diye haber gönderilmiştir. Törekul'un kemikleri 1991 yılında Çön-Taş obasında bulunmuştur.

Aytmatov'un annesi Nagima Aytmatov'a eğitim görmüş kültürlü bir kadındır. Gençliğinde hem okulda öğrenimini sürdürür, hem de kolhozlarda idari görevlerde bulunur. Törekul Aytmatov'la tanışıp evlendikten sonra yine konsomolda sekreter olarak çalışır. Nagima Aytmatov'a kadınlar arasında oldukça aktif kişiliği ile dikkat çeker, özellikle eski geleneklerle mücadelede koyulur ve bazı reformların gerçekleşmesi için çaba harcar. Nagima Aytmatova, üstün ve başarılı hizmetlerden sonra 1954 yılında emekliye ayrılır, 1970 yılında hayata veda eder.

* Yazarın hayatı, sanatı ve eserleri hakkında şu eserlerden yararlanılmıştır:
 Abdıldacan Akmataliyev, Cengiz Aytmatov'un Dünyası, A.K.M. Başkanlığı Yayınları, Ank. 1998
 Ali İhsan Kolcu, Millî Romantizm Açısından Cengiz Aytmatov, Ötügen Yay., İst. 1997
 Mustafa Çetin, "Cengiz Törekuloviç Aytmatov", Niltüfer, S.3, Ekim 1985, s.39-40

1.1.2. Cengiz Aytmatov'un Doğumu ve Çocukluğu

12 Aralık 1928 yılında Kırgızistan'ın başkenti Bişkek'e bağlı Şeker Köyü'nde doğan Aytmatov, ilk öğrenimini Şeker Köyü'nde tamamlar. Babasının Sovyet yönetimi tarafından kaybettirilmesinden dolayı, yaşamındaki ilk ve en büyük acılardan birini tadar. Uzun yıllar ailece bekledikleri babası Törekul'un akıbetini 1991 yılında öğrenir.

Kültürlü bir aile ortamında büyüyen Aytmatov, çok küçük yaşlarda edebiyata ilgi duyar, Rus kültür dili ve edebiyatıyla tanışır. Özellikle babasının annesinden dinlediği masallar, efsaneler ve hikâyeler onun ileriki sanat yaşamına büyük etki eder. Aytmatov büyükannesinin anlattıklarıyla ilgili olarak şunları söyler:

“Benim bilakis çocukluk çağımda başımdan geçen pek çok hadise bana ışık tutmuştur. Beş altı yaşında iken babamın annesi Ayımkan çok sohbete düşkün insandı, eski kültüre vakıf bir insandı ve irticalen şiirler söylerdi. Ben onun yanında büyürken sürekli ninni, efsane ve masallarını dinlerdim. Köylerde, yaylalarda dolaşırken hep bana birşeyler anlatırdı. (...) Saatlerce anlatırdı ve konusu kalmazdı. Bu sefer yavrum müsaade et de biraz uyuyayım, gördüğüm düşü anlatayım derdi. (...) On dakika sonra koşup yandırdım. ‘Düş gördün mü’ derdim. İşte ninemin anlattıkları bende büyük etki yarattı.”¹

Aytmatov'un çocukluğu çok zor şartlar içerisinde geçer. Babası Törekul, Moskova'da Kızıl Professure Enstitüsü'nde okurken, küçük Aytmatov da bir okula yazdırılır. Burada iki sene okuyabilen Aytmatov, babasının tutuklanması sonucu annesi ile birlikte tekrar Şeker Köyü'ne döner ve burada okuluna devam etmek zorunda kalır.. Şeker'deki öğretmeni İnkamal Coloyeva öğrencisi Aytmatov'dan, “O zamanlar boynuna kızıl yaka bağlayan bir çocuktuk. Bana bu şekilde görünmesi çok hoşuma gitmişti. Teneffüs vakitlerinde ortalığın altını üstüne getiren öğrenciler gibi yaramaz değildi”² diye övgüyle bahseder.

Aytmatov'un hayatı biraz düzene girmeye başlamışken, II. Dünya Savaşı çıkar ve bu sebeple okulu bırakmak zorunda kalır. Savaşın kötü şartları yüzünden Şeker'deki bütün erkekler askere gider ve gerideki ağır işler küçük çocuklara kalır. Aytmatov, gençler içerisinde en bilgilisi ve en seçkini olduğu için kolhoz sekreterliği ile görevlendirilir. Böylece savaş onun çocukluk dünyasına ağır darbeler indirir.

¹ Sabiha Özen, “Her Yazar Kendi Halkı İçin Yazmayı Nazarda Tutar”, Dergâh, S.24, Şubat 1992, s.12

² Abdıldacan Akmataliyev, Cengiz Aytmatov'un Dünyası, A.K.M. Başkanlığı Yayınları, Ank.1998, s.12

“Savaş günlerinde çocuklarla beraber oynarken bir kişi gelir: ‘Seni baş karma çağırıyor’ der. Başkarmaya vardığında, ‘Bugünden itibaren sekretersin’ diye görevini bildirir ona. (...) Vatanı korumak için cephelere koşan er yiğitlerin kolhozdaki işlerinin hepsi, halkın sorunlarına merhem olmak; bu on üç on dört yaşındaki çocuklara kalır...”³

Yazar, bu çetin yıllara “Sultan Murat” hikâyesinde fazlasıyla yer vermiştir.

1.1.3. Yetişkinlik Dönemi

Aytmatov, 2. Dünya Savaşı’ndan sonra Kazakistan’ın Cambul şehrinde Veteriner Okulu’na devam eder (1946). Bu okulu bitiren yazar, 1948 yılında Tarım Enstitüsü’ne yazılır. Yazar, bu okulda öğrenimini sürdürürken ilk yazı denemelerinde bulunur. Onun kabiliyetli ve dürüst bir kişiliği daha henüz bu okul yıllarında kendini gösterir. Aleksey Vaseliyeviç Ştubendorf ve Yulina Petrovna İliana gibi öğretmenlerinin de etkisiyle bu yıllarda edebiyat zevki kazanır ve Rus klasikleri ile tanışır. Bütün bunlar yazarın gelecekte yaşayacaklarının habercisi olur. Çünkü o eline aldığı kitapları inceler, onlara eleştirel bir gözle bakar.

Yazar, öğrencilik yıllarında “Gazeteci Gyuyo” adlı hikâyesini yazar ve eser 1955 Yılında Kırgızca’dan Rusçaya çevrilerek Pravda Gazetesinde yayınlanır. 1953 yılında Tarım Enstitüsü’nden veteriner olarak mezun olan Aytmator, gerek okuduğu okul gerekse yaşadığı ortam itibarıyla hayvanların dünyasını yakından tanır ve hayvanları heriki yıllarda eserlerine taşır. 1956-1958 yıllarında Moskova Gorki Edebiyat Enstitüsü’ne devam eden yazar, 1958 yılında, kendisine şöhretin kapılarını aralayan “Cemile” hikâyesini yazar. Hikâye aynı yıl Novi Mir adlı dergide yayınlanır. 1958 yılında Moskova üniversitesi Edebiyat Fakültesi’ne giren Aytmator, aynı yıl Sovyet Yazarlar Birliği’ne üye kabul edilir. Ayrıca yazar 1958-60 yıllarında dergi editörlüğü, 1960-1965 yılları arasında da Pravda Gazetesinin Orta Asya muhabirliğini yapar.

Aytmatov, 1963 yılında “Dağlardan ve Steplerden” adlı kitabıyla Lenin Edebiyat Ödülü’nü kazanır. Kitapta, Deve Gözü, İlk Öğretmenim, Al Yazmalım Selvi Boylum hikâyeleri yer alır. Yazar 1968 yılında Büyük Sovyet Ödülü’nü kazanır ve aynı yıl Kırgızistan millî yazarı seçilir. Yine aynı yıl Afrika-Asya Halkları Kültürel Dayanışma Teşkilatı’nın başkan yardımcılığına seçilen Aytmator 1983 yılında da Büyük Sovyet

³ Abdıldacan Akmataliyev, a.g.e., s.13

Ödülü'nü bir kez daha kazanır. Daha sonraki yıllarda Kırgızistan Sinemacılar Birliği Başkanlığı'na getirilir ve Mihail Gorbaçov döneminde Sovyet Parlamentosu Kültür ve Ulusal Diller Komitesi Başkanlığı ve Sovyet Yazarlar Birliği Sekreterliği görevlerinde bulunur. Ayrıca yazar, SSCB dağılmadan önce Gorbaçov'un beş danışmanından biridir.

Cengiz Aytmatov uluslararası alanlarda saygınlığı olan bir kültür adamıdır. Bulduğu görevler ve aldığı ödüller bunun en açık göstergesidir. O, daha önceki ödüllerinden başka uluslararası birçok ödül almıştır. Yazar, Dünya Bilim ve Sanat Akademisi'nin akademisyenliği, Avrupa Bilim, Sanat ve Edebiyat Akademisi'nin üyeliği, Kırgız Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Bilimler akademisini üyeliği ve "Isık-Göl Forumu" başkanlığı gibi birçok sanat ve bilim kuruluşunun üyeliği veya başkanı durumundadır.

Eserleri yaklaşık 150 dile çevrilen Aytmatov adına, Filolog Prof. Abdıldacan Akmataliyev tarafından "Uluslararası Aytmatov Kulübü" kurulmuştur.⁴ Ayrıca 1993 yılında yine Prof. Abdıldacan Akmataliyev tarafından bir "Uluslararası Aytmatov Akademisi" oluşturulmuştur.⁵

Aytmatov, SSCB dağılmadan önce Lüksemburg büyük elçiliğine atanır. SSCB'nin dağılmasından sonra hem Rusya hem de bütün Türk cumhuriyetlerinin Benelüks Devletleri büyükelçiliği görevine getirilir. Yazar, 1996 yılında Kırgızistan Devlet Başkanı Asker Akayev tarafından Kırgızistan'ın Unesco temsilciliğine atanır. Türkiye'ye birkaç kez gelen Aytmatov'a 1992 yılında Türk edebiyatına üstün hizmetlerinden dolayı İLESAM tarafından üstün hizmet ödülü verilir. Yazar en son Ekim 2000'de bir yayınevini davetlisi olarak İstanbul'a gelir.

Evli ve iki çocuk babası olan Aytmatov'un büyük oğlu Anglo Sakson Dilleri ve Batı Edebiyatı üzerine ihtisas yapmaktadır. Küçük oğlu Asgar ise Türk Dili ve Kültürü alanında çalışmaktadır.

⁴ Abdıldacan Akmataliyev, a.g.e., s.208

⁵ Abdıldacan Akmataliyev, a.g.e., s.220

1.2. CENGİZ AYT MATOV'UN SANATI

1.2.1. Cengiz Aytmatov'un Sanatının Oluşumu ve Gelişimi

Bir yazarın eserlerini ve sanatını tanıyıp anlamak için o yazarın hayatını derinliğine bilmek, özellikle çocukluğuna gitmek gerekir. Aytmatov'un çocukluğu eski bir yönetim şeklinin yıkılarak, yerine ondan daha baskıcı bir yönetimin geldiği yıllara rastlar. Rus Çarlığı 1917 yılında yıkıldıktan sonra yerine Bolşevik yönetimi gelir ve yönetim bütün Orta Asya topraklarını istila eder.

Aytmatov'un doğumu Bolşevik Devriminin 11.yılına rastlar. Aytmatov henüz 12 yaşındayken II. Dünya Savaşı patlak verir. Bu savaşın, Aytmatov'un kişiliğine önemli tesirleri olur. Kendisi ve ailesi bu savaş sebebiyle büyük sıkıntılar yaşar ve düzenli bir eğitim göremez. Ancak o her türlü olumsuzluğa rağmen kendisini eğitmesini bilir ve savaş yıllarında yaşadıklarını ileride eserlerinin konusu olarak kullanır.

Türk edebiyatının olduğu kadar Dünya edebiyatının da sayılı yazarlarından olan Aytmatov'un sanatının kaynağını ve temelini milletinin kültürel değerleri; efsaneler, destanlar, masallar vb. oluşturur. O, küçük yaşlarda babasının annesi Ayımkan'dan destan parçaları, hikâyeye masal, efsaneler dinler. Ayrıca ozanların sohbetlerine katılır. Onlardan türküler dinler. Böylece yazarın Ayımkan Nine'den ve ozanlardan edindiği tecrübeler, onun ileriki yıllarda yazacaklarında önemli rol oynar.

Aytmatov'un sanatının ve kişiliğinin oluşumunda ilk öğretmenlerinden Aleksey Vaseliyeviç Ştubendorf'un yaptığı etki az değildir. Bu öğretmen ona kitabı sevdirebilir ve her şeyden önce bir edebiyat zevki kazanmasına sebep olur. Aytmatov öğretmeninden sonraki yıllarda şöyle bahseder:

“Sınıfa gelip derse başlamadan önce: ‘Çok güzel bir kitap okuyayım size’ derdi. Birkaç cümle ile kitabın içeriğini özetleyiverirdi. Güzel bir üslupla anlattığı kitabı elimizden düşürmezdik.”⁶

Aytmatov, ilk yazı denemelerini şiirin oluşturduğunu, bundan öğretmeninin tavsiyesiyle vazgeçtiğini ve öğretmeninin kendisine hikâyeye yazmayı tavsiye ettiğini belirtir. Yazar, bu tavsiye sonucunda hayatında var olan olayları kaleme alarak hikâyeye denemelerine başladığını ve artık kendisindeki yazma hastalığının tedavi edilemez olduğunu anlar:

⁶ Abdıldacan Akmataliyev, a.g.e., s.17

“Yazar olmak için hiç hâyâl kurduğumu hatırlamıyorum. (...) Ziraat Fakültesi’nden mezun oldum, büyük bir çiftlikte canlı hayvan uzmanı olarak çalışmaya gittim ve hayatımdan oldukça memnundum. Sonra aniden yabancı olduğu bir duygu kapladı içimi ve kötü bir şeyin olacağını haber veren korkunç bir ön sezi kalbimi doldurdu. Tamamen iç güdümlerle ve korkarak koymayı denedi. Hastalığının tedavi edilemez olduğunu öğrendiğim zaman roman bile tercüme ettim. Yirmi sekiz yaşında iken Moskova’daki yüksek edebiyat kurslarına katılmaya gittim. Çok kişi bunun akıllıca bir iş olmadığını düşündü. (...) En büyük sıkıntım ise taşralılığım, bilgi eksikliğim ve geleneksel düşünce tarzım idi. Bu geleneksel düşünce tarzım, beni daha sonra klişelerle ve bozulmaz kurallarla yazdığım sıradan yazıların esiri yaptı. (...) Kendi kendimden farklı bakış açısı bulmam ve tutacağım yol hakkında çok açık bir fikir sahibi olmam gerekiyordu. (...) Beni kendine çağıran ve varlığından haberdar olmadığımı hissettiğim, sanatın harika dünyasını keşfim de bundan sonradır.”⁷

Cengiz Aytmatov babasının annesi Ayımkan’dan ve ozanlardan aldığı tecrübelerle, veterinerliği sırasında yaptığı gözlemleri sanatçı kişiliğinde birleştirir. Muhtar Avezov ve Slokhov’un eserlerini okuyarak daha büyük tecrübeler edinir. O, bu iki yazara çok şeyler borçlu olduğunu söyler. “Zaman zaman insanları etkileyen, çalışmalarına yön veren, beni etkileyen iki önemli unsur kitaplar ve insanlardır. Belki de bütün çalışmalarına kitaplardan yola çıkarak başladım ve bunun aşırılık olduğunu hiçbir zaman düşünmedim.”⁸

Aytmatov’u etkileyen sanatçılardan diğerleri Dostoyevsky ve Herder’dir. Bu iki sanatçıdaki insan sevgisi, kendisini Dostoyevsky ve Herder’e hayran bırakmıştır. Özellikle Herder’deki hikmete dayalı sözler, Aytmatov’u oldukça fazla etkilemiştir.

Yazarın sanatında Manas Destanı’nın yeri de büyüktür. Her Kırgız gibi o da doğar doğmaz Manas’ı öğrenmiştir. Kendisine sorulan “sanatının ve eserlerinin kaynağı nedir?” sorusunu o, “Manas Destanı” olarak cevaplamıştır.

Sanat ve edebiyatın insan yaşamı için çok gerekli olduğunu vurgulayan Aytmatov, bu iki unsurun halkın şuurunu yükselten en önemli araç olduğunu savunur. Kendisine bir aydın olarak büyük sorumluluk düştüğünü belirten yazar, bu fikriyle duyarlı bir insan olduğunu gösterir ve “Endişelenmekten ve kaygı duymaktan

⁷ Orhan Söylemez, “C.Aytmatov ile Söyleşi / Tercih: Robot veya İnsan Olmak”, Türk Dili, S.495, Mart 1995, s.199-205

⁸ Mustafa Çetin, “Kelimelerin Sihirli Dünyası (Cengiz Aytmatov’dan Tercüme)”, Nilüfer, S.3, Ekim 1985, s.39-40

uzaklaştığım gün hayatımın en karanlık günü olacaktır”⁹ diyerek kendi hayat felsefesini özetler.

Aytmatov’un sanatında ve eserlerinde sevginin ayrı ve özel bir yer tuttuğunu rahatlıkla görebiliriz. Ona göre “bir yazar insana nefreti değil, sevgiyi aşılmalıdır.”¹⁰ Dolayısıyla yazarın eserlerinin dokusunda ve sanatının merkezinde insana duyulan sınırsız sevgi ve değer vardır. O, insanı sevmek zorunda olan bir canlı olarak değerlendirir. Dolayısıyla Aytmator sanatçıyı dünyaya ve yaşama olumlu şeyler bırakan, yaşamın anlamını sorgulayan kişi olarak görür.

Aytmatov’un sanatı dünya edebiyatına bazı yenilikler getirmiştir. O, “mankurtluk” ve “mankurtizm” kavramlarını dünya edebiyat literatürüne kazandırarak, bu yeniliğiyle yine dünya edebiyatının kilometre taşlarından biri olmuştur. Aytmator bu konuda “...İnsan için duyulan endişe beni Mankurt efsanesini yaratmaya mecbur etti.”¹¹ diyerek edebiyat literatürüne kazandırdığı bu mankurt temiyi tam bir aydın duyarlılığı ve sorumluluğu gösterir. Zaten yazarın sanatının en kısa özetinin “estetığının temeli zamana karşı yeni nesil önünde insan sorumluluğu fikri”¹² olduğunu açıkça görebiliriz. Bununla birlikte yazarın sanatındaki ve eserlerindeki ama felsefe “insanın yüce bir varlık ve tabiatın ebedi bir değer oluşudur”¹³

Her yazarın olduğu gibi Aytmator’un da sanatının bir oluşum ve gelişim çizgisi vardır. Onun gençlik yıllarında yazdıkları ile sonraki yıllardaki yazdıkları arasında farklılıklar bulunur. Bu farklılıklar hem eserlerindeki mesajlarında, hem de eserlerinin estetik değerinde rahatlıkla görülebilir. Sovyetler’deki diğer sanatçılar gibi Aytmator’un da; komünizmin çok güçlü olduğu yıllarda istediği gibi yazması imkânsızdır. Bu sebeple o, kendisini rejim taraftarı göstermek için önceleri rejim lehinde eserler yazar. “İlk Öğretmen” adlı hikâyesi bu anlayışla yazılan eserlerindedir. Yazar, eserlerindeki bazı pasajlar Sovyet yönetimini eleştirdiğinden, sakıncalı bulunarak eserlerden çıkarılmıştır. Onun için onun ilk eserlerinde sanatının gerçek taraflarını göremeyiz.

Aytmatov’un eserlerinde fikir, suyun içerisinde erimiş herhangi bir madde gibidir. O, söylemek istediği şeyleri sembollerle ve örtülü söylemlerle dile getirir.

⁹ Orhan Söylemez, a.g.m., s.199

¹⁰ Hayati Bice, “Biz Cengiz’i Çok Sevmiştik!...Severiz de...” Türk Yurtları, S.3, Nis-May-Haz 1990, s.52

¹¹ Bahtigül Kalembekova, “Cengiz Aytmator’un Siyasi Felsefesi”, C.A.U.B.Ş.B., Ank.1998, s.114

¹² Abdıldacan Akmataliyev, a.g.e., s.92

¹³ Abdıldacan Akmataliyev, “Cengiz Aytmator’un Eserlerinin Evrensel Özelliği”, C.A.U.B.Ş.B., Ank.1998, s.32

Herhangi bir ideolojik söylemlerde bulunmaz, mesajlarını daha çok satır aralarına gizlediği ibare ve simgelerle duyurmayı, okuyucuya vermeyi amaçlar.

1.2.2. Cengiz Aytmatov'un Eserlerinde Folklorun Kullanılış Biçimi ve Millî Romantizm

Folklorik ürünler Aytmatov'un sanatının en büyük kaynağı ve folklorik ürünleri kullanım biçimi onun sanatının en önemli özelliğidir. Tarih boyunca birkaç büyük sanatçıda görülen bu özellik, Aytmatov'da da kendini gösterir ve Türk medeniyetinin bin yıllık ürünlerini günümüze taşır. Zira, "insanlığa seslenen büyük sanatçıların zemininde folklor bulunur. Homeros, Puşkin, Şekspir, Goethe, Sadi, Yunus Emre ve büyük sanatkârların hepsi."¹⁴

Tarihî değerleri millî varlığın yaşama sebebi olarak değerlendiren Aytmatov, tarihini yitirmiş bir toplumun gelecekte mahrum kalacağını, onu gelecekte büyük tehlikelerin beklediğini belirtir. Bu sebeple yazar, geçmişe ait millî varlıkları, kültür değerlerini günümüze taşıyarak, "bugünü geçmişle izah etmeye çalışır"¹⁵ ve millî romantik bir anlayışla milletin geçmiş yaşamını eserlerinin merkezine taşır. Millî romantizm, "Tarihî değerleri ve mitolojik unsurları, halkın yaşama tarzını idare eden inançları, dinin halk arasında aldığı şekli, insanî ilişkileri düzenleyen kabul edilmiş değerleri sürdürülen hayatın akışı içinde ve zamanı açık bir biçimde severek ve düşünerek onu coşku ve heyecanla ele alma ve anlatma biçimi"¹⁶dir. Millet, sıradan bir topluluk olmaktan öte, aynı sevinç ve acıları birlikte yaşamış ve birlikte paylaşmış bir birliğin adıdır. Millete ait efsane, destan, halk hikâyeleri, türkü gibi folklorik ürünlerde o milletin ortak zevkleri, millî hisleri saklıdır. Manas Destanı, Kırgızların hayat felsefesini içerdiğinden, bu destanın her Kırgız'ın yaşamında büyük önemi vardır. Her Kırgız gibi Aytmatov'un yaşamında belirgin etkileri görülür. Yazara sorulan "Manas'ı dinlediğinizde ağladığınız oldu mu?" sorusuna yazar "Manas'ı dinlediğinde ağlamayan Kırgız yoktur" cevabını vererek destanın her Kırgız çocuğu için asilliğini ve yüceliğini bildirir. Manas'ın millî şuura sinmesi anne sütü ve ana dilinin sinmesine eşittir. Manas'ı

¹⁴ Ahmet Kabaklı, "Folkloru Kullanışta Cengiz Aytmatov ve Yaşar Kemal", Türk Edebiyatı, S.248, Haziran 1994, s.5

¹⁵ Ali İhsan-Kolcu, Millî Romantizm Açısından Cengiz Aytmatov, Ötüken Yayınevi, İst.1997, s.45

¹⁶ Şerif Aktaş, "Millî Roantik Duyuş Tarzı ve Cengiz Aytmatov'un Gün Olur Asra Bedel Romanı (Yapı-Kültür-Anlatma Tarzı)", C.A.U.B.Ş.B., Ank.1998, s.40

bilmeyen insan kendi halkı ve yurdunu bilmeyendir”¹⁷ diye anlamlı cevaplar verir. Bu sözler yazarın Kırgızlar için yarı kutsal metin değeri taşıyan Manas’ın önemini kavradığını gösterir. Yine yazara sorulan “eserlerinizin kaynağı nedir?” sorusuna o, “Manas” diye cevaplar. Dolayısıyla Manas’taki o millî ruhu Aytmatov’un eserlerinde görmek mümkündür.

Aytmatov, eserlerindeki sözlü kültür ürünleri ile milletin geçmişine yolculuk yaparak hâl ile geçmiş arasında bağlantı kurar ve “kullanmış olduğu millî değerleri hâlin gereğine göre yeniden yorumlar.”¹⁸ Diğer taraftan yazar, gerçekleri söylenmenin imkânsız olduğu yıllarda bu folklorik ürünler aracılığıyla örtülü söylemler yaparak millete gizli göndermelerde bulunur. Ayrıca eserlerindeki folklorik malzemeyle, halkını millî değerlerini korumaya davet eder. Böylece onun eserlerinin “yalnız sanat sürecinde değil, çağdaş politika sürecinde de önemli yer tuttuğu görülür.”¹⁹

Aytmatov’un eserlerine taşıdığı sözlü kültür ürünleri ile aynı zamanda milletin geleneksel hayat biçimini de gözler önüne serer. Ancak yazar için folklorik ürünler sadece bir çıkış noktasıdır. O, “sanatının gücü ile bu millî değerleri evrensele dönüştürmeyi bilir.”²⁰ Yazar, kendisiyle yapılan bir röportajda bu konuda şunları söyler:

“Her yazar bir milletin çocuğudur ve o milletin hayatını anlatmak eserlerini kendi millî gelenek ve törelerini kaynak olarak zenginleştirmek zorundadır. Benim yaptığım önce bu, yani kendi milletin hayatını ve geleneklerini anlatıyorum. Fakat orada kaldığımız sürece bir yere varamazsınız. Edebiyatın millî hayatı ve gelenekleri anlatmanın ötesinde de hedefleri vardır. Yazar, ufkunu millî olanın ötesine doğru genişletmek, ‘evrensel’ olana ulaşmak için gayret göstermek durumundadır.”²¹

1.2.3. Cengiz Aytmatov’un Dil ve Edebiyat İle İlgili Görüşleri

Edebiyatın amacının insanları sonsuz sevgide birleştirmek olduğunu savunan Aytmatov, aynı zamanda edebiyatı; insana yol gösteren bir sanat dalı olarak değerlendirir. O, özellikle edebiyatı; halkın şuurunu yükselten bir sanat dalı olarak görür.

¹⁷ Abdıldacan Akmataliyev, a.g.e.,s.97

¹⁸ Belkıs Gürsoy, “Cengiz Aytmatov’un Eserlerinde Biyografisi”, C.A.U.B.Ş.B.,Ank.1998, s.92

¹⁹ Bahtıgül Kalembekova, a.g.b., s.112

²⁰ Bahtıgül Kalembekova, a.g.b., s.114

²¹ A.İhsan Kolcu, a.g.e., s.37

Aytmatov, dünya edebiyatını bir sistem içinde dolaşan kana benzeterek²² dünyadaki bütün insanların kültürünün ve edebiyatının birbirine bağlı olduğunu belirtir. O, “Hepimizin sanatının menşei birdir”²³ diye edebiyatın bütünleştirici özelliğini vurgular. İki dilde yazan ender sanatçılardan biri olan Aytmatov, dil’i geçmişle geleceği birleştiren bir unsur olarak görür. Yazar, Kültigin ile Bilge Kağan’a 7. yüzyılda bize miras olarak bıraktıkları Orhun Abideleri’nden dolayı bu iki büyüğümüze çok şey borçlu olduğumuzu söyler.

Ünlü dilbilimci Humboldt, dil’i “bir milletin ruhunu saklayan hazine” olarak değerlendirir. Aytmatov’a göre de dilimizde bizim milletimizin ruhu, zevki ve kültürü saklıdır. Aytmatov, gazetecilik yıllarında yazdığı “Kırgız Dilinin Terminoloji Meseleleri” adlı makalesinde “millî kültürümüzün gelişmesinde ana dilimizin yerinin büyük olduğunu ve dil gelişmeyince, millî kültürün ve edebiyatın gelişmesinin gelişemeyeceğini”²⁴ vurgular. Ona göre bir milletin dili ölürse o millet ortadan kalkar. Aytmatov, Kırgız dilinin uzun yıllar Rusça’nın gölgesinde kalarak hiç gelişme gösteremediğinden yakınır. O, ortak bir edebî Türk dilinin oluşmasının milletimizin bütünlüğü açısından çok önem taşıdığını belirtir. Yazarın kendisine sorulan “millî edebiyat tabirinden ne anlıyorsunuz?” sorusuna şöyle açıklama getirir:

“Millî edebiyat herkesin bildiği bir kavram, dünyada pek çok dil var. Birçok millî dil. Millî edebiyat dilden başlar. Bir eserin millî olabilmesi için öncelikle millî dilde yazılması, ikinci olarak o milletin hayatını tasvir etmesi; üçüncü olarak o milletin kültüründen, tarihinden faydalanması gerekir...”²⁵

Aytmatov, yazdığı ilk iki hikâyesini önce Kırgız Türkçesinde yazar, sonra Rusça’ya çevirir. Bu onun millî dile verdiği önemi gösterir. Yazarlığında, en çok kısa hikâye ve özlü nesri tercih ettiğini belirten Aytmatov, eserlerinde edebiyat ilminin tüm imkânlarından yararlanır. Onun eserlerinde romantizm ve realizm, hep birlikte görülür. Özellikle bu eserlerdeki üslûp yazarın en farklı tarafıdır. Aytmatov’un hikâyeleri “yeni türün, yani şiirsel hikâyenin yaratıcısıdır.”²⁶ Yazar ulusallıktan uzak olan eserin hiçbir zaman inandırıcı olamayacağını iddia eder.

²² Mustafa Çetin, a.g.e., s.32.

²³ Mustafa Çetin, a.g.e., s.32

²⁴ Abdılğani Haliloğlu, “Cengiz Aytmatov’un Gazeteciliği”, C.A.U.B.Ş.B., Ank.1998, s.97

²⁵ Ali İhsan Kolcu, “Cengiz Aytmatov’un Eserlerinde Bir Millî Romantik Unsur Olarak Millî Hafızanın İşleniş Biçimi ve Taşıdığı Önem”, C.A.U.B.Ş.B. Ank. 1998, s.128

²⁶ Abdıldacan Akmataliyev, a.g.e., s.110

1.3. CENGİZ AYTMATOV’UN ESERLERİNİN TANITIMI

Cengiz Aytmatov, Türk ve Dünya edebiyatına hikâye ve roman türünde çok önemli eserler bırakmıştır. Yazar, uzun hikâye türünde başladığı yazı hayatına ileriki dönemlerde roman olarak devam eder. İlk dönem eserlerinde şartlar, gereği olarak Sovyet rejim ile ilgili hiçbir eleştirilerde bulunmaz, ancak bu tavır 1980’li yıllara doğru yerini örtülü mesajlara ve sembollerle eleştiriye bırakır. İlk eseri “Gazeteci Gyuyo” 1952 yılında yayınlanır. Onu “Yüzyüze” ve “Cemile” hikâyeleri takip eder. Cemile hikâyesiyle şöhreti yakalayan Aytmatov 1980 yılında “Gün Olur Asra Bedel” romanıyla şöhret basamaklarında zirveye oturur. Onun “Beyaz Gemi” ile başlayan destan, masal efsane ve halk hikâyelerinden faydalanma mitolojik malzemeyi edebi esere taşıma arzusu bu eserde olgunluk noktasına ulaşır. 1980’li yıllardan önce olayları sadece duyurmakla yetinen yazar, bundan sonra eserlerinde olaylara yorumcu gözüyle bakar. Ayrıca kendi halkının sıradan insanların yaşantısıyla evrensel değerlere uzanır. Özellikle “Dişi Kurdun Rüyalari” romanı ile onun, eserlerini millîlik noktasından, evrensel değerlere ulaşma isteğinde olduğu görülür.

Aytmatov’un hikâyeleri, hayatın içinden izlerle doludur. Bu eserlerde olaylar sıradan bir özelliğe sahip olur, kahramanları da Kırgızların içindedir. Kahramanların çoğu çocuk ve yaşlı tiplerden oluşur. Çocuklar saf, temiz ve incinmiş duygulara sahip olurken, yaşlılarda da, yaşanan zamana ayak uyduramama özelliği görülür.

Yazarın hikâyelerinin diğer bir özelliği tabiat tasvirlerinin fazla olmasıdır. Ayrıca eserlerde millî unsurların çokluğu onun eserlerinin en büyük özelliğidir. Aytmatov, bu eserlerde Türk’ün yaşayış tarzı yaşam felsefesinden kesitler sunar. Yazar, “Kırgızların millî kimliklerini muhafaza etmek için en çok ihtiyaç olduğu dönemde onları okuyucuya aktararak vazifesini yapar.”²⁷ Hikâyelerde gelecek asrın tehlikelerine dikkat çekilerek, hem dün, hem bugün, hem de yarının sorunları irdelenir. Aytmatov’un Türçe’ye çevrilen eserleri şunlardır:

1.3.1. Hikâyeler

1.3.1.1. Yüzyüze

1957 yılında yazılan bu hikâyede İsmail adlı bir asker kaçağı ile karısı Seyde’nin

²⁷ Hayati Bice, “Bir Türk Klasîği Cengiz Aytmatov”, Türk Yurtları, S.2, Nis-May-Haz. 1990,s.22

hikâyesi anlatılır. Savaştan kaçan İsmail'in düştüğü trajik durum, Seyde'yi de etkiler, kişiliğinde ve bedeninde büyük değişimler yaşanır. Hikâye Seyde'nin kocası İsmail'i ihbar ederek onu yakalatmasıyla son bulur. Eserin Kırgızca orijinal adı "Betme-Bet" olup, dilimize Refik Özdek tarafından 1990'da çevrilmiş ve hikâye Ötüken Yayınevi tarafından yayınlanmıştır.

1.3.1.2. Cemile

Yazara şöhret kapılarını açan bu eser 1958 yılında yazılmış olup, dilimize ilk defa 1973'te Şerif Hulusi çevirmiştir. Eserin bir başka çevirisi Refik Özdek tarafından yapılmış ve Ötüken Yayınevi'nce 1993'te yayınlanmıştır. Hikâyede genç bir Kırgız kadını olan Cemile'nin bütün gelenekleri karşısına alarak âşka ve mutluluğa cesur adımlarla yürüyüşü anlatılır.

1.3.1.3. Al Yazmalım Selvi Boylum

Kırgız Türkçesindeki "Delbirim" orijinal adıyla 1960'da yayınlanan eseri dilimize Zeyyat Alpaslan 1973'te çevirmiş ve Günce Yayınevi tarafından yayınlamıştır. Eserin bir başka çevirisini Mehmet Özgül yapmış ve Cem Yayınevi tarafından 1982 yılında yayınlanmıştır. Eserde gençliğin güzellikleri tutarsızlıkları anlatılır.

1.3.1.4. İlk Öğretmenim

"Birinci Mugallım" adıyla ilk defa Kırgız Türkçesinde yayınlanan eseri Rusça aslından Mehmet Özgül çevirmiş ve Cem Yayınevi tarafından 1983 yılında yayınlamıştır. Kitapta, "Beyaz Gemi", "Toprak Ana" ve "Deve Gözü" hikâyeleri de bulunmaktadır. Hikâyede Altınay adlı kız çocuğunun başına gelenlerle, Öğretmen Düşen'in yaptığı eğitim çalışmaları anlatılır.

1.3.1.5. Deve Gözü

Kırgız Türkçesindeki orijinal adı "Botogöz Bulak" olan bu eseri Mehmet Özgül dilimize çevirmiş ve Cem Yayınevi tarafından yayınlamıştır. Eserin diğer bir çevirisini

Refik Özdek yapmış ve Ötüken Yayınevi tarafından yayılanmıştır. Hikâye, Kemal adlı bir lise öğrencisinin Aksay Ovası'ndaki yaşamını anlatır.

1.3.1.6. Toprak Ana

Kırgız Türkçesindeki orijinal adı "Samancının Colu" olan bu eseri Mehmet Özgül dilimize çevirmiş ve eser Cem Yayınevi tarafından 1983 yılında yayılanmıştır. Eserin başka bir çevirisini Refik Özdek yapmış ve Ötüken Yayınevi'nce 1995'te yayınlamıştır. Toprak Ana'da toprak - insan bütünleşmesinin güzel bir örneği ile birlikte, bu iki varlığın kaderinin aynı olduğu mesajı verilir. Tolgonay adlı kadınla birlikte, diğer insanların savaşın etkisiyle yaşamlarında uğradıkları yenilgiler eserin konusunu oluşturur.

1.3.1.7. Kızıl Elma

Kırgız Türkçesinde "Kızıl Elma" adıyla 1964'te yayınlanan bu hikâye, Nilüfer Dergisi'nde Mustafa Çetin tarafından 1985 yılında yayınlanır. Eseri 1992 yılında Refik Özdek çevirmiş ve Ötüken Yayınevi tarafından yayınlamıştır. Hikâyenin ana temi "sevgi"dir.

1.3.1.8. Elveda Gülsarı

Kırgız Türkçesinde "Gülsarat" adıyla 1963'te yayınlanan eser, 1995'te Refik Özdek tarafından dilimize çevrilmiş ve Ötüken Yayınevi'nce yayılanmıştır. Hikâyenin bu çeviriden başka birkaç çevirisi daha vardır. Eserde Tanabay adlı bir Kırgız çobanın gençliğindeki düşünceleri ile yaşlılığındaki düşüncelerinin muhasebesi anlatılır. Ayrıca Tanabay'ın atı Gülsarı'ya duyduğu sevgi eserdeki önemli olaylardan biridir. Rejim tarafından Tanabay'ın elinden alınan Gülsarı, sahibine duyduğu sevgi ile kaçır yanına gelir. Ancak bu kaçışları engellemek için rejim onu iğdiş eder. Tanabay artık atı ile birlikte eski ihtişamlı günlerini aramaktadır.

1.3.1.9. Beyaz Gemi

"Ak Keme" adıyla 1970 yılında Kırgız Türkçesinde yayınlanan eseri Mehmet

Özgül dilimize çevirmiş ve Cem Yayınevi tarafından 1980’de yayınlamıştır. Eserin bir diğer çevirisini Refik Özdek yapmış ve bu çeviri Ötüken Yayınevi tarafından 1993 yılında yayınlanmıştır. Eserin bu çevirilerden başka birkaç çevirisi daha vardır. “Beyaz Gemi” bir çocuğun zihninde canlandırdığı sınırsız bir dünyadır. Eserin kahramanı Çocuk, anne ve babasından ayrı olduğu için eser boyunca Isık-Göl’de bulunduğunu zannettiği Beyaz Gemi’ye ulaşmak ister. Eserin sonu oldukça trajiktir.

1.3.1.10. Oğulla Buluşma

Hikâyeyi dilimize 1992 yılında Refik Özdek çevirmiş ve Ötüken Yayınevi tarafından yayınlamıştır. Hikâyede II. Dünya Savaşı’nda oğlunu cephede kaybeden bir babanın oğlunu unutamayışı anlatılır.

1.3.1.11. Asker Çocuğu

Kırgız Türkçesinde “Atadan Kalgan Tuyak” adıyla yayınlanan bu hikâyeye 1992 yılında Refik Özdek tarafından dilimize çevrilmiş ve Ötüken Yayınevi’nce yayınlanmıştır. Hikâyenin çevirisinin bulunduğu kitapta “Beyaz Yağmur”, “Kızıl Elma” ve “Deve Gözü” adlı hikâyeler de bulunmaktadır. Hikâyede babasını askerde kaybeden Avalbiek adlı çocuğun, babasına duyduğu özlem dile getirilir.

1.3.1.12.Sultan Murat

“Erte Kelgen Turnalar” adıyla Kırgız Türkçesinde yayınlanan bu hikâyeyi 1983’te Mehmet Özgül dilimize çevirmiş ve Cem Yayınevi tarafından yayınlamıştır. 1993’te de Refik Özdek’in dilimize çevirdiği hikâyeye, Ötüken Yayınlarından çıkmıştır.Ötüken Yayınevi’nden çıkan kitapta “Cemile” hikâyesi de yer alır. Hikâyeye Aytmatov’un II. Dünya Savaşı yıllarındaki çocukluk günlerinin izlerini taşır. Eserde Sultan Murat’ın arkadaşlarıyla birlikte okuldan alındıktan sonra kolhozda çalışarak cepheye yardımda bulunmaları anlatılır.

1.3.1.13. Deniz Kıyısında Koşan Ala Köpek

Bu eseri Kırgız Türkçesindeki aslından 1983 yılında Mehmet Özgül dilimize

çevirmiş ve Cem Yayınevi'nden yayınlamıştır. Eseri ayrıca Refik Özdek 1990 yılında çevirmiş ve Ötüken Yayınevi tarafından yayınlamıştır. Refik Özdek'in çevirisinde "Yüzyüze" ve "Yıldırım Sesli Manasçı" hikâyeleri de vardır. Hikâye henüz küçük bir çocuk olan Kirisk'in deniz avcılığını öğrenmesi için aile bireyleriyle birlikte yaptığı deniz avcılığını konu edinir. Eserde, töreler gereği Kirisk'in yaşaması için herkes kendisini denize atar. Bu eserin konusu gerçek hayatta yaşanılmıştır.

1.3.1.14. Beyaz Yağmur

Kırgız Türkçesinden "Ak Caan" adıyla Refik Özdek tarafından dilimize 1992 yılında çevrilen bu eser, Ötüken Yayınevi tarafından yayınlanır. Çevirinin yer aldığı kitapta "Kızıl Elma", "Oğulla Buluşma", "Asker Çocuğu" ve "Deve Gözü" adlı hikâyeler de yer alır. Hikâye kolhoz yaşamını konu alır.

1.3.1.15. Yıldırım Sesli Manasçı

1990 yılında yazılan hikâye, dilimize Refik Özdek tarafından çevrilir ve Ötüken Yayınevi'nden yayınlanır. Çevirinin yer aldığı kitapta "Yüzyüze", "Deniz Kıyısında Koşan Ala Köpek" hikâyeleri yer almaktadır. Eser, diğer hikâyelerin aksine tarihi ve destanî bir karakter arzeder. Bu hikâyede Manas Destanı'ndaki millî ruhun izleri rahatlıkla hissedilebilir.

1.3.2. Romanlar

1.3.2.1. Gün Olur Asra Bedel

Aytmatov'un 1980 yılında kaleme aldığı bu roman onun yazarlık hayatının ve sanatının zirvesidir. Eserin Mehmet Özgül tarafından yapılan çevirisi Cem Yayınevi tarafından 1985'te, Refik Özdek'in yaptığı çeviri ise Ötüken Yayınevi tarafından 1991 yılında yayınlanmıştır. Roman, Yedigey adlı bir demiryolu işçisinin dostlarından birinin öldüğü zaman, onun vasiyetini yerine getirirken karşılaştığı güçlükler karşısında geçmişine dönüşünü anlatır. Romanın baş kişisi Yedigey'in geçmişine yaptığı bu yolculukla birlikte yaklaşık bin yıllık bir geçmişe gidilir. Eserdeki "Cengiz Han'a

Küsen Bulut” adlı bölüm yasaklanarak romandan çıkarılır ve daha sonraki yıllarda yayınlanır.

1.3.2.2. Dişi Kurdun Rüyaları

Eseri dilimize Refik Özdek çevirir ve Ötüken Yayınevi’nce 1990 yılında yayımlar. 1986 yılında yazılan roman Aytmatov’u evrensellik sınırlarına ulaştırmıştır. Romanın merkezinde insan ve doğa sorunu yer alır. Bir papaz okulu öğrencisi olan Abdias’ın Orta Asya’ya yaptığı bir gezide başından geçenler dile getirilir. Diğer eserlerin aksine bu romanın baş kahramanının farklı bir dine mensup olması, eser hakkında değişik görüşlerin ortaya konulmasına sebep olmuştur.

1.3.2.3. Cengiz Han’a Küsen Bulut

Eser, “Gün Olur Asra Bedel” romanının bir uzantısı olarak 1990 yılında yayınlanır. Roman 1991’de Refik Özdek tarafından Türkiye Türkçesine çevrilir ve Ötüken Yayınevi tarafından yayınlanır. Eser Cengiz Han ile ilgili bir efsaneyi konu edinir.

1.3.2.4. Kassandra Damgası

Roman, 1997 yılında Refik Özdek tarafından Türkiye Türkçesine çevrilmiş ve Ötüken Yayınevi tarafından yayınlanmıştır. Eserde diğer eserlerin aksine mekân farklı bir karaktere sahiptir. Eserin mesajı diğer eserlerde olduğu gibi insanoğlunun gelecekteki sorunlarıdır.

1.3.3. Tiyatroları

1.3.3.1. Fujiyama

Aytmatov bu eseri 1975 yılında Kaltay Muhammedcanov adlı yazar ile yazmıştır. Eserde birlikte okuyan, birlikte askere giden bir arkadaş grubunun yıllar sonra eşleri ile birlikte Fuji tepesine yaptıkları gezi anlatılır. Fuji, Japonca “Kutsal Dağ” demektir.

İKİNCİ BÖLÜM

CENGİZ AYTMATOV'UN HİKÂYELERİNİN TEMATİK BAKIMDAN İNCELENMESİ

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

2.CENGİZ AYTMATOV’UN HİKÂYELERİNİN TEMATİK BAKIMDAN İNCELENMESİ

2.1. Yozlaşma Temi

Bir sanatçının en üstün görevi toplumun önünde gitmesi, topluma yön vermesidir. Bununla birlikte sanatçının eserlerinde insanı anlatması, insan yaşamı için tehlikeli sorunları irdelemesi gerekir.

İnsanın benliğinden uzaklaşarak yabancılaşması ve yozlaşması Cengiz Aytmatov’un hikâyelerinin birkaç önemli temi arasındadır. Yozlaşma, kişinin yaşadığı toplumda yaşam içinde diğer insanlarla sağlıklı iletişim kuramaması ve kendisini her yönüyle başkalarına bağımlı hissetmesidir. Başka bir deyişle “Yozlaşma, insanın meslekî ve ahlâkî bakımdan kendisine, değerlerine ve bütün insanlığa yabancılaşmasından kaynaklanan bir problemdir.”²⁸

Aytmatov’un ilk hikâyesi olan “Yüzyüze”, bir insanın ahlâki ve toplumsal değerleri hiçe sayarak nasıl yabancılaştığının/yozlaştığının hikâyesidir. “Yüzyüze” hikâyesi bize bir insan gerçeğini; bir asker kaçağının zamanla insani değerleri kaybederek hem acınacak hem de kınanacak duruma düşmesini trajik bir şekilde anlatır.

Eşi Seyde ve çocuğu ile mutlu bir hayat sürerken savaş çıkması üzerine cepheye çağrılan İsmail, kendisinin bu savaşa gitmesi için hiçbir geçerli sebep bulamaz.

“Bana ne o savaştan? O uzak ülkeleri atalarım rüyalarında bile görmediler. Başkaları istediklerini yapsınlar, ama ben buna hiç gerek duymuyorum, hiç istemiyorum. (...) Hem orada olsam ne değişir? Düşmanı tek başıma yenecek değilim ya...”(Y., s. 35)*

Bu düşünceler içerisinde olan İsmail cepheye gitmeyerek bir gece vaktinde evine döner. Kocasının ahlâki değerleri çiğnediğini hiç onaylamayan Seyde, önceleri İsmail’in yaptığı bu davranışı bir türlü kabullenemez, ancak daha sonra İsmail’i evinin erkeği olduğunu da düşünerek onu eve almak zorunda kalır. Seyde, İsmail’i eve almakla birlikte bir ikilem içerisine düşer. Seyde’nin bu ikilemi hikâye boyunca sürer. Önce bir asker kaçağının karısı olduğu için acı ve utanç duyar fakat sonra, kocasının askerde

²⁸ Ramazan Korkmaz, Sabahattin Ali / İnsan ve Eser, Yapı Kredi Yayınları, İst. 1997, s.116

* Çev. Refik Özdek, Ötüken Yayınevi, İst. 1993 (Eserle ilgili alıntılarımız kitabın bu baskısına aittir.)

ölmesi, kendisinin de küçük bir çocuk ve yaşlı bir kaynana ile yalnız kalması ihtimalinin daha kötü olduğunu düşünerek, onun yaşaması gerektiğine inanır ve kocasının askerden kaçmasını zor da olsa kabullenir. “Bu iki zıt düşünce, hikâyenin sonuna kadar, Seyde’nin hayatında bir med – cezir gibi, gidiş gelişini devam ettirir.”²⁹ Seyde, sonuçta bu ikilemden yapması gerekeni yaparak -kocasını ihbar ederek- kurtulur.

İsmail, “bana ne o savaştan, atalarım o ülkeleri rüyalarında bile görmediler” diyerek kendisini biraz haklı göstermeye çalışsa da, toplumda geçerli olan kuralları ve değerleri çiğnediğini unutmaz. İsmail’in tavrındaki bu yanlışlık, gittikçe onun hem ruhî hem de fizikî yapısında bir çöküntünün habercisi olur. Çünkü onu ileride çetin zorluklar beklemektedir. İsmail, savaştan kaçtığı için bilinmemesi için köylerine yakın bir mağarada yaşamaya başlar. Her gün gece karanlığında evine gelir, karnını doyurur ve tekrar mağarasına döner. Ancak zaman, zemin ve şartlar İsmail’i yavaş yavaş kötü sona doğru yaklaştırmaya başlamıştır bile. Savaşın getirdiği yoksulluktan dolayı evinde zaten az olan yiyecekleri oğlunu da düşünmeden tüketen İsmail, bununla yetinmeyerek, komşuları Totoy’un tek geçim kaynağı olan ineğine göz diker ve onun etinden faydalanmayı düşünür.

Cengiz Aytmatov, hikâyelerinde ileriye dönük olayları genellikle önceden ipucu cümlelerle verir. Bu durum hemen her hikâyesinde görülür. Yazar, ilerleyen zamanlarda İsmail’in yapacaklarını şu ipucu ifadelerle bizlere verir:

“Vücudumda kanım dondu, çünkü sudan ibaret kaldı, çok su var kanımda! dedi.”

(Y., s. 62)

Açlık karşısında vücudunun eridiğini gören İsmail, çok geçmeden komşularının ineğini çalarak kaldığı mağarada keser ve gizlice etini evine getirir. İsmail’in yaptığı bu olay karşısında Seyde, susmaktan başka bir şey yapamaz. Böyle olmakla birlikte Seyde, eşinin davranışından dolayı vicdan azabı duymaz değildir. Seyde’nin bu duygular içinde olmasına karşılık, İsmail artık tam bir yabancı olmuş, insani değerlerden uzaklaşmış, bir öteki haline gelmiştir. İsmail’in aşağıdaki düşünceleri, onun tamamen yabancılaştığının işaretidir.

“Madem ki hayvan gibi yaşıyorum, yapılacak tek şey kalıyor, o da hayvan gibi hareket etmek! Herkes kendi canını düşünür. Ben de önce kendi karnımı doyumalıyım. Başkalarından sana ne!” (Y., s. 71)

²⁹ Murat Koç, “İki İnsanın Psikolojisi /Cengiz Aytmatov’un ‘Yüzyüze’ Adlı Hikâyesi”, Türk Edebiyatı, S.234, Nisan 1993, s.30

Yazar, bu hikâyede kahramanların psikolojik durumlarını vermekte oldukça başarılıdır. Hikâye boyunca Seyde ve İsmail'in psikolojilerindeki değişiklik ayrıntılı bir şekilde verilir. "İsmail'deki değişiklik önce bedeni planda başlar ve oradan ruhî plana intikal eder."³⁰ Toplumsal baskılara dayanamayarak insani değerleri çiğnediğinin farkına varan İsmail ve Seyde'nin gerek bedenlerinde gerekse ruhlarında önemli değişiklikler yaşanmaya başlar.

"İsmail bambaşka bir insan olmuştu. Kaldığı mağarada güneş yüzü görmüyor, hava almıyordu. Yüzü korkunç bir görünüme bürünmüştü: çökük yanaklarını sert kıllar kaplamıştı. Bazen ürkmüş bir at gibi hırçınlaşır, bazen de bakışları sertleşir, kara göz bebekleri parlar, öfke ile nefretle bakar, alt dudaklarını ısırırdı. dudakları sapsarı olurdu ısırılmaktan. Böyle anlarda korkunç görünürdü. Kucağında yavrusu bile olduğunu unutturdu sanki." (Y., s. 34)

İsmail'in cepheden kaçışından sonra "geceler korkunç bir karanlığa bürünür", "rüzgar şiddetli eser", "tren acı acı gıcirtılar çıkarır".Eserde "Dağların dünyaya donuk gözlerle bakması", "istasyon şefinin çizmeleri ile pat pat ses çıkarması", "Karavul Dağı'nda gecenin karanlık oluşu" gibi ibareler yozlaşan, ötekileşen, insanda saklı olan anlamları unutan insanlardan tabiatın bile el çektiğini, bu tür insanlara tabiatın bile acımadığını gösterir. Herkesin gittiği savaşa gitmeyerek toplumsal ve ahlaki değerleri hiçe sayan İsmail'e tabiat bile çirkin görünmeye başlar. Ayrıca İsmail, savaştan kaçtıktan sonra "kara kara bulutlar"dan dolayı dağlar görünmez olur, ovalar ve vadiler "sis"ler içinde kalır,ortalığı bir "sessizlik" kaplar. İsmail'in kulaklarında geceleri yılan ısıkları yankılanır.,

İsmail'deki çöküntü ilerleyen zamanlarda Seyde'ye de sirayet eder. Kocasına çok bağlı olan Seyde kocasının karnını doyurmak için buğday kırıntıları toplar. Kendisini aç bırakır, kocasına yedirir. Ancak Seyde, bu duruma fazla dayanamaz ve ilerleyen zamanlarda duyguları yerine mantığıyla hareket etmeye başlar.Kocasını İsmail'den çok kendisini suçlu hisseden Seyde, kayınbiraderi Cumabay askere gittiği zaman İsmail'in davranışını düşünerek utancını ruhuna gizler. Büyük bir trajedi yaşayan Seyde'yi, bu utanç bir gecede saçlarını bembeyaz hale getirir.

İsmail'in köyündeki savaş yaralılarından biri olan Mirzakul, İsmail'in nerede saklandığını öğrenmek için Seyde'den yardım ister. Seyde, İsmail'in nerede saklandığını bilmediğini söylediği zaman Mirzakul'un şu sözleri; toplumsal değerlerin,

³⁰ Murat Koç, a.g.m., s. 49

bir insanın hayata tutunabilmesi için ne kadar gerekli olduğunu anlatması bakımından çok önemlidir.

“Böyle davranmakla ona iyilik ettiğini mi sanıyorsun? Halka karşı şeref ve haysiyeti ne olacak? Bunları düşünüyor musun?” (Y., s. 59)

Mirzakul savaşta kolunu kaybetmesine rağmen, yine de insani değerleri şiddetle müdafaa etmektedir. O, bu değerlerin insanın toplum içinde dimdik ayakta durabilmesi için ne kadar önemli ve gerekli olduğunu gösterir. Mirzakul’un, İsmail için sorduğu “Halka karşı şeref ve haysiyeti ne olacak?” sorusu İsmail’in yaptığı davranışın çirkinliğini anlattığı kadar ona; insanı insan yapan değerleri hatırlatır ve bu değerlere davet niteliği taşır.

İsmail, bir zaman sonra hem toplumun baskısı, hem de tabiat şartları gereği fazla dayanamaz ve yakalanır. Aslında o, “... Cephedekilerden daha kötü şartlar içindedir. Bütün bu şartlar, zamanla onun değişmesine, vahşileşmesine, ahlâkının bozulmasına sebep olur.”³¹ İsmail savaştan kaçmış, ancak savaştakilerden çok yara almıştır. Savaştan kaçışın açtığı yara ve gayri insani davranışlar, içinde buldukları durum hem İsmail’in karısı Seyde’yi, hem kendisini oldukça acınacak hale getirmiştir. İsmail, savaşa gitmemiştir, ancak kendi içinde büyük bir savaş yaşamıştır. Savaştan kaçmanın yol açtığı savaş, İsmail’le birlikte karısı Seyde’de derin yaralar açmıştır.

“... Birden yüzyüze geldiler. O zaman Seyde’sini tanıyamadı. Bu kadın o değildi. Başı açık, saçları ağarmış kucığında yavrusuyla korkusuzca kendisine bakan kadın o değildi. (...) onun karşısında ne kadar güçsüz ne kadar acınacak haldeydi...”(Y., s.75)

Mirzakul’un toplumsal ve ahlâki değerler uğruna İsmail’in peşini bırakmaması, Seyde’nin ise sonunda bu değerler karşısında fazla dayanamayacağını anlayarak kocasının saklandığı yeri söylemesi, okuyucuya önemli mesajlar verir. Ayrıca yazar, İsmail’deki ruhî ve fizikî değişimi ön plana çıkararak herkesin eleştirisini kendisine bırakmıştır.

Hikâyelerinin tamamında “insanoğlu nasıl yaparsa insan olur?” sorusunun cevabını arayan Aytmatov’un “Beyaz Gemi” hikâyesi yozlaşma teminin en belirgin şekilde işlendiği eserlerinin başında gelir. Hikâyenin ana ekseninde “Yüzyüze” hikâyesinde olduğu gibi insanın ötekileşmesi, yabancılaşması, “bilincinin şeyleşmesi”³²

³¹ Bilge Ercilasun, “Cengiz Aytmatov’un Eserlerinde Askerlik ve Savaş”, C.A.U.B.Ş.B., Ank.1998, s.73

³² Selahattin Hilav, Edebiyat Yazıları, Yapı Kredi Yayınları, İst. 1993, s. 165

sorunu ele alınır. Aytmatov'un bu hikâyesinde “okunan her satır, insanı özlenen, beklenen bir hasrete götürür gibi.”³³

“Beyaz Gemi”de hemen hemen konu yok gibidir. Hikâyenin geneline yozlaşan insanların baskısından kurtulmak isteyen bir çocuğun hayâllerinde canlandığı yitik cennetine gitme arzusu hakimdir. Denilebilir ki hikâye, çocuğun hayâlleri, umutları ve özlemlerinin hikâyesidir. Hikâyelerinde yeni bir insan anlayışı ile karşımıza çıkan Aytmatov, değişmez insan gerçeğini “Beyaz Gemi” de bu kimsesiz çocuğun yaşamı ile okuyucuya sunmaya çalışır. Hikâye boyunca ismi verilmeyen “Çocuk” 7-8 yaşlarında anne ve babasından ayrı olarak dedesi ve dedesinin damadı Orozkul ile yaşamaktadır. Çocuk, eserde iyiliği, saflığı, insaniyeti temsil eder. Çocuğun dedesi İhtiyar Mümin, aynı şekilde insani değerlerin temsilcisi olarak; yardımsever, çalışkan, geleneklerine ve insani değerlerine bağlı bir insandır. Mümin Dede kendisi gibi torununu da geleneklerine ve insani değerlerine uygun bir kişi olarak yetiştirmek ister. Çünkü o bugünün dünden geldiğini bilir. İhtiyar Mümin bu özellikleri ile kendi devrinin son temsilcilerindedir. Yazar, bu tür kişilere romanlarında da yer vermiştir “Gün Olur Asra Bedel”³⁴ romanındaki Yedigey, Mümin Dede ile aynı düşüncelere sahiptir. Yedigey dostu Kazangap öldüğü zaman bozkırın ortasında bırakılmışlığın etkisiyle bütün geçmişini hatırlar. Kutsal mezarlıklarının uzay üssüne çevrilmesi karşısında hayatının muhasebesini yapar; ölüme manevi yaşama aldırış etmeyenleri düşünerek değerlerin yok olmaya başladığını görünce hazin hazin düşünür. Yedigey, geleneklerine ve törelerine bağlı, inançlı ve mücadeleci biridir. Mümin Dede ise Yedigey’e karşılık pasif bir kişiliğe sahiptir.

Mümin Dede'nin damadı Orozkul, hikâyenin önemli kahramanlarından. Orman şefliği yapan Orozkul, hayatı sevmeyen, rüşvetçi, çevresindeki insanları hakir gören ve şehirli hayatı özleyen, rüşvet karşılığı ormandan ağaç kesip satan, geçimsiz, geçimsiz olduğu kadar da huzursuz bir kişidir. Orozkul, kendini güçlü hissedenden rejimi ve değerlerini kaybeden insanları simgeler. Eser boyunca Mümin Dede'nin ve torununun temsil ettiği değerler ile Orozkul'un sahip olduğu insani değerlerin çatışması yaşanır. Hikâyenin kurgusu bu çatışma üzerinde yoğunlaşmıştır.

³³ Mustafa Çetin, “Beyaz Gemi Üzerine Notlar”, Bizim Ocak , S.3, Kasım 1983, s. 23

³⁴ Cengiz Aytmatov, (Çev. Refik Özdek), Ötüken Yayınevi, İst. 1997 (Eserle ilgili alıntılarımız kitabın bu baskısına aittir.)

Orozkul, çocuğunun olmaması nedeniyle kendini mutsuz hisseder. Bu sebeple o, Mümin Dede ve torununa büyük baskı uygular. Emrinde çalıştırdığı Mümin Dede ve Seydahmet'e yapılmaması gerekenleri yapmaktan geri kalmaz. Aynı şekilde çocuğa güzel davranışlarda bulunmaz, onu sürekli azarlar. Orozkul'un Mümin Dede ile torununa yaptığı baskı Stalin'in Türkler'e yaptığı zulümden farksızdır. O, ormandan Mümin Dede ile ağaç, tomruk getirirken ona her türlü hakareti yağdırır. Kendisini onların geçimini sağlayan kişi olarak görür ve Mümin Dede'nin başına kalkar.

“Senin gibi kocamışlar çoktan ocak başına çökmüş. (...) ama sen hala maaş alıyorsun. Kim veriyor bu maaşı? Ben veriyorum ben! Daha ne saygısı istiyorsun benden.” (B.G., s.72)*

Orozkul'un baskıları karşısında pasif davranan Mümin Dede, kızının hatırı için yine de sessiz kalır. Çocuk ise kendisini hayâllerin kucığına bırakarak ve efsaneler ile masallara sığınarak, bu sıkıntıdan ve baskıdan kurtulmaya çalışır. Çocuğun hayâl ettiği tek şey Isık – Göl'de yüzen ve babasının da içinde bulunduğu “Beyaz Gemi”ye ulaşma isteğidir. Gün boyu dürbünüyle “Beyaz Gemi”yi izleyen çocuk, bir an önce o gemiye ulaşmak, orada babasıyla buluşmak ister. Yaşadığı mekândan uzaklaşmak ister. Çünkü yaşadığı ortamdaki yozlaşmaya karşılık, “Bir çocuğun yüreği kadar sıcak, geniş ve ılık Isık Göl'de bembeyaz bir hayâl gibi duran Beyaz Gemi, çocuğa uzaklarda daha güzel bir dünya olduğunu müjdelir.”³⁵ Kısaca çocuğun mekândan uzaklaşma isteğinde halde yaşanan huzursuzluk ve yozlaşma saklıdır.

Cengiz Aytmatov, okuyucuya ulaştırmak istediği mesajları eserlerinde bazı semboller aracılığı ile vermeye çalışmıştır. “Beyaz Gemi” yozlaşan insanlara karşı, insani değerlerin, hayatın gülen çehresinin simgesidir. Her eserin başlığı o eserin anahtarı görevindedir ve eserin içeriğine ayna tutar. Dolayısıyla bir eserin başlığında o hikâyenin çözümünü yapabiliriz. Çünkü “Yazar için başlangıç, bir başlangıç noktası ve argümanı oluşturma ya da olay örgüsünü düzenleme amacının yanı sıra düşüncelerini örgütleyebileceği bir simgedir.”³⁶ Hikâyenin başlığının beyaz olması ve çocuğun hikâye boyunca beyaz gemiye ulaşma arzusu içinde oluşu bize “beyaz” simgesi üzerinde biraz olsun durmayı gerekli kılıyor.

* Çev. Refik Özdek, Ötügen Yayınevi, İst. 1996 (Eserle ilgili alıntılarımız kitabın bu baskısına aittir.)

³⁵ Elifsu Akdemir, “Bir Dünya Bir Çocuk ve Beyaz Gemi”, Nilüfer, S.3, Ekim 1985, s. 38

³⁶ William L. Randall, Bizi ‘Biz’ Yapan Hikâyeler / Kendimizi Yaratma Üzerine Bir Deneme (Çev. Şen Sürer Kaya), Ayrıntı Yay., İst. 1999, s.18

“Beyaz, özgürlük ve umuttur. Barıştır, sevgidir. O, tükenmeyen umudun -hiç gelmeyecek de olsa- rengidir. Beyaz sütün rengidir. Anadolu’da “Ananın ak sütü gibi helal olsun” sözü temizliği ve güzelliği vurgulayan bir içeriğe sahiptir.

Beyaz, Anadolu’da Tanrı’ya teslimiyetin rengidir. İnsanlar tarikatlarda hep beyazı tercih ederler. Mevlevilik’te tarikat ehlinin o teslimiyetçi bakışlarla Tanrı’ya el açarak dönerken beyazı giymesi, temizlenerek günahlardan arınmış bir şekilde Tanrı’ya yöneldiğini gösterir.

Eski Yunan’da, Atina’da liderler seçilirken, halkı etkilemek için adaylar her zaman beyaz elbise giyerlermiş. Yine genç kızların, evlenecekleri kişileri “beyaz atlı prens” olarak beyaz atla gelmesini beklemelerinde beyazın bir anlamı olsa gerek. Afrika ve Güneydoğu Asya’daki bazı vahşi kültürlerde beyaz’ın hiçbir anlamı yoktur. Çünkü o kültürlerde günahkâr ve kötülük diye değerler yoktur. Ancak Vietnam’da insanların ayın sırasında tamamen beyaza büründükleri görülür.

Bir bilim adamına göre beyaz, bir tür iç sessizliktir. Bu sessizlik, bir ölüm değil, hiç gelmeyecek de olsa yeniden doğma isteğinin sessizliğidir.”³⁷

Kısaca yaşamın bütün çelişkileri beyaz renkte saklıdır. Siyah’ın hep o kötülükleri içermesine karşın beyaz, daima yaşamın olumlu yanlarını, anlamlarını vurgular.

“Beyaz Gemi”de bir başka simge değer “dürbün”dür. Hikâyede çocuğun eğlenceleri arasında bir de dürbünü vardır. Çocuk gün boyunca camı sıkıldıkça bu dürbünü ile Isık Göl’deki “Beyaz Gemi”yi arar onu görmeye çalışır. Çocuğun dürbünüyle sürekli uzaklara bakması, uzaklarda bir şeyler aramaya çalışması, yaşadığı görüntülerden uzaklaşarak başka görüntüleri; mutlu bir hayatın görüntülerini, insani değerlerin yaşandığı bir hayatın görüntülerini yakalamaya çalıştığını simgeler.

Bulunduğu ortamda mutsuz olan çocuk, yaşanan an’daki huzursuzluktan düşler, masallar, efsaneler vasıtasıyla uzaklaşmaya çalışır. “Freud masal ve efsaneleri bastırılmış duyguların düş biçiminde ortaya çıkması olarak yorumlar.”³⁸ Çocuk’ta yaşadığı hâyâl kırıklığı ve bastırıldığı duygulardan dedesinin anlattığı “Boynuzlu Maral Ana Efsanesi” ile kurtulmaya çalışır. Hikâyedeki kurguda ve hikâyenin mesajında önemli bir yere sahip bu efsaneyi, incelememiz açısından kısaca anlatmanın faydalı

³⁷ Bu yazı TRT-2’de 25.12.2000 tarihinde yayınlanan “Beyaz’ın Öyküsü” adlı programdan alınmıştır.

³⁸ Servet Kızılay, “Sözlü Kültürü Anlamaya Doğru : Masalların Dünyasına Giriş”, Merdiven, S.20, Mayıs-Haziran 2000, s.15

olacağı kanısındayım.

Çok eski zamanlarda Yenisey ırmağı yakınlarında yaşayan bir Kırgız boyu bir başka kavim tarafından yok edilir. Katliamdan sadece bir kız ve oğlan çocuk kurtulur. Çocukların sağ kaldığını öğrenen düşman kavim onları öldürmesi için bir koca karıya verir. Koca karı çocukları uçurumdan atmak üzereyken memeleri sütle dolu dişi bir geyik koca karıdan çocukları ister. Koca karı çocukları verir ama geyiğe insanlara güvenmemesini söyler. Geyik çocukları alır Isık-Göl vadisine götürür. Onlara analık eder, büyütür, evlenir çoğalırlar. Geyiklerde iyice çoğalır ve Isık-Göl vadisini yurt edinin iyice yerleşirler. Uzun yıllar sonra zenginleşen Isık-Göl halkı gurura kapılarak kendilerini koruyan geyikleri öldürmeye başlarlar. Bunun üzerine bir geyik ana geyikleri toplar ve oraları terk ederek Isık-Göl'e bir daha dönmeyeceğine yemin eder.

Hikâye boyunca hayâl denizinde yüzen çocuğun hayâl kurmasına sebep, anne – baba hasretidir. Sovyet rejiminin insana verdiği değer sonucunda parçalanmış ve mutsuz aileler ortaya çıkmıştır. Çocuğun anne ve babası yıllar önce birbirinden ayrılmış olup, annesi bir fabrikada çalışmaktadır. Ancak anne kızlarını haftada sadece bir kez görebilmektedir. Görüldüğü gibi Sovyet yönetimi aile kurumunu yok etmiş ve birçok parçalanmış aileler çıkmasına sebep olmuştur. Anne ve babasızlıktan dolayı bedenen dedesine sığınan çocuk, ruhen de düşler,efsaneler ve masallar dünyasına sığınmıştır. Onun Boynuzlu Maral Ana Masal"ını hatırlaması ve sık sık "Geyik Ana" ile konuşması az da olsa kendisini mutlu hissetmesini sağlar. Çünkü "Her masal bir çocukluk cenneti, sınırları olmayan hür bir dünyadır."³⁹ Çocuk kendisini o masalın içinde zannederek, hikâye boyunca sürekli Boynuzlu Maral Ana ile konuşur. Boynuzlu Maral Ana çocuğun annesine duyduğu hasreti ifade eder. Çocuk, annesinin yokluğunu doldurmak istercesine hikâye boyunca "Boynuzlu Maral Ana ile konuşur ve dertleşir:

"Boynuzlu Maral Ana" onu çağırdı:

- Sen kimlerdensin evlat?

- Çocuk sustu. Ana-babasının adını söylemeye utandı. Şu cevabı verdi Boynuzlu

Maral Ana'ya:

- Ben ve Dedem seni çok seviyoruz. Boynuzlu Maral Ana. Uzun zamandır yolunu gözlüyorduk..."(B.G., s.106)

İnsanoğlu kendini, özlemlerini, düşlerini farklı yollarla dile getirir. Bunlardan biri de şüphesiz masallardır. Bu sebeple Aytmatov birkaç eserinde olduğu gibi "Beyaz

³⁹ M. Ruhi Şirin, Çocuk Yüzlü Yazılar, İz Yayıncılık, İst. 1998, s.68

Gemi”de Boynuzlu Maral Ana Efsanes’ini mesajlarını iletmek için kullanır. Efsanedeki Geyik Ana, insandaki bozulmuşluğun karşısında saflığın, iyiliğin sembolü olmakla birlikte, yok olan bir insan neslini yok oluştan kurtardığı için bir kurtarıcı, bir ümittir. Ancak geyikler insanoğlu tarafından ihanete uğradığından insandaki bozulmayı, çözülmeyi protesto edercesine zamanla buldukları yöreyi terkederler.

Maralların ihanete uğraması sadece efsanede değil hikâyede de görülür. Bir gün Orozkul, Mümin Dede’ye içki içirerek, onun sarhoşluk anında maralları ona vurdurtur ve dostlarına bu marallarla güzel bir ziyafet çeker. Mümin Dede yaptığı yanlış sonradan anlayacaktır, ama telafisi asla mümkün olmayan bir olaya sebebiyet verecektir. Çünkü torunu “Beyaz Gemi” ile birlikte kendisini yaşama bağlayan maralların öldürüldüğünü görünce kendi masalının bittiğini düşünür ve kendisini Isık Gölü’nün ılık sularına bırakır. Çocuğun başlangıçta iki masalı vardır ki, bunlardan birincisi kendi masalıdır ve bunu hiç yaşamamıştır. Diğeri ise “Boynuzlu Maral Ana Masalı”dır. İkinci masal da böylece yok olup gider. Çocuk maralların vurulduğunu hasta yatağında duyduğu zaman, ailesinden kopmuşluğun ardından, yaşamındaki ikinci trajediyi de yaşar. O, ne dedesinin başına geleni, ne de avluda olup biteni bilmiyordur.

“Hangara birkaç adım kala, tüylü tarafı alta gelecek şekilde serilmiş bir derinin üzerinde taze kesilmiş et yığınının farkediverdi. Derenin kenarından hala rengi bozulmuş kan sızıyordu. (...) Bu korkunç manzarayı ürpererek, içi parçalanarak seyrediyordu çocuk. Gözlerine inanamıyordu: toz toprak içinde sürünen bu kesik baş, Boynuzlu Maral Ana’nın başıydı”. (B.G., s. 153)

Çocuk, Bekey halası ve Orozkul’un çocuklarının olması için yardım istediği Maral Ana’yı kanlar içinde görünce büyük bir trajedi yaşar.

“Orozkul ve Bekey hala için sihirli beşiği takip getireceği Maral Ana’nın boynuzu idi bu. (...) Yüzü sapsarı olmuş, alnını yapışkan ve soğuk bir ter basmıştı.” (B.G., s.156)

Rejimin yozlaştırdığı Orozkul’daki bozulmuşluk ve yozlaşma zamanla Mümin Dede’ye de sirayet eder. Orozkul, ihtiyar Mümin’in içki içmesini “Yaşasın, işte bu görülecek şey, dedemizin eşi yoktur” (s.144) diyerek daha önce aşağılamaktan zevk duyduğu Mümin Dede’ye övgüler yağdırır. Bu, Orozkul’un insani değerlerine ne kadar uzak bir insan olduğunu gösterir.Ayrıca her baskıya direnen Mümin Dede’nin içki içtikten sonra ani bir değişiklik yaşaması okuyucuya önemli mesajlar gönderir.Çünkü içki rejimi simgeleyen değerlerin başında gelir.

Orozkul, Aytmatov'un "Gün Olur Asra Bedel" romanında temel sınırlarını belirlediği "mankurt" tipinin değişik bir örneğidir. Orozkul, Sabitcan ve Tansıkbayev'den farklı biri değildir. Bu yönüyle Beyaz Gemi, "Gün Olur Asra Bedel" romanıyla fazla benzerlikler taşır. "Gün Olur Asra Bedel"de oğlu tarafından öldürülen Nayman Ana olayına "Beyaz Gemi" hikâyesinde de rastlanır. Boynuzlu Maral Ana, Nayman Ana'nın kendisidir. Boynuzlu Maral Ana, Nayman Ana gibi kendi soyunu kurtaran onu besleyen ve büyüten oğulları tarafından öldürülür. "Nayman Ana" Efsanesi ile insanların geçmişine dönmesi istenirken Boynuzlu Maral Ana Efsanesi ile "...Herkesin aynı soydan gelmiş olmasına rağmen insanların birbirine düşman olması ve birbirlerini öldürmeleri"⁴⁰ anlatılır.

Orozkul, Sabitcan gibi mankurt tipi insanları temsil eder. Mankurt, insani anlamda kullanılan bir tabirdir. Kendi özüne, soyuna, geleneklerine ve değerlerine yabancılaşan "öteki insan" demektir. "Mankurtizm" in hikâyesi en güzel şekilde "Gün Olur Asra Bedel" romanında anlatılmıştır. Yazar, dünya edebiyat literatürüne kazandırdığı "mankurtluk" kavramı hakkında şunları söyler:

"Bildiğiniz gibi bu Mankurt efsanesini bir romanımda anlattım, ama laf olsun diye değil, bugünkü siyasi hayatla bağdaştırarak. (...) Eskiden aslını unutmuş, robotlaştırılmış insanlara 'Mankurt' denirdi. Bugün de aynı şekilde duygusuzlaştırılmış, kökünden koparılmış, neyi ne için yaptığını bilmeyen ve kendisine verilen emirleri hiç düşünmeden uygulayan insanlar da bir çeşit 'Mankurt'tur.'⁴¹ Aytmatov'un eserlerinin tamamına bakılacak olursak hepsinde hayatın geniş manası yani "insan nasıl yaparsa insan olur?" sorusu ile karşılaşırız. Yazar, bu konuda "İnsan için duyulan endişe ve onun bütün, zengin ve aydın olmasına engel oluşturan her şeye ve her kimseye isyan etme düşüncesi, beni mankurt efsanesi yaratmaya mecbur etmiştir."⁴² diyerek yazarlık amacını ifade etmiştir. Böylece 'Mankurt' kavramı edebi süreç içerisinde gerçek yerini Aytmatov sayesinde almıştır.

"Beyaz Gemi"deki Çocuk, Orozkul'un yozlaşmasına insani değerlerinin tükenmesine, kaybolmasına bir tepki olarak; değerlerini yitirerek yaşamaktansa, kendi değerlerini beraberinde götürerek ölmeyi tercih eder ve kendisini suya atarak çok

⁴⁰ Orhan Söylemez, "Cengiz Aytmatov'un Romanlarında Masal Unsurları Üzerine Bir Deneme", Erciyes, S.187, Temmuz 1993, s.9

⁴¹ Ali İhsan Kolcu, "Cengiz Aytmatov'un Eserlerinde Bir Millî Romantik Unsur Olarak Millî Hafızanın İşleniş Biçimi ve Taşındığı Önem", C.A.U.B.Ş.B., Ank. 1998, s.,133

⁴² Bahtıgül Kalemkekoa, a.g.b., s.114

sevdiği varlıklarla buluşmaya ve bütünleşmeye koyulur. “Sana senin sözlerini tekrarlayarak veda ediyorum: Merhaba ‘Beyaz Gemi’ ben geldim.” (s.168) diyen Çocuk, kötü bir çevreye bırakılmışlığın etkisiyle, yozlaşan insanların içinde unutulmuşluğa tepki olarak kendini Isık-Göl’e atarak yeni bir umuda doğru gider ve gölün derin sularında hayâllerinin aksini aramaya koyulur. Çocuk’taki saf temiz duygulara karşılık Orozkul’un kısırlığı, insanları yozlaştırmayı amaç edinen rejimin kısır döngü içinde olduğunun göstergesidir. Çocuk ise “sembolleştirme prensibiyle dünyaya gelen yeni insanın temiz bebek tipidir.”⁴³ Böylece yazar, insanoğlunun ayaklar altına alınan değerlerini çocuğun şahsında dile getirir ve onun bu değerler uğruna hayata veda etmesiyle yozlaşmayı protesto eder.

“İnsan iyiliği yerden bulmaz, insandan öğrenir”⁴⁴ teorisinden hareket edecek olursak, Çocuk, Orozkul’dan iyilik yerine baskı, zulüm görür. Ancak onun yaptıklarını asla sindiremez. O, “Orozkul’un kötü işlerine karşı bir türlü akıl erdiremez ve vicdanında onun davranışlarını sorgular. Çocuğun saf temiz duyguları ile Orozkul’un kirlenmiş duyguları, eser boyunca sürekli çatışma halindedir. Zaten hikâyenin kurgusunda, bu iki zıt duygunun iki karışık düşüncenin çatışması vardır. Çocuğun berrak, saf duygularını yok etmek için Orozkul ne kadar inatla kaba güç kullansa da yenemez. Çocuk bir yıldız gibi parlayıp sönen hayatında ne kadar temiz vicdanla geldiyse, o temiz vicdanla gider. Bizim için çocuğun balık olması zordur. Onun kötülüğe karışmadan cahillikle mücadelesi karşısında gururlanabiliriz. Çocuğun ölümü kendisinin saptadığı gibi onun yenilmesi değil, tersine ahlâki zaferi, düşüncesinin berrak ve enginliğidir.”⁴⁵

İnsan ruhunun bağdaşmadığı fikirleri ve değerleri reddederek kendisini suya bırakan çocuğun fikirleri, aslında yazarın fikirleridir. Çocuklar onun hemen her eserinde sözünü emanet ettiği kişilerdir. Dolayısıyla Aytmatov’un eserlerinde çocuk kahramanların fazla olması boşuna değildir. Aytmatov’a göre insandaki çocuk vicdanı, tohumdaki öz gibidir. Ve o öz olmadan tohum filizlenmez, gelişmez. Yazar, bu sebeple çocuğun Isık-Göl’ün sularına kendisini bırakmasını şu sözleriyle onaylayarak şöyle devam eder:

⁴³ Abdıldacan Akmataliyev, a.g.e., s. 106

⁴⁴ Abdıldacan Akmataliyev, a.g.e., s. 109

⁴⁵ Abdıldacan Akmataliyev, a.g.e., s. 30

“Yeryüzünde bizi neler beklerse beklesin, insanoğlu doğdukça ve öldükçe, insanoğlu yaşadıkça, hak ve doğruluk denen şey de var olacaktır...” (B.G., s.168)

Çocuk, Orozkul’un baskıları karşısında dayanamayarak kendisini Isık-Göl’e attıktan sonra en büyük özlemine kavuşmuş olur. “O, baştan beri Isık-Göl’de balık olmak için hayâl edip dururdu. Yeterki balık gibi yüzebilsin. (...) neler vermezdi suda balık olmak için.” (B.G., s.32)

Çocuğun balık olup gölde yaşama ve “Beyaz Gemi”ye ulaşma isteği Orozkul’a ve onun temsilcisi olduğu düzene bir tepkidir. Ayrıca suyun temizleyici özelliğinden yararlanmak isteyen yazar, çocuğu Isık-Göl’e bırakmakla var olan kirli ve bozuk düzeni “su” ile temizleme amacını güder. Çocuğun, temizleyicilik özelliği ve yaşamın en temel kavramı olan “su”ya, yönelerek saflığı, temizliği ve iyiliği temsil eden “beyaz”a ulaşmasında yine aynı anlam saklıdır.

Çocuğun temsil ettiği değerler karşısındaki Orozkul, geçimsiz kişiliğinde ısrarcı olur. J.A.Hughes’e göre “yabancılaşan insanların sosyal hayatlarında daima bir huzursuzluk yaşanır.”⁴⁶ Bu durum Orozkul’da ve daha sonra ele alacağımız karşıt güç grubunu temsil eden diğer hikâye kahramanlarında aynıdır. Orozkul ve onun gibi yozlaşmış diğer kahramanlar kendisi olmaktan çıkmış, hepsi de yaşadıkları ortamdaki kişilerle iletişim kuramamışlardır. Kısaca onların “Duyguları, heyecanları, özlemleri, kendi özlemi kendi duygusu olmaktan çıkmış, dışarıdan kabul ettirilen benimsetilen duygular, kısacı bilinci kendi bilinci olmayan bir gücün, bir ideolojinin dışarıdan yabancı bir gerçek gibi kabul ettirdiği bilinç, yani onların bilinci özgür, yaratıcı, kalıplaşmamış bir varlık değil; tam tersine bir nesne, bir ‘şey’, cansız bir varlık”⁴⁷ haline gelmiştir.

“Beyaz Gemi”de çocuğun annesinden bahsedilirken; onun şehirde bir fabrikada çalıştığı, tekrar evlenerek iki çocuk sahibi olduğu, ancak bu çocukları bir yuvaya vererek onları haftada sadece bir kez görebildiği belirtilir. Çocuğun annesinin yaşadığı mekân ise “büyük bir binanın küçük bir dairesi”dir. Bina ve daire şehir hayatın ürünü olan karmaşık düzenin bir bölümüdür. Bina ve daire yazlaşmanın ve teknolojinin simgesi olan şehrin insani değerlere meydan okuyan kılışları gibidir. Çünkü annenin “küçük bir binanın büyük bir dairesinde” değil de tam tersine “büyük bir binanın küçük bir dairesinde” yaşaması mekânın insan ruhu üzerindeki baskısını bize gösterir. Annenin

⁴⁶ Sadık Kemal Tural, Kültürel Kimlik Üzerine Düşünceler, Ecdad Yayınları, Ank. 1992, s.63

⁴⁷ Selahattin Hilav, a.g.e., s.164

çocuklarını verdiği “yuva” ise sıcaklık ve sevgiyi barındıran bir mekân olmaktan öte, anne ve babanın rahatça çalışmalarını sağlamak için, çocukların hapsedildiği bir mekândır. Bu tür “yuva”ların, bir “yuva”nın gerçek özelliğinden oldukça uzak amaçları vardır. Sovyet yönetimi aile kurumunu derinden sarsmış çocukları annesiyle yaşamaya gerekirken “yuva” olmaktan çok, bir kampı andıran bu mekânlara doldurmuştur.

Yazar, yozlaşmanın diğer bir örneğini, “Selvi Boylum, Al Yazmalım”da İlyas vasıtasıyla duyurmaya çalışır. İlyas, mutlu bir aile hayatı olduğu halde, rejimin adamlarının anlayışlarına ters düşerek kendisini içkiye verir ve eşine ihanet edici davranışlarda bulunur. Aslında İlyas, sistemin adamları ile yaşadığı çatışmadan dolayı Kadiça adlı kadını bir bakıma kendisine sığınak yapar.

“Onu bir çeşit sığınak yapmıştım kendime. İnsanlardan gerçeklerden kaçmam, kendimi huzur içinde hissetmem için birebirdi.” (A.Y.S.B., s.62)*

İlyas’ın içki batağına saplanması ve Kadiça adlı kadınla yaşadığı gayri meşru ilişki, onu gittikçe ruhunda ve bedeninde bir zayıflığa doğru götürür. İlyas bu yönüyle “Yüzyüze”deki İsmail’le benzer özellikler taşır. O da zamanla İsmail gibi ruhî ve bedeni bir çöküntü yaşar.

“Araba ölgün ölgün gidiyordu. Daha doğrusu ölgün olan bendim. Hava dersiniz berbat mı berbat! Karşılaştığım kamyonların üstünde kar vardı, demek geçide kar yağmıştı. (...) Zaten ölmüşüm! diye düşündüm.” (A.Y.S.B., s. 73)

“Arabanın ölgün ölgün gitmesi”, “hava’nın berbat olması”, İlyas’taki ruhî ve bedeni çöküntünün yaşamındaki çalkalanmanın göstergeleridir. “Zaten ölmüşüm” diyen İlyas’ın bu ifadelerinde eşini ve oğlunu kaybetmenin, yuvasının dağıtmanın haykırışı saklıdır. Ayrıca sistemin simgesi konumundaki içki, İlyas’ın ruhunda tahribatlara sebep olur. Sonuçta İlyas, çok sevdiği eşini kaybeder. Yozlaşmanın etkisiyle sevgiye ihanet eden İlyas’a daha sonra hayat ihanet eder ve bir daha Asel’e kavuşamaz.

Toprak-insan bütünleşmesinin konu edildiği “Toprak Ana” hikâyesi diğer hikâyeler gibi yozlaşma sahneleriyle doludur. Eserin baş kahramanı Tolgonay, cephe gerisindeki acıları yaşayan insanlardan biri olarak en büyük varlığı olan oğullarını ve kocasını cepheye göndermiş, cephe gerisinde onların bireylerinin dramı ile yaşamaya başlamış bir kadındır. Tolgonay sadece aile bireylerinin ızdırabını yüklenmekle kalmamış, aynı zamanda köy halkının bütün sorumluluğunu da yüklenmiş bir kadındır. Kolhoz sorumlusu olan Tolgonay, kazandıkları tahılın hepsinin cepheye gönderileceğini

* Çev. Mehmet Özgül, Cem Yayınevi, İst. 2000 (Eserle ilgili alıntılarımız kitabın bu baskısına aittir.)

bilir. Bu sebeple köylülerin yiyeceklerinden az bir pay alarak tohumluk olarak ekmek ve yiyeceklerini biraz olsun artırmak ister. Ancak tohumluk buğdaylar ekilmeden az bir süre önce bir asker kaçağı tarafından çalınır.

“Bizim köyden Çesenkul adında biri askerden kaçmış, kendisi gibi kaçak iki arkadaşıyla birlikte Sarı Vadi’ye gelmişler. (...) Herkesin başı dertte, herkes can derdinde iken bir insan kendi canını nasıl kurtarabilirdi? Birileri savaşta çarpışıp canlarını feda ederken, başka birilerinin de yan gelip yatmaları mı gerekirdi? Bir insanın bu kadar alçalabileceğini aklım almıyordu...” (T.A.,s.85) *

Tolgonay, “bir insanın bu kadar alçalabileceğini aklım almıyordu” derken, Sovyet yönetiminin savunduğu insani değerlerin, var olan insan anlayışını, yönetimi altındaki kişileri ne denli alçalttığını ve insani duygularını silip götürdüğünü belirtir.

Tolgonay, tohumlar çalıdıktan sonra gecenin zifiri karanlığında hırsızların arkasına düşer. Onun için artık hiçbir şeyin hayatın bile anlamı kalmamıştır. Çünkü o tohumluk buğdaylar kendisine değil, köylülere aittir. O, buğdayları gözü yaşlı anne ve öksüz kalmış çocukların elinden istemeye istemeye almış olduğundan, köylülere vereceği cevabı düşünür.

“Toprak Ana”da toprak; insandaki çürümeye ve bozulmaya karşı bozulmamışlığın ve saflığın sembolü durumundadır. İnsanlardaki her türlü bozulmuşluk ve çözülmeye karşın toprak besleyiciliğini, doğallığını asla kaybetmez. Çünkü toprak; insandır, yaşamdır, yaşamın sırrıdır. İnsan da her canlı gibi topraktan filizlenir ve toprakta son bulur. Kısaca topraktan gelir, tekrar toprağa döneriz.

“İlk Öğretmenim” hikâyesi, eğitim sorununu irdelemekle birlikte yozlaşma sorununa da yer verir. Hikâyede Altınay adlı kız annesiz ve babasız olduğundan dolayı amcası ve yengesi ile birlikte yaşar. Ancak Altınay ,amcası ve yengesinden şefkat yerine baskı görür. O, bu baskılara dayanamayarak öğretmeni Düşen’e sığınır. Hikâyede yozlaşmış insanlara karşılık Düşen öğretmen, henüz insani değerlerini kaybetmemiştir. Eserde Düşen’in geleneklerine, geçmiş değerlerine bağlılığından söz edilmez ama o, insanları eğitmek için elinden gelen her şeyi yapmaktan geri kalmaz. Ancak o, yaptığı bu hizmetlerin karşılığını bir türlü görmez; yıllar sonra köyünde yeni yapılan okulun açılış töreninde unutulur. Bu açılışa Altınay da devrinin önemli bilim adamlarından olduğu için çağrılır. Altınay, eski öğretmenin açılışa olmamasını gururuna yediremez ve töreni terkeder.

Cengiz Aytmatov'un hikâyelerinde yozlaşmış, yabancılaşmış tiplerin genellikle geçimsiz oldukları dikkat çekicidir. Orozkul, gibi "Deve Gözü"ndeki Abakir oldukça geçimsiz bir yapıya sahiptir. Abakir birlikte çalıştığı Kemal'le sürekli tartışır. Anlaşamayacakları hiçbir sorunları olmadığı halde her fırsatta Kemal'e sataşır; onun beceriksizliğini ispatlamaya çalışır, Kemal'in sevdiği kızı kıskanır ve onların âşklarına engel olmaya çalışır.

"Beyaz Gemi"deki Orozkul, "Deve Gözü"ndeki Abakir gibi bulunduğu ortamda hiçbir kimseyle sağlıklı bir ilişki kuramamıştır. Kendi eşiyle, Çocuk'la, Mümin Dede'yle, Seydahmet'le her zaman tartışır ve onlardan nefret eder. Orozkul, geçimsiz kişiliğinin de etkisiyle bu insanlardan uzaklaşmak, şehrili olmak ister. Şehir, modernleşmenin ve bozulmuşluğun simgesidir. Orozkul'un şehrili olma isteği oldukça önemlidir. Hikâyede dikkat edilirse ondan başka hiç kimsenin şehrili olma isteği görülmez. Eserde "kentin bir tabut, çivisinin de bir insan"(s.46) olduğu belirtilirken Orozkul'un tamamıyla öteki bir insan olduğu sezilir.

"Hımm. (...) ah bir yerleşseydim şehire cehennem olsun bu dağlar, bu ormanlar. (...) bir de şehrili avrat alırdım. (...) Evde yalnız Rusça konuşulurdu..." (B.G., s.75)

Orozkul kendisini unutmuş, bir öteki haline gelmiştir. O, Çocuğun yaptığı "İnsanlar atalarının adını bilmezse, bozulur kötü olurmuş" çağrıya uymayarak kökünden uzaklaşmıştır. Onun en büyük amacı şehrili olmak, büyük mevkilere geçmek ve rejime hizmet etmektir. Yukarıdaki ifadelerinde kendisini kaybettiğini gördüğümüz Orozkul tam bir öteki olmuştur. Halbuki "kendini kaybeden ötekini bulamaz"⁴⁸ ve arzuladığı şeylere kavuşamaz.

Tabiattaki saflığa, temizliğe karşılık, şehir; yozlaşmasının, kirlenmenin sembolüdür. "Şehir insanı, karmakarışık bir dekor içinde hummalı bir hayat sürer. Sokaklar caddeler, meydanlar, barlar, istasyonlar. (...) şehirde, köydekenden çok başka bir hayat çerçevesi yaratır. Şehrili, köylü gibi saf ve basit değil, karışık bir insandır. İçtimai farklar, sefalet, ahlâksızlık ve anarşi şehirde daha fazla kendini hissettirir."⁴⁹ İnsani değerler, şehirdeki yaşamda kısa sürede kaybolmaya yüz tutar.

Cengiz Aytmatov'un hikâyelerinde insanlarla geçimsizlik yaşayan kişilerin Sovyet yönetimine sıkı sıkıya bağlı oldukları dikkat çekicidir. Orozkul ve Abakir ikisi

⁴⁸ Enis Batur, "Âşk Üzerine Marazi Bir Deneme", Cogito / Üç Aylık Düşünce Dergisi, S.4, Bahar 1995, s.7

⁴⁹ Mehmet Kaplan, Edebiyatımızın İçinden, Dergah Yay., İst. 1998, s. 271

de sistemin menfaatlerine çalışan insanlardır. Dolayısıyla bu kişiler rejimin bozulmuşluğunu simgeler. Bir ideolojiyi gerçekleştirme uğruna insanlar kökünden, “insani öz”⁵⁰ ünden uzaklaştırılmış ve boşaltılan beyinlerine bu ideolojinin değerleri yerleştirilmiştir. “İnsan” ve “insani öz” hiçe sayılmış bunların yerine bir milletin menfaatlerini gözetilen bir ideolojinin yararları ön plana çıkarılmıştır. Sadık Kemal Tural, ideolojiyi “kişinin dünya görüşünde meydana gelen bir sendrom”⁵¹ olarak değerlendirir.

İnsani değerlere yabancılaşan insanlar çoğu zaman sistemin, rejimin hedefleri uğruna kendi öz kardeşlerine bile acımazlar. “Elveda Gülsarı”da Tanabay, Ekim devriminden sonra toprağın kollektifleştirilmesi sırasında öz kardeşinin mallarına el konulması için diretmiş ve onun mallarının elinden alınmasını sağlamıştır. O yıllarda Tanabay için rejimin geleceği, öz kardeşinin geleceğinden çok önde gelir.

“Benim ağabeyim diye kayırmayın. Sovyet iktidarı uğruna ben öz babama merhamet etmem. Benim ağabeyim diye çekinmeyin. Mallarına siz el koymazsanız bunu ben kendim yaparım.” (E.G., s.152)*

Tanabay burada hayatın gerçeği ile rejimin prensipleri arasında tercih yaparken öz kardeşinin karşısında yer almıştır. Ancak o, daha sonra kardeşinin durumuna benzer bir ihanete uğrar; partiden ihraç edilir, insanlar tarafından dışlanır. Hatalarını anlayan Tanabay’ın geçmişteki hatalarını telafi etmesi imkansız gibidir. O, kardeşine yaptığı haksızlıktan dolayı kendi vicdanı ile muhasebe içerisine girer.

“Bir hayvandan farkım yok benim. Öfke aklımı başımdan aldı. Üzüntümü, duygularımı böylesine açığa vurmam niye? Nelere uğradığımı, ne kadar acı çektiğimi herkes görüp anlansın diye mi? Karımı da üzdüm ben, onun ne suçu var? Beceriksiz, işe yaramaz adamın biriyim ben. Hayvanım hayvan!..” (E.G., s.192)

“Elveda Gülsarı”da yozlaşmanın diğer bir örneği Tanabay’ın oğlu ve gelinde görülür. Tanabay’ın oğlu “Gün Olur Asra Bedel”deki Kazangap’ın oğlu Sabitcan gibi yatılı okulda okumuştur. İnsanları benliğinden uzaklaştırarak, sadece kendi ideolojisinin isteğine uygun bireyler yetiştiren Sovyet yatılı okulları Sabitcan gibi, Tanabay’ın oğlunu da kökünden, insani değerlerinden uzaklaştırmıştır. Tanabay bir gün oğlunu görmek için yatılı okula gider. Ancak oğlunun başka insanlara yaltaklanan, rüşvet veren

⁵⁰ Ramazan Korkmaz, “Cengiz Aytmatov’un Gün Uzar Yüzyıl Olur Adlı Romanında İnsani Öz”, Türk Kültürü, S.396, Nisan 1996, s.221

⁵¹ Sadık Kemal Tural, a.g.e., s.173

* Çev. Refik Özdek, Ötügen Yayınevi, İst.1993 (Eserle ilgili alıntılarımız kitabın bu baskısına aittir.)

biri olduğunu görür. Tanabay'ın oğlu sürekli olarak kendisinden okul müdürünün kıymız istediğini söyler.

Yozlaşma, Tanabay'ın oğlunda olduğu gibi gelininde de görülür. Tanabay'ın gelini, kocasının iyi mevkilere geçememesinin sebebi olarak kayın babasının partiden kovulmasını gösterir. Tanabay bir gün bir torunu olması nedeniyle oğlunu ve gelinini ziyarete gider. Ancak o, gelinin “dırdırcı” biri olmasından dolayı geceyi onların evinde geçirmek istemez ve gece yarısında evine dönmeye karar verir. Tanabay'ın gelini, Tanabay'ı “Dağda oturuyorsunuz” (s. 218) diye şehir yaşamını doğa yaşamından üstün tutar ve aşağılar. Ayrıca yazar bu ibarede, şehir insanı ile doğa/bozkır insanın karşılaştırmasını da yapar. Şehir, bozulmuşluğu, yozlaşmayı simgelerken, doğa da temiz düşünceli olmayı, bozulmamışlığı simgeler.

“Elveda Gülsarı” da Tanabay'ın gelini gibi, “Beyaz Gemi”de Orozkul'un tabiat hayatından bıkmış ve şehirli olmak isteğiyle dolu olduğunu görürüz.

Aytmatov'un hikâyelerinde “kamyon” ve “içki” gibi nesnelere rejimin sembolü durumundadır. Tanabay ve dostu Çora'nın çalıştığı kolhoza hediye olarak bir kamyon verildiği zaman herkes “yaşasın yoldaşlar, bu sosyalizmin meyvesidir”(s.113) diye sevinçten uçacak gibi olur. Hikâyelerde kamyon şöförleri daimia içki içerler. Bununla birlikte hikâyelerde yozlaşmış tiplerin genellikle içkiye düşkün oldukları görülür. “Beyaz Gemi”de Orozkul sürekli içki içer ve içki içtiği zamanlar daima ya karısı Bekey'i döver ya da başka birine sataşır. Eserde içki, o çok temiz duygulu olan ihtiyar Mümin'i de zamanla çözer ve içki içtikten sonra maralları öldürür. “Al Yazmalı Selvi Boylum”da İlyas, içkiye başladıktan sonra ruhî çöküntüye doğru ilerler. “Toprak Ana”da Aliman içki içtikten bir zaman sonra ani davranış değişiklikleri yaşar ve içki onu kötü insanların tuzağına düşürür. “İlk Öğretmenim” hikâyesinde Altınay'ın amcası ile yengesi de içki içerler. Yazar, hikâyelerinde genellikle yozlaşmayı simgeleyen “içki”nin karşısına, temizliği simgeleyen “su”yu çıkarır. “İlk Öğretmenim”de Altınay, amcası ve yengesinin içki içerek kendilerinden geçtiklerini görünce “su”daki berraklığa ve temizliğe bakarak; suyun yaşadığı dünyadaki pislikleri ve kötülükleri temizleyip götürmesini ister.

“Götür su! Aktıkça bugünlerin kirlerini, pisliğini götür! Beni de kendin gibi tertemiz yap!” (İ.Ö., s.351)

Aytmatov, iletmek istediği mesajları genellikle efsane, masal gibi folklorik ürünlerden faydalanarak vermeye çalışır. Aslında onun amacı masal ve efsaneleri

anlatmak değil , masalların ve efsanelerin dünyasına sığınarak onların gerisindeki mesajları iletmeektir.Yazar, “Beyaz Gemi”deki gibi “Elveda Gülsarı” hikâyesinde yabancılaşma örneğini “Yaşlı Avcı’nın Türküsü” adlı bir efsane ile duyurur.

“... Çok, çok eski bir zamanda, yaşlı bir avcının yiğit bir oğlu varmış. Yaşlı avcı, genç oğluna avcılığın bütün hünerlerini, inceliklerini öğretmiş ve delikanlı avcılıkta babasını geçmiş. Attığı ok boşa gitmezmiş. Yerde kaçan hava uçan hiçbir canlı kurtulamazmış onun okundan. Yakın dağlardaki bütün av hayvanlarını öldürmüştü. Gebe hayvanları da, yeni doğmuş hayvanları da vurmuş. Genç avcı Boz Geyik’in sürüsünü de kırıp geçirmiş. Geride yalnız dişi Boz Geyik’le onun yaşlı erkeği kalmış...” (E.G., s.205)

“Deve Gözü” hikâyesinde rejimin insanları sırf kendi çıkarları için imkansızın eşğine ittiği görülür. Hikâyede Anarkay Ovası’nda çift süren birkaç insan sanki rejim tarafından bu bozkıra atılmış gibidir. Hikâyenin baş kişisi olan Kemal öğretmeni Aldiyarov’un tavsiyesiyle Anarkay Ovası’na gelmiş, ancak tarih öğretmenin düşüncelelerinin aksine ova topraklarının sanıldığı gibi verimli olmadığını görmüştür. Eserin başında Kemal ile birlikte diğer insanların “gerçek bakir topraklar” arayışı içinde oldukları görülür. İnsanların el sürülmemiş topraklar arayışında olmaları Sovyet rejiminin insanlarla birlikte yaşamın en büyük kaynağından biri olan toprağı kirletmiş olduğunun göstergesidir. Ayrıca Kemal, Anarkay’a ulaştığı zaman bu ovanın “bakir topraklar olmaktan çok “cansız bir çöl” olduğu kanısına varır. Kemal bir kamyon ile Anarkay Ovasına kavuştuğu zaman bir tren sesi ile kendine gelir ve “bozkırın ortasında yitip kalmış bir demiryolu”(s.82) görür. Hikâyede yazar, demiryolu ile Sovyet sistemini simgesel olarak eleştirir ve sistemin bütün unsurlarıyla tabiata damgasını vurduğunu belirtir. Demiryolu, Sovyet yönetiminin bozkırdaki damgasıdır. Yazar, demiryolu ve kamyon simgeleriyle Sovyet yönetiminin baskıcı tavrına örtülü bir tepki gönderir. Demiryolunun “İlk Öğretmenim” hikâyesinde de bozkıra damgasını vurmuş olduğu görülür.

“Koyu bir çizgi gibi görünen demiryolu ise düzlüğü bir baştan bir başa geçerek batıya doğru ufukta kayboluyordu.”(İ.Ö., s.306)*

* Çev. Refik Özdek, Ötüken Yayınevi, İst. 1993 (Eserle ilgili alıntılarımız kitabın bu baskısına aittir.)

2.2. Âşk Temi

Aşık olmak insana özgü bir davranış, âşk ise en sık kullanılan sözcüklerden biridir. Dolayısıyla aşk, her zaman sözcüklerde kalmayıp çoğu zaman eserlerin en yüksek teması oluvermiştir. Âşk, insanoğlunun yaptığı keşiflerin en büyüğüdür ve en güzelidir. Evrenin var oluşu ve insanın var oluşuyla beraber âşk da var olmuş, özellikle edebiyatta gündemin ilk sırasını işgal etmeyi her zaman sürdürmüştür.

Cengiz Aytmatov, günümüzün en önemli hikâyecilerinden olmakla birlikte, aynı zamanda en güzel âşk hikâyecileri arasında sayılabilir. Âşk, onun, birçok hikâyesinin ana temini oluşturur. Aytmatov'un "âşk" temini en güzel şekilde ele aldığı hikâyesi şüphesiz "Cemile" hikâyesidir. Yazarın 1958 yılında yazdığı bu hikâyesinde âşkın işlenişi o kadar liriktir ki, eleştirmenlerin kısa sürede gözlerinin bu hikâye üzerinde yoğunlaşmasını sağlamıştır.

"Cemile"deki âşkın orijinallliğini keşfeden Fransız şair-yazar Louis Aragon, hikâye karşısındaki duygularını şöyle dile getirir:

"Tanrım, dünya hala genç ve güzel! (...) İşte Tacikistan ile Çin arasındaki Kukureu nehri üzerindeki çocuk, otuz yıl önceki diğeri gibi bir yiğit olmuş, gözünü bize çevirerek hitap ediyor ve artık sadece susmak ve onu dinlemekten başka arzumuz yoktur"⁵² diyerek, Cemileye dünyanın en güzel âşk hikâyesi unvanını verir.

Kahramanı genç bir Kırgız kadını olan "Cemile" hikâyesinde, bir kadının bütün gelenek ve göreneklere karşısına alarak sevgiye ve mutluluğa cesur adımlarla yürüyüşü anlatılır.

Cemile, henüz evliliğinin ilk yıllarındayken kocası askere çağrılır. Kocası Sadıkçın askere gitmesiyle sevgisini harcayacağı insanı yitirdiğini anlayan Cemile, ilerleyen zamanlarda bu sevgisizliğe başkaldırır. Cemile'nin bu davranışının uygun olup olmadığı hikâyenin mesajının yoğunlaştığı nokta olur.

Cemile'nin kocası Sadık'la birlikte köylerindeki bütün erkeklerin cepheye gitmesi, geride kadınlara altından kalkılamayacak sorunlar bırakır. Köydeki işlerin hepsi o andan itibaren Cemile ve onun gibi kadınlarla küçük çocuklara ve savaştan sakat dönen insanlara kalır. Cemile, kayınbiraderi Seyit ile tahıl taşıma işi sırasında kendilerine yardım için Danyar adında bir savaş yaralı ile çalışmaya başlarlar. Bu

⁵² Nicole Zand, "Cengiz Aytmatov Paris'te", (Çev. Süleyman Büyükdag), Kardeş Edebiyatlar, S.6, Erzurum 1983, s.21

çalışma esnasında Cemile ile Danyar arasında duygusal bir yakınlık oluşmaya başlar. İlerleyen zamanlarda da birbirini sevdiklerini anlarlar ve el ele vererek yeni âşklarıyla, yine yeni bir hayata başlamanın umuduyla yola koyulurlar. Dünyada hiçbir kadının Cemile’den daha güzel olmadığını düşünen Danyar’a karşılık Cemile’de hiçbir erkeğin kendisini Danyar kadar sevemeyeceğini bildiği için ikisi de bütün zorlukları göğüslerler.

Danyar-Cemile âşkının baştan sona kadar tek tanığı küçük Seyit’tir. Hikâyede olaylar Seyit’in ağzından verilir. “Cemile” hikâyesi bir vak’a hikâyesi olmaktan çok “...hikâyeye adını veren Cemile’nin, hikâye boyunca sergilenen kişiliği üzerine kurulmuştur. Yani hikâye, olay ağırlıklı değil, karakter ağırlıklı bir hikâyesidir.”⁵³ Okuyucu eser boyunca Cemile’nin kişiliği üzerinde odaklanır.

Hikâyenin daha başlarında Cemile’nin fiziki ve ruhî durumu hakkında ayrıntılı bilgi verilir. Cemile’nin hikâyenin başındaki tanıtımı, eserin ilerleyen kısımlarında onun nasıl hareket edeceğini açıklar niteliktedir. Aytmatov hikâye boyunca Cemile ile ilgili düşüncelerini Seyit’in ağzıyla dile getirir. Dolayısıyla yazar, daha eserin başında Cemile’yi tanıtırken sözü küçük Seyit’e emanet eder.

“...Cemile’de kaynana ve kaynatasını şaşırta ne olduğunu anlayamadığım birşeyler vardı. Her zaman küçük bir çocuk gibi şen şatır ve pek serbest hareket ediyordu bazen hiç sebepsiz kahkaha ile ve çok yüksek sesle gülmeye başlardı. İşten dönerken yürümez, koşardı. (...) hiç sebep yokken kaynanalarından birini kucaklar, öperdi.”(C., s.15)*

Sevginin ve mutluluğunun yüceltiği hikâyede, okuyucu olayı merak etmekten çok Cemilenin kişiliği üzerinde yoğunlaşır. Zaten hikâyedeki olay Cemile’nin kişiliğine göre yön bulur. Aslında eserdeki olayın bir önemi olmayıp “...hikâyenin iskeletini kuran temel olay “evli bir kadının aşık olduğu birisiyle kaçması”dır. Bir adım daha atarak şuna söyleyebiliriz ki, hikâyenin ana olayı, gerçek hayatımızda yüzlercesiyle karşılaştığımız sıradan olaylardan herhangi birisidir.”⁵⁴ Şüphesiz hikâyede böyle sıradan bir olayın içerisine âşk gibi yüksek bir değeri yerleştirerek ona “dünyanın en güzel âşk hikâyesi” ünvanını kazandıran yazarının kaleminin / sanatının gücüdür.

Cemile’nin ailesi geleneklerine fazlasıyla bağlı bir ailedir. Sadık, savaşa gittikten sonra kayınvalidesi Cemile’ye “Bir kadını mutlu eden şey namus ve haysiyetini

⁵³ Ramazan Kaplan, “Kurgulama Tekniği Açısından Cemile Hikâyesi”, C.A.U.B.Ş.B., Ank.1998, s.120

* Çev. Refik Özdek, Ötügen Yayınevi, İst. 1995 (Eserle ilgili alıntılarımız kitabın bu baskısına aittir.)

⁵⁴ Ramazan Kaplan, a.g.b., s.121

korumasıdır. Bu sözümü sakın unutma”(s.15) diyerek onu uyarır ve geleneklere uygun davranmaya davet eder. Bunları söyleyen kayınvalide, sanki Cemile'nin ilerideki davranışlarını bilir gibidir. Buna karşılık Cemile geleneklere bağlı bir kadındır, ama onun en büyük derdi sevgisizliktir. Cemile'yi geleneklere karşı gelmesine sebep sevgisizliktir.

Cemile, Seyit ve Danyar'la birlikte istasyona tahıl taşıdıkları ilk zamanlar bir kadına yakışan davranışları fazlasıyla yapar. Ancak Cemile gittikçe bir yalnızlığa düştüğünü anlar ve ruhundaki sevgi eksikliğini hisseder. Bu sebeple onun dışa dönük kişiliği zamanla kendini açığa vurur. İlk zamanlar erkeklerin sözlü saldırılarına anında karşılık veren Cemile, sonraları olanlara hiç aldırmaz.

Sadık'sız geçen zamanlarını, kaybolmuş günler olarak gören Cemile ilk zamanlar Danyar'ın sakat haline acıma hissiyle bakar, onu bir zavallı olarak değerlendirir, onunla alay eder. Halbuki Danyar, Cemile'de çoktan kendisini bulmuş, âşk denen o sihirli sözcüğün, o büyülü duygunun çoktan bedeninde gezindiğini anlamıştır. Böyle olmakla birlikte Danyar Cemile'yi âşkının alınmaz kalesi olarak düşünür. Çünkü Danyar, Cemile ile kendisi arasındaki farkın farkındadır. Buna karşılık Danyar yine de savaşta aldığı yaraları Cemile'nin âşkıyla sarmayı düşünür.

“Danyar aşıktı. Deniz kadar derindi onun âşkı. Bunu iyice seziyordum, ama başkalarının âşkına hiç benzemiyordu. Çok büyük âşk bu. Hayat aşığı, toprak aşığı, tabiat aşığı idi.”(C., s.40)

Yazarın, Seyit'in ağzından verdiği bu cümleler bedeni yaralı, ruhu incinmiş olan Danyar'ın yaşamak, hayata bağlanmak ve hayata tutunmak için elinden tutacağı tek şeyin âşk olduğu, kısaca Danyar'ın geçmişini bir tarafa bırakarak yaşamında sevgiye yer açma çabası içinde olduğunu gösterir.

Danyar, Cemile'nin âşkının verdiği mutlulukla bozkırda en güzel nağmeleri dile getirerek, âşkını türkülere taşır. Cemile'ye olan âşkını kelimelerle açıklayamadığı için ona, türküleri ile yalvarır. Yazar burada tekrar sözü Seyit'e emanet eder.

“Beni çok şaşırtan şey, bu türkülerin melodisindeki coşku, tutku ve yakıcılık idi. (...) Bu yalnız bir ses miydi, yoksa onun yüreğinden taşan daha önemli başka bir şey mi? (...) Bu türkülerde kelimeler yok gibidir. Ne o güne ne de o günden sonra böyle etkileyici bir şarkı dinlememiştin ben. (...) Bu âşkının içinde saklayan ve türkülerde duyup yaşıyordu. İlgisiz bir insan, âşk olmayan bir insan sesi, ne kadar güzel olursa olsun, böyle şarkı, böyle türkü söyleyemez”(C.,s.39)

Danyar'ın bu hali; âşkı türkülerle anlatmaya çalışması bütün Türk coğrafyasında geçerlidir. Aynı şekilde Anadolu'da "Yarı gelecek diye neşesinin çifte lambalar yakmak suretiyle ifade eden âşık köy delikanlısı vardır. Gökte nasıl bir aydınlatan güneş olduğunu biliyorsam, insanda da seven bir kalp olduğunu öyle biliyorum. İnsanın sefaletten haykırdığını kim söylemiş. Sevgi de insanı haykırtır."⁵⁵ Bu .bize sevginin yaşamdaki gücünü gösterir.

Danyar'ın benliğini âşk duygusu dalga dalga sararken, aynı duygulara bir zaman sonra Cemile'de kapılır. Danyar'ın o öldüresiye ve yaralayıcı çıplak bakışları Cemile'yi kendisine bağlamaya yeter. Onlar şairin "Aşıklar gözleriyle yemin eder / bir bakış insanı âşkından emin eder."⁵⁶ dizelerinde ifade ettiği gibi birbirine bakışlarıyla sevdiklerini anlatırlar. Cemile aradığı âşkı, Danyar'da bulduğunu anlamıştır. O, eski Cemile değildir artık...

"Cemile değişmişti birden bire! O kahkahacı, saldırgan çok konuşan Cemile yoktu şimdi. Soluk gözlerine durgun bir bahar hüznü dolmuştu. (...) Dudaklarında hülyalı bir gülümseme vardı. (...) Yalnız kendisinin bildiği bir şeye için için sevindiği, mutlu olduğu anlaşılıyordu."(C., s.44)

"Âşk"ı yaşamdaki tatları yakalamanın bir aracı olarak gören Cemile ile Danyar, birbirlerini sevdiklerini anlamakta gecikmezler. Onlar bir yıldızlı gecede Danyar'ın söylediği âşk türküsünde dünyayı unutarak, herşeyden habersiz sadece kendi âşklarının türküsünün nağmelerini duyarlar. Cemile, bu türkünün etkisiyle "...hayâllere kapılıp melodinin havada yayılan tatlı nağmesini kalbine dantel gibi işleyip kendisinden başka kimsenin bilmediği güzel dünyalara uçar ve Danyar'ı kucaklar."⁵⁷ O andan itibaren Cemile kendisini dünyanın en mutlu insanı sayar.

Yazar, Cemile'nin geleneklere karşı gelerek bulduğu âşkı meşru duruma getirmek için Seyit'in düşüncelerinden yararlanır. Seyit, Cemile-Danyar âşkının başından beri tek şahididir. Cemile ile Danyar bozkırda birlikte olduğu anlarda Seyit, onların tablosunu yapmak ister. Aslında Seyit de gizli olarak Cemile'ye karşı sevgi duymaktadır. Hikâye kahramanları arasında Cemile ve Danyar kadar Seyit de sevgiye muhtaçtır. O, sevgiye o kadar muhtaçtır ki, Cemile ile Danyar köyden dönerken onların tablosunu yaparak mutluluğa ve sevgiye olan özlemini anlatmaya çalışır. Seyit'in

⁵⁵ Mehmet Kaplan, a.g.e., s.199

⁵⁶ Artun Ünsal, "Âşka Dair", Cogito / Üç Aylık Düşünce Dergisi, S.4, Bahar 1995, s.25

⁵⁷ Abdıldacan Akmataliyev, a.g.e., s.170

tablosu mutluluk tablosundan başka bir şey değildir. Seyit, o mutlu anı kaybetmemek için yaptığı tabloyu bir türlü bitirmek istemez. Ayrıca Cemile'nin Danyar ile kaçışını köylerinde tek onaylayan kişi Seyit'tir. Seyit'in bu durumunun sebebi ise Cemile'ye lâayık olmayan o dış görüntünün altında yatan ruhtaki derinliği, soyluluğu çoktan anlamış olmasıdır. Yazar burada Danyar-Cemile âşkını meşru kılmak için sözü Seyit'e emanet eder:

“Varsın Danyar'ın kaputu eski, papuçları delikli olsun! Ondaki ruh zenginliğinin bizim hiçbirimizde bulunmadığını çok iyi biliyorum.” (C., s.61)

Aytmatov, bu eserinde Cemile-Danyar âşkı ile sevginin insanları eşit duruma getiren bir değer olduğunu ve sevginin, sevgiyi bilen haklı olduğunu duyurmaya çalışır. Cemile'nin kocası Sadık, askerden mektup gönderdiği zaman kendisine bir selamdan başka hiçbir sevgi sözcüğü kullanmaz. Cemile böylelikle Sadık'taki boyutsuzluğu onlar ve fizikî kusurlarına rağmen sevgi ve hayat âşkıyla dolu Danyar'ı tercih eder. Çünkü Cemile “...Danyar'da ay ışığında derenin şırlıtısını dinleyecek kadar hassas bir kişilik, insanı derinden etkilen sarıp sarmalayan bir ruh zenginliği bulmuştur.”⁵⁸ İkisi de hayatlarındaki önemli boşluğu âşk sayesinde doldurmaya çalışırlar. Danyar ve Cemile, sevginin insandan olma, insanın da sevgiden kopamadığını bilirler.

Mehmet Kaplan “âşk”ı, varlık sıkıntısını ortadan kaldıran en güzel çare olarak değerlendirir.⁵⁹ Gerçekten de Danyar ve Cemile ruhlarındaki o korkunç sevgi eksikliğini âşkları sayesinde gidermeye çalışırlar. Başlangıçta imkânsız gibi görünen bu âşk fidanını Cemile ve Danyar'ın nasıl büyüttüklerine bakılacak olursa, âşk duygusunun insan benliğindeki en kuvvetli duygu olduğu açıkça görülür. Danyar ve Cemile yaşamdaki o kadar ayrılığa ve aykırılığa rağmen sevginin insanı birbirine sıkı sıkıya bağladığını bilirler. Çünkü “ressam için resim, heykeltçi için heykel, müzikçi için müzik nasıl gerçekteki ve tasarımdaki tüm yaşamı doldurursa seven içinde sevgi gerçekteki ve tasarımdaki tüm yaşamı doldurur”⁶⁰ ve sevgi yaşama kendi rengini verir.

Aytmatov'un hikâyelerinde âşk, en yüce değerler arasındadır. Onda sevgi, yaş, sınıf farkı asla tanımaz. Gelenekleri karşısına alarak sevgiye cesur adımlarla yürüten Cemile'nin davranışının uygun olup olmadığı konumuzun sınırları dışındadır, ancak

⁵⁸ Ramazan Kaplan, a.g.b., s.123

⁵⁹ Mehmet Kaplan, a.g.e, s.129

⁶⁰ Necmi Uygur, “Sevgi,Sevgi,Sevgi”, Cogito / Üç Aylık Düşünce Dergisi, S.4, Bahar 1995, s.11

“...gencecik yaşta yazdığı âşk romanı “Cemile” hakkında Aragon, ‘Genç Werther’in Acıları’ romanıyla çağlara meydan okuyan Geothe’nin, hatta Shakespeare de dahil olmak üzere bugüne kadar kimsenin böyle bir âşk romanı yazmadığını kesin çizgilerle belirtti.”⁶¹ Gerek yazar gerekse şairlerin başlıca yazı konusu olan “âşk”, böylece “Cemile”de farklı bir işleyiş özelliğiyle yazarına haklı bir şöhret kazandırmış olur. Cengiz Aytmatov’un hikâyelerinde âşk, sadece kahramanların bir sorunu olarak görülmez. Sevgi, yazar için ana bir kavramdır ve insanların hepsini kuşatan bir değerdir. Aytmatov’a göre “İnsan önceden sevmek zorunda olduğu için değil, sevmeden yapamayacağı için sever.”⁶² Yazar, sevginin değerinin bilinmezliğinden yakınlıkla âşkını, insanın layık olması gereken bir lütuf olarak değerlendirir.

Aytmatov’un hikâyelerinde âşk bazen sembollerle verilir. Sevginin ana tema olduğu “Kızıl Elma” hikâyesinde İsabiekov’un kızı Anara, bahçede yapraklar arasında kalmış bir elma bulur. Bu elma İsabiekov için “sadece meyve değil, âşkın sembolü”⁶³ ve mutluluğun habercisi olur.

Anara’nın bulduğu elma, İsabiekov’a yıllar önceki bir âşkını hatırlatır. O, Tarım Enstitüsü’nde okurken bir gün okul bahçesinde kuru bir ağaçta solgun yapraklar arasında güneş ışığında pırıl pırıl parlayan bir elma bulur. İsabiekov, elmayı yemez, sevdiği kıza vermek için günlerce saklar. En sonunda elmayı kıza verir, ancak kız elmayı almaz.

“Kız onun elmasından uzaklaşıyordu...O kızıl elmanın çevresinde kurduğu harikalar dünyası birdenbire yıkılmış, yok olup gitmişti.”(K.E., s.26)*

İsabiekov, yıllar geçmesine rağmen sevdiği kızın o elmayı reddedişini unutmamış ve Anara’nın bulduğu elmayı, ayrı olduğu eşi için saklamasını istemiştir. Ayrıca “solgun yapraklar arasında pırıl pırıl parlayan elma”(s.16), İsabiekov için yeni bir sevginin müjdecisi niteliğini taşır.

Aytmatov’un âşk temini işlediği hikâyelerinden biri “Deve Gözü” hikâyesidir. Hikâyenin baş kişisi Kemal, liseyi bitirdikten sonra öğretmeninin de teşvikiyle Anarhay Ovası’nda çalışmaya gider. Ancak Kemal’in kolhozda gördükleri ve yaşadıkları ile tarih öğretmenin anlattıkları arasında oldukça büyük farklar bulunmaktadır. Kemal, kolhozdaki o baskıcı hayattan kısa sürede sıkılmaya başlar. Bir gün Kemal su getirmek

⁶¹ Mehmed Niyazi, “Yaşar Kemal Üzülmemeli”, Zaman Gazetesi, 24 Ekim 2000

⁶² Orhan Söylemez, a.g.m., s. 9

⁶³ Abdıldacan Akmataliyev, a.g.e., s.106

* Çev. Refik Özdek, Ötüken Yayınevi, İst. 1997 (Eserle ilgili alıntılarımız kitabın bu baskısına aittir.)

için bir pınara gittiğinde orada bir kızla karşılaşır. Kız ile Kemal, su doldurma sırasında bakışlarıyla birbirlerini sevdiklerini anlarlar. Kız, Kemal'i sevdiğini belli etmek için Kemal'den pınarın adını sorar:

“Bu kaynağın adı ne?

- Deve Gözü

Kız yere düşen perçemini alnına doğru kaldırarak gülümsedi.

- Güzel bir ad.” (D.G., s.91)*

Kemal, sevgiden yoksun kolhozda çalışırken yaşadığı zorluklardan âşkına sığınarak uzaklaşmaya çalışır ve sevdiği kıızı görmek için fırsat kollar. Kolhozda çalışanlar Kemal'in âşkını kıskanırlar; onun çalışmayarak, sürekli sevdiği kıızla ilgilendiğini söyleyerek, âşkına engel olmaya çalışırlar. Kemal ise olanlara aldırılmaz ve kıızdan ayrı olduğu zamanlar, onun âşkına sığınır, sürekli olarak onunla ilk karşılaştıkları pınarı gözünde canlandırır.

“Beni bir şey çekiyordu sanki, ayrıca yalnız kalmak da istiyordum. (...) Şimdi bozkır benimdi, içimdeydi, onu hayâllerimle süsleyerek yeniden yaratıyordum.”(D.G., s.115)

Kemal, sevdiğinden sevgisine karşılık gördüğü zaman yaşama ve tabiata bambaşka bir gözle bakmaya başlar. Bu duygular içindeki Kemal, önceki sıkıntılarını unutarak, adeta mutluluktan kuş gibi uçar.

Cengiz Aytmatov'un âşk temini semboller vasıtasıyla duyurmaya çalıştığı hikâyelerinden biri “İlk Öğretmenim” hikâyesidir. İnsanların eğitime olan ihtiyaçlarının konu edildiği hikâyede yazar bu konuyu bir âşk ile desteklemeye çalışır.

Hikâyenin baş kahramanı Altınay, anne ve babası olmadığından dolayı amcasının evinde yaşayan öksüz bir kıızıdır. Altınay, aradan uzun yıllar geçtikten sonra Moskova'ya gider ve oradan gönderdiği mektupta öğretmeni Düşen'i sevdiğini söyler. Ancak Düşen bu sevgiye karşılık vermez. Altınay, bir gün köylerindeki okulun açılışına katılmak için köyelerine davet edilir. Açılış sırasında öğretmeni Düşen'le görüşemeyen Altınay'ın tek mutluluğu öğrenciyken öğretmeni ile diktikleri iki kavak ağacının büyümüş olmasıdır. Altınay o iki kavak ağacını âşkının sembolü olarak değerlendirir. Ancak, Altınay'ın âşkını kendisinden başka kimse bilmez. O, köyünden ayrılırken kendisinden başka kimsenin bilmediği âşkının haykırımlarını sessizce şöyle yapar:

* Çev. Refik Özdek, Ötügen Yayınevi, İst. 1993 (Eserle ilgili alıntılarımız kitabın bu baskısına aittir.)

“Elveda öğretmenim, elveda ilkokulum, elveda çocukluğum, kimseye açamadığım âşkım!...” (İ.Ö., s.353)

Eserde Altınay’ın Düşen’e karşı duyduğu âşka karşılık, Düşen’in Altınay’ı sevip sevmediği belli değildir. Altınay’ın iki kavak fidanını âşklarının sembolü olarak değerlendirmesine karşılık, Düşen onları rejimin / sistemin devamını simgeleyen varlıklar olarak görür. Düşen’in bu sevgiye karşılık vermemesi, rejimin insanları duygusuzlaştırmış olduğunun bir göstergesidir. Çünkü Düşen’in tek amacı iyi bir öğretmen olarak rejimin devamını, Lenin’in sisteminin devamını sağlamaktır.

Aytmatov’un önemli eserleri arasında olan “Toprak Ana” hikâyesinde âşk temi birkaç önemli temden biridir. Hikâyedeki “belirgin olan toprak insan ve yaşama sevgisi ile birlikte âşk da önemli bir yere sahiptir.”⁶⁴ Âşk, eserdeki kahramanların mutluluğu bulmak için en büyük tesellisi ve sığınağı olur. Eserde, “Cemile” hikâyesinde olduğu gibi savaşın insanları sevgiden uzaklaştırdığı ve sevgiden uzaklaştırdığı ve sevgiyi doya doya yaşamalarına engel olduğu anlatılır. Eserde olaylar baş kişi Tolgonay’ın ağzından geriye dönüşlerle anlatılır. Tolgonay bu geriye dönüşlerde her şeyle birlikte âşkları da hatırlar.

Tolgonay, kocası ve oğullarını savaşta kaybetmiş olduğundan dolayı, yıllar sonra bir teselli olarak kendisinin ve oğullarının âşkını hatırlar. O, kocası Suvankul ile ilk tanıştığı günlerde kabına sığmayan bir kuş gibidir. Herkes sabahın ilk saatlerinde uykudayken, onlar âşkın verdiği güçle, şafağın doğmasıyla birlikte erkenden tarlada çalışmaya koyulurlar. Tolgonay o mutlu günleri için şunları düşünür:

“O yazın şafakları aslında bizim âşkımızdı. Hergün pırıl pırıl yeniden doğan âşkımızın şafakları. Birlikte yürürken günümüzde bütün dünya değişirdi. Ve biz bir masal aleminde yüzerdik. Ve her tarafı sürülmüş boz toprak, dünyanın en güzel tarlası olarak görünürdü bize.”(T.A., s.11)

Tolgonay’daki bu sevgi duygularına karşılık, Suvankul da aynı duygular içerisinde. Suvankul, âşkın ilk günlerinde Tolgonay’ı o kadar sever ki, ona “İyi ve kötü günlerde beraber olacağız, mutluluğu da, felaketi de paylaşmasını bileceğiz” (s.44) diye Tolgonay’a olan sevgisini ve bağlılığını dile getirir.

Tolgonay’ın ruhundaki âşk o kadar derin ve anlamlıdır ki, Suvankul’a olan âşkın ilk günlerinde döktüğü gözyaşlarını bile arar.

⁶⁴ Ali İhsan Kolcu, a.g.e., s.143

“Ama o ilk ağladığım zaman döktüğüm yaşlar başkaydı. İnsan o yaşları hayatında bir defa döker.” (T.A., s.14)

Tolgonay’ın yukarıdaki ifadelerinde sevginin insana verdiği güçle birlikte, aynı zamanda sevginin insanı yaşama bağlayan bir değer olarak görülür ve âşkın herşeyin üstünde bir anlama sahip olduğunu vurgular. Luis Aragon’un dediği gibi “âşk onlara güç veren tek özgürlük yitimi”⁶⁵ olur. “Toprak Ana”daki bir başka âşk Tolgonay’ın oğlu Kasım ile Aliman’ın âşkıdır. Bu âşk yine Tolgonay’ın ağzından anlatılır.

Kasım ile Aliman birbirlerini severek evlenmiş çiftlerdir. Aliman, evliliğinin ilk günlerinde Tolgonay’dan gizlice Kasım’a çiçek toplayıp verir. Tolgonay ise gelininin, oğlunu bu denli sevmesinden, aralarındaki gönül bağının kuvvetliliğinden dolayı fazlasıyla mutluluk duyar. Aliman, tarlada çalışırken Kasım’ın yanına gidişi bir âşk temposuydur. O, Kasım susadığı anlarda ona ayran götürür.

“Sanki ellerinde taşıdığı testide ayran değil, âşk iksiri vardı.”(T.A., s.26)

Aytmatov, âşk temini semboller aracılığıyla anlatması bu hikâyede de görülür. Tolgonay ile Suvankul şafağın o ilk saatlerinde buluştuğu zamanlar yanlarında bir kuş görürler.

“O sırada, önümüzden kalkan bir boz torgay da havalanırdı aydınlardan gökyüzüne doğru. Çok yüksekler kadar çıkar, gökyüzünde bir nokta gibi görünür ve bir insan yüreği gibi çırpınarak mutlu mutlu ötmeye başlardı.

- Bak bizim torgayımız ötüyor! derdi Suvankul.

Ne güzel değil mi? Bir torgayımız da vardı bizim!” (T.A., s.11)

“Toprak Ana”da torgay kuşundan başka, âşkı sembolize eden elma ağacı vardır. Suvankul’un savaştan önce diktiği elma ağacı savaşın ilk yıllarında çiçek açar.

“Toprak Ana” hikâyesinde “...sevmek kadar, sevgiye doyamamak da anlatılır.”⁶⁶ Sevgiye doyamayan Aliman, Cemile gibi sevgisizlik yüzünden sığınacak yürek arar. Sığınacağı yüreği bulan Aliman, ne yazık ki sonuçta aldatılır. Bu yönüyle Aliman’ın Cemile’den farkı, mutluluğu tadamamış olması⁶⁷ ve mutluluğa kavuşamamasıdır.

Cengiz Aytmatov’un âşk temini ana tem olarak işlediği hikâyelerinden biri de “Al Yazmalı Selvi Boylum” hikâyesidir. Hikâyedeki âşk olayı hem Sovyetler’de hem de Türkiye’de filmlere konu bile olmuştur.

⁶⁵ Ayfer Tunç, “Âşk İyidir Bak / Duyumunu Artırır İnsanın”, Cogito / Üç Aylık Düşünce Dergisi, S.4 Bahar 1995, s.22

⁶⁶ Mustafa Çetin, “Cengiz Törekuoviç Aytmatov”, Nilüfer, S.3, Ekim 1985, s.61

⁶⁷ Mustafa Çetin, a.g.m., s.62

Eserin kahramanı İlyas, kamyon şoförlüğü yaparak geçimini sağlayan biri olarak bir gün rastlantı sonucu Asel adlı bir kızla tanışır. İlyas, Asel'in ailesinin karşı gelmesine rağmen onunla evlenir ve buldukları köyden ayrılırlar. İlerleyen zamanlarda Samet adında bir de oğulları olur. Ancak İlyas birlikte çalıştığı şoförlerle anlaşmazlığa düşer ve onlar tarafından dışlanır. İlyas bu sebeple kendisini içkiye verir ve Kadiça adlı kadınla gayri meşru ilişkiler yaşamaya başlar. İlyas'ın bu durumuna daha fazla dayanamayan Asel bir gün evden ayrılır. Ancak kader Asel'i bu sefer Baytemir adlı birinin yanına atar ve bir zaman sonra Asel ile Baytemir mutlu bir yuva kurarlar. Ve onunla daha sonra evlenir.

İlyas, bir zamanlar o çok sevdiği Aseli'n değerini terkedildikten sonra anlar. O, Asel'le birlikte, en büyük sermayesi aşkını da kaybettiğinin farkına varır. İlyas, Lamartine'nin "o kişi yok ise bütün dünya insansız kalmıştır"⁶⁸ sözünü doğrularcasına Asel'den ayrıldıktan sonra yaşamla ölüm arasındaki çizgide kalır ve yaşamdan hiçbir tat alamaz ve Asel'in yerini hiçbir şeyin dolduramayacağını düşünür.

"Yeni dostlar, arkadaşlar edinirim. Yalnız hiçbir zaman ele geçiremeyeceğim bir şey var, o da ebediyen yitirdiğim aşkımdır. Son günüme, son nefesime kadar Asel'i ve aramızda geçen güzel günleri anımsayacağım."(A.Y.S.B., s.103)

İlyas'ın sevgiye olan ihanetini şöyle açıklayabiliriz:

"Sevgiyi önce biriktir, sonra harcarsın. Yok öyle şey! Birikir harcanır türden değil zorlamalı bir yakıştırmayla böylesi türden saksak bile birikirken biriktirmeden harcanan, harcandıkça biriken bir gerçeklik o. Düzmece sevginin kendine özgü bir yapısı var: Kısa sürede ya sen onu yer bitirirsin, ya seni yer bitirir."⁶⁹ İlyas, Asel'in sevgisiyle mutlu olmamış, sevgisizlik kendisini mutsuz kılmıştır. İlyas'taki bu duygulara karşılık Asel, Baytemir'de aradığı aşkı çoktan bulmuş, geçmişte yaşadığı acılarını az da olsa unutmuştur. Asel'le birlikte Baytemir de geçmişinde yaşamış olduğu çetin yılları Asel sayesinde geride bırakır, eşini ve çocuklarını kaybetmenin verdiği acıyı biraz olsun hafifletir. Ancak, aradan yıllar geçer, bir gün kader ve rastlantı, o ince çizgide İlyas'ı Asel'le tekrar karşılaştırır. İlyas, Baytemir ile Asel'in evinin yakınından geçerken kamyonu arızalanır ve onların evlerine sığınır. İlyas eve girdiğinde içeride, unutmadığı eşi Asel ile oğlu Samet'i görür. İlyas, o andan itibaren eski anılarına döner ve Asel'i tekrar elde etmenin yollarına arar. Ancak İlyas'ın tüm çabalarına rağmen

⁶⁸ Necmi Uygur, a.g.m., s.14

⁶⁹ Necmi Uygur, a.g.m., s.13

Asel, Baytemir'den kopmaz. Çünkü Asel eski Asel değildir artık. O, sevmenin ve sevilmenin ne demek olduğunu Baytemir'de fazlasıyla bulmuştur. Bundan sonra İlyas, Asel'in eski Asel olmadığını anlar ve eşinden gelecek sevgiden tamamen ümidini keser.

“Artık o gözler insana inanıveren, saf, temiz bir kızın gözleri değildi.”(A.Y.S.B., s.80)

Elde ettiği sevginin ve mutluluğun değerini bilmeyen İlyas, Asel'i kaybettikten sonra artık kaybedecek başka bir şeyi olmadığını anlar. Hayatta yaşaması için birçok şeyinin olduğunu, ancak hiçbirinin Asel'in aşkı kadar kendisini hayata bağlamadığını düşünür. Herşey, hayata dair herşey eskisi gibidir İlyas için. Onun için hayatta sadece Asel eksiktir.

“Her şey tıpkı, o günkü gibiydi. Yalnız Asel yoktu yanımda. Gözlerim, al yazmalı, selvi boylumu arıyordu.”(A.Y.S.B., s.73)

“Al Yazmalı Selvi Boylum”da İlyas'la beraber başka bir aşk acısını da Baytemir, Asel'le evlenmeden önce yaşamıştır. Baytemir, savaştan döndüğünde iki kızını ve eşini kaybettiğini duyar. Ailesini kaybetmenin verdiği üzüntüyle yıkılır.

“Bağırarak, dağları inim inim inletmek istediğim halde tek haykırış çıkmadı boğazımdan...”(A.Y.S.B., s.92)

Baytemir'in bu trajik hali insanın aklına “sevgi olmasaydı nasıl geçerdi yaşam?”⁷⁰ sorusunu getirir. Gerçekten de Baytemir ve İlyas'ın yaşamlarından sevgi çıkınca yaşamlarının bomboş kaldığı görülür. İlyas'ın durumu “Akıl, sanat gibi bir iki gerçeklikle birlikte sevgiyi de çıkarırsak yaşamın bomboş olduğunu”⁷¹ anlatır bize. Bu sebeple Baytemir ailesinde kopmuşluktan dolayı günlerce başıboş gezer ve yaşama küser. Ancak Asel'le karşılaştıktan sonra yıkılan bir yuvanın kalıntıları üzerine tekrar mutlu bir yuva kurar. O, “sevgi bir topraktan heykel olsa da, kader onu gelip kırsa da, tekrar onu yeniden yoğurup yapacaktır.”⁷² Asel ile İlyas'ın ayrılmaları en az onlar kadar acı çeken ve mutluluğu kaybeden yol ustası Baytemir'in hayata dönmesini sağlar. İlyas bir yerde aynı şeyleri oğlunu ve karısını kaybederek Baytemir'den ıstırap mirasını devralmıştır. Yıkılan bir yuva başka bir yuvanın kurulmasına vesile olmuştur. İlyas'la Baytemir'in paylaştıkları ortak kader, hikâyede dikkati çeken unsurlardan biridir. Dolon geçidinde Baytemir'e yardım eden İlyas, kaza yaptığı zaman Baytemir tarafından

⁷⁰ Ayfer Tunç, a.g.m., s.18

⁷¹ Ayfer Tunç, a.g.m., s.19

⁷² Necmi Uygur, a.g.m., s.14

kurtarılır. “İki insan arasındaki bu kader birliği sevgi ve saadet alış-verişinde de kendisini gösterir.”⁷³ İlyas’ın değerini bilmediği sevgi, Baytemir için yaşama yeniden bir başlangıç olmuştur.

Baytemir, İlyas’ın tutarsızlıklarına karşılık, müspet bir kişiliğe sahiptir. O, İlyas’ın Asel’i götürme isteği karşısında Asel’i serbest bırakır ve istediği seçimi yapmasını ister. Asel ise buna karşılık tercihini Baytemir’den yana kullanır. Çünkü Baytemir, sevginin değerini bilen kişiliğiyle, Asel’in aradığı insandır. Ayrıca Baytemir bir sevgiye ilişkin acılarını, daha başka bir sevgiyle mutlulukla örter. Asel’ini tamamen kaybeden İlyas ise acısını dağlarla paylaşır ve kendisine o âşkın sadece geçmişteki anıları kalır.

“Al Yazmalım Selvi Boylum” hikâyesinde İlyas’ın yaşadıklarına bakacak olursak “...Gençliğin güzellikleri, tutarsızlıkları, zayıflıkları anlatılır. İnsanın sadece geçliğinde yaşayabileceği bir âşk hikâyesi, yine ancak gençliğinde yapabileceği bir hata ile son bulur.”⁷⁴ Âşkına ihanet eden İlyas’a da, hayat ihanet eder, “Gerçekten sevgi varsa bir yerde, bayağılaşmaya yer yok orda.”⁷⁵ İlyas’ın sevgisine yaptığı ihanet kendisine oldukça pahalıya mal olmuştur diyebiliriz. Sevgi değeri bilindiği zaman bütün varlığıyla yaşama büyük güç verir, değeri bilinmediğinde ise yaşamı İlyas’ınki gibi sıradanlaştırabilir.

Aytmatov’un kahramanlarının özelliklerinden biri huzursuzluk anlarında daima mutlu anlarını hatırlamalarıdır. “Elveda Gülsarı” hikâyesinde Tanabay, Gülsarı’sını rejimin kendi elinden aldığı zaman çok sevdiği eşini hatırlar. Tanabay, Gülsarı gittikten sonra acılarına en büyük tesellisi eşi Caydar’ın sevgisi olur.

“Sonra o kırıksıklıklar arasında kaybolup giden gençliğini, genç ve güzel Caydar’ı: Saç örgüleri beline kadar inen esmer güzeli o şirin kızı, kendi gençliğini, birlikte gezip tozdukları o güzel günleri...”(E.G., s.87)

Tanabay’ın eşi Caydar ise kocasını daha güçlü duygularla sever ve bu sevgisini ona çaldığı kopuzunun tellerinde dile getirir. “Cemile”de olduğu gibi burada da âşk türkülere taşınır. Tanabay’ın Caydar için söylediği türkülerin hepsi âşk türküleridir. Tanabay Bibican adlı kadına duyduğu âşkı türkülerinde haykırır. Bununla birlikte hikâyede âşkın sembolü olarak “elma” dikkat çeken bir başka unsurdur. Tanabay

⁷³ Ali İhsan Kolcu, a.g.e, s.103

⁷⁴ Mustafa Çetin, a.g.m., s.59

⁷⁵ Necmi Uygur, a.g.m., s.13

Gülsarı ile yarışta derece aldığı zaman yarıştan eve dönerken bahçesinde elma ağaçlarının çiçek açtığını görür.

“O şimdi kopuzun dalga dalga sesine, kendi düşüncelerine dalıp gitmişti. Tanabay şimdi onun, kendisindekine benzer dertleri ve özlemleri paylaştığını, o hayâller içinde yüzdüğünü de görüyordu.” (E.G., s.87)

Hikâyede Tanabay’ın sevdiği kadın sadece bir tane değildir. Tanabay eşi Caydar’dan başka Bibican adlı bir kadını da sever. Çora adlı dostu öldüğü zaman gözyaşlarına boğulan Tanabay, o anda Bibican’ı görür ve sevip de alamadığı Bibican’ın geçip giden güzelliğini düşünerek onun için de gözyaşları döker. Ayrıca Tanabay ile Bibican, Gülsarı öldüğü zaman birlikte gözyaşı dökerler.

“Bibican’ın yarsız ve yalnız kalması bir mutlu ve aydınlık gün görmeden yaşlanıp gitmesi içindi...Karalara bürünmüştü Gülsarı için, çektiği bunca sıkıntı ve eziyetler için, dile getiremeyip içine attığı her şey için ağlıyordu. Neler neler içindi o gözyaşları...

Tanabay, ‘Bibican yanıma gelse, gözyaşlarımı kendi eliyle silse, beni avutsa..’ diye düşünüyordu bir yandan. Ama Bibican gelmedi. Gelmedi ama, o da kendisi gibi ağlıyordu...” (E.G., s.196)

“Sultan Murat” hikâyesi yazarın âşk temini belirgin olarak ele aldığı hikâyelerdendir. Hikâyenin baş kişisi olan Sultan Murat, okuldaki sınıf arkadaşı Mirzagül’ü gizlice sevmektedir. Sultan Murat, Mirzagül’ü sevmenin verdiği heyecanla okuluna gidip gelirken, köydeki erkek çocukların Aksay Ovası’nda çift sürmekle görevlendirildikleri haberi gelir. Sultan Murat, Aksay’a diğer arkadaşlarından farklı olarak kendi âşkını da beraberinde götürür. Mirzagül’ün âşkını Aksay Ovası’ndaki ağır şartlarda acılarını dindirmek için Sultan Murat’a bir teselli olur. Mirzagül’ü hatırladığında bir sevinç dalgası kaplar vücudunu ve Mirzagül’e kavuşmak arzusu ile yaptığı ağır işlere aldırılmaz bile. Onun için türküler yakar ve ona mektup yazar. Sultan Murat, âşkını o kadar anlamlı olarak görür ki; kendilerini Manas Destanı’ndaki Ayçörek ve Semetey’in âşklarına benzetir. (S.M., s.134)*

Aytmatov’un diğer hikâyelerde kullandığı semboller bu hikâyede de vardır. Sultan Murat, Mirzagül’e mektup yazdığı zaman, Mirzagül mektuba karşılık bir mendil gönderir. O andan itibaren Mirzagül’ün mendili âşklarının sembolü olur.

* Çev. Refik Özdek, Ötügen Yayınevi, İst. 1993 (Eserle ilgili alıntılarımız kitabın bu baskısına aittir.)

“İşlemeli ipek bir mendildi bu. Sultan Murat ona, sonraki zamanlarda bıkip usanmadan tekrar tekrar, büyük bir mutluluk duyarak bakacaktı. Cebinden çıkarıp bakıyor, sonra sokuyor, tekrar çıkarıyor, tekrar sokuyor ve sonra tekrar çıkarıp bakıyordu. Yazı kağıdı büyüklüğünde idi. Kenarlarına doğu süsleri, çiçekler yapraklar işlenmişti.”(S.M., s.148)

Sultan Murat ile Mirzagül’ün âşkı, dağlardan akıp gelen iki ırmağın bir gölde veya denizde buluştuğu gibi, bu ipek mendilde buluşur. Bu mendil onların âşklarının biricik sembolü olur.

Âşk, mekân itibariyle diğer hikâyelerden farklı bir özelliğe sahip olan “Deniz Kıyısında Koşan Ala Köpek” hikâyesinin de belli başlı temlerindedir. Hikâyenin baş kahramanı olan Kirisk adlı çocuk denizde olduğu zaman kız arkadaşı Muzluk’u özler. Kirisk babası, dedesi ve amcalarıyla birlikte fok avladıklarında, o mutlu anı sevdiği kız Muzluk’un da görmesini ister.

“Ah bir görseydi! Onun, herkesin bildiği Ala Köpek Dağı’ndan uzakta, bilinmeyen sahillerde, fokların saklandığı kayalar arasına doğru nasıl ilerlediğini bir görse, ah bir görseydi!” (D.K.K.A.K., s.109)*

Yazarın hikâyelerindeki kahramanların sıkıntılı anlarında sevdiği kadın ve kızları hatırlaması bu hikâyesinde de görülür. Kirisk’le birlikte kayıktaki babası Emrayin de, kayığın siste yönünü kaybettiği zamanlarda sevdiği eşini düşünür. Emrayin kendisini denize atmadan önce birden geçmişi gözünde canlanır. Emrayin’in geçmişinde en çok hatırladığı şey ise, karısı ile geçirdiği güzel yıllarıdır.

“Çok değerli iki-üç anısı daha vardı ki onlardan ayrılmak da güç geliyordu ona. Pek az vakti kalmış olsa da, bunları da düşünmeden gitmek istemiyordu.

Daha ilk günden sevmişti karısını...” (D.K.K.A.K., s.158)

Cengiz Aytmatov’un hikâyelerinde baştan sona kadar sevginin özel bir yeri vardır.Âşk, bazı hikâyede ana tem, bazısın da ise hikâyenin dokusundaki belli başlı birkaç temden birini oluşturur. Aytmatov’a göre “...Yazar insana nefreti değil sevgiyi hatırlatmalı, eseri okuyan okuyucuda oluşacak nihaî duygu sevgi eksenini etrafında şekillenmelidir.”⁷⁶ Aytmatov’un hikâyelerinin tamamında insanaolan sevgi ve insanın değerli bir varlık olduğunu okuyucu rahatlıkla hissedebilir.

* Çev. Refik Özdek, Ötügen Yayınevi, İst. 1993 (Eserle ilgili alıntılarımız kitabın bu baskısına aittir.)

⁷⁶ Hayati Bice, a.g.m., s.44

Aytmatov'un kahramanları, hayatın kötü koşullarında ve rejimin baskıları sırasındaki o boğucu atmosferden âşkları / sevdikleri sayesinde uzaklaşırlar. Onun kahramanlarının teninde âşk gezinir durur. Sultan Murat, Danyar, Kemal, İlyas, Cemile ve diğer kahramanlar, hayatlarındaki birçok eksiğe rağmen âşkları ile ayakta dururlar veya durmaya çalışırlar. Onlar çoğu zaman âşkın verdiği neşe ve heyecanla yüreklerini türkülere koyuverirler.

Aytmatov'un hikâyelerindeki kahramanların yaşamına her türlü olumsuzluklar ile birlikte âşk da bütün yoğunluğuyla hakim durumdadır. Âşk, gelmiş geçmiş en büyük yalan olsa bile gerçekten de bu hikâyelerdeki insanların en büyük gerçeği âşksız olamamalarıdır. Kısaca Aytmatov'un kahramanlarının yaşamında ölüm, acı, hâyâl kırıklığı, savaş, yalnızlık ve yoksullukla birlikte âşk da vardır.

2.3. Geçmişe Dönüş Temi

Mehmet Kaplan, “Duyu organlarının dış dünyaya tamamıyla açık olduğu, şuur ve gayrişuurun teşekkül etmeğe başladığı ilk çocukluk yıllarının muhiti, ruhî hayatımızın gelişmesinde, hayat ve kâinat görüşümüzün kurulmasında çok mühim rol oynar”⁷⁷ söylerken; bir yazarın çocukluğu ile eserleri arasında önemli ve büyük benzerlikler olduğunu belirtmeye çalışır. Şüphesiz bir sanatkârın gerek kişiliği, gerekse eserlerinin oluşumunda çocukluğunun izleri oldukça önemlidir.

Aytmatov’un hikâyeleri, bütünüyle kendi biyografisini anlatır. Onun yaşanılmadan tüketildiği çocukluk yılları; Sovyet ülkesinin buhranlı, huzursuz ve baskıcı yıllarına rastlar. Aytmatov’un çocukluğunu geçirdiği çevre, kültür ortamı, kendi psikolojik eğilimlerini belirlediği gibi, eserlerine de yansır. Çocukluk yıllarını -bu çocukluk yıllarını Mircae Eliade mitsel ve cennete özgü bir zaman olarak değerlendirir⁷⁸ - yitik yıllar olarak değerlendiren yazar, o yıllarla ilgili şikâyet ve özlemlerini, hikâyelerinde genellikle çocuk kahramanlar vasıtasıyla dile getirir.

Yazar, mutsuz bir çocukluk devresi geçirdiğinden dolayı çocuk kahramanlara hikâyelerinde fazla yer verir. Bu durum onun bir kökene dönüş içinde olduğunu gösterir. Çünkü insan “kökene dönüş sayesinde yeniden doğacağını umut eder.”⁷⁹ Yine bu durum Mircae Eliade’ye göre kişinin kendi varlığını yenileme ve yeniden canlandırmasıdır. Ayrıca bu kökene ve geçmişe dönüş bir “inisyasyon”⁸⁰ anlamı taşır. Aytmatov’un Kırgız bozkırında geçirdiği çocukluk yıllarında ruhuna atılan ızdırap tohumları, sonradan hikâyelerdeki “çocuk”lar vasıtasıyla filizlenecektir. O, bu çocukların hayâlleri, özlemleri, rüyaları, acıları ve âşkları vasıtasıyla geçmişe dönüş yapacaktır. Dolayısıyla hikâyelerdeki çocuklar, yazarın sözünü emanet ettiği kişilerdir.

Çocuk ve çocukluk, Aytmatov için farklı bir anlam taşır. “Ona göre kendini iyi hissetmenin başka bir nedeni insandaki çocukluk vicdanıdır.”⁸¹ Yazar, çocuktaki vicdanın tohumdaki öz gibi olduğunu ve bu öz olmadan o tohumun büyüyemeyeceğini, büyüse bile sonraki yıllarda büyük problemler ortaya çıkabileceğini söyler.

⁷⁷ Mehmet Kaplan, a.g.e., s.137

⁷⁸ Mircae Eliade, Mitlerin Özellikleri, (Çev. Sema Rıfat), Simav Yay., İst.1993, s.76

⁷⁹ Mircae Eliade, a.g.e., s.33

⁸⁰ Mircae Eliade, a.g.e., s.78

⁸¹ Abdıldacan Akmataliyev, a.g.e., s.128

Aytmatov'un hikâyesindeki çocukların ruhunda, kendisi gibi büyük bir incinmişlik vardır. Hemen her hikâyede çocuklar; Mümin Dede'nin torunu, Seyit, Avalbiek, Sultan Murat, Altınay... hepsi geleceğini unutmuş, geçmişine dönmüşlerdir. Bu kahramanlar “geçmişe dönüş aracılığıyla ilk çocukluk dönemindeki kimi kesin olguları yeniden gerçekleştirebileceğini umar(lar).”⁸² Bu durum tamamıyla yaşanan zamandaki huzursuzluktan dolayı, hâl'den uzaklaşma isteğinin sonucudur. Yaşanılan zamandaki yönetime egemen kişilerin değerleri, hayat anlayışı, özellikle sistemin baskısı bu çocukları mutsuzluğa itmiştir. Bu çocuklar mutsuzluklarının sonucunda çareyi geçmişe dönüşte hayâllerde, rüyalarda, kimi zamanda masal ve efsanelere sığınmakta bulunmuşlardır. Kahramanlar geçmişe dönüşü, geçmişe yolculuğu daha çok hayâller yoluyla gerçekleştirirler.

Yukarıda dedik ki Aytmatov'un hikâyelerinde çocuk kahramanlar önemli bir yer tutar. Hikâyelerdeki bu çocuklar, yazarın kendisi gibi çocukluklarını yaşamamış, çocukluk yıllarında çok şeyler bırakmışlardır. “Beyaz Gemi”de hikâyenin baş kahramanı olan “Çocuk” anne ve babasından ayrı, dedesiyle yaşar. Çocuğun tek dileği anne ve babasına kavuşmaktır. O, bu istekle zihninde sürekli hayâller kurar. Yaşanılan zamandaki insani gerçekler çocuğun sahip olduğu insani değerlerle bağdaşmadığından, ruhunda koyu bir karanlık oluşturmuştur. O, bu karanlıktan hayâller kurarak uzaklaşmaya çalışır. Zira, “Hayâl, hayatın renksizliği nispeten de faaliyetini artırır.”⁸³ Çocuğun en büyük hayâli ise buldukları yerin yakınından geçecek olan “Beyaz Gemi”ye ulaşmak arzusu olur. Çocuk hikâye boyunca o gemiye ulaşamamaktan dolayı muzdariptir.

“Balığa dönüşmesini, çaya atlayıp göle kadar gelmesini, gemiye ulaşmasını, babasına kavuşmasını kolayca canlandırıyordu gözünde. (...) az sonra sahil görünecekti mesela. Daha sonra da gemi iskeleye yanaşacaktı.”(B.G., s.48)

Çocuğun “Beyaz Gemi”ye ulaşma isteği zamanla bir özlemden çok bir tutkuya dönüşür. Onun beyaz gemiye ulaşma özleminde bir kendinden uzaklaşma hissini gizli olduğunu görürüz. “Beyaz Gemi”ye ulaşma tutkusu ve balık olma isteği zamanla çocuğun ruhunda kök salar. Çünkü “Tutkular genellikle içimizdeki kusurlu, sakat eksik

⁸² Mircae Eliade, a.g.e., s.77

⁸³ Turan Alptekin, Ahmet Haşim / Hayatı-Sanatı-Eserleri, Kastaş Yayıncılık, İst. 1985, s.43

ve güvenilmez şeylerde köksaldığından; tutkulu tavırlar dışarıdan yönetilmiş bir etkiye tepki olmaktan çok, içsel bir tatminsizliğin tezahürü”⁸⁴ olarak kendisini gösterirler.

Beyaz Gemi hikâyesinde, çocuğun bulunduğu köyde buldukları ortam itibariyle kendisinden başka herkes az da olsa yaşamayı bilir. Ancak çocuk anne ve babasızlık yüzünden, Orozkul’un baskıları karşısında düş ve hayâl kurmaya yönelmiş, imkansız özlemlere kaptırmıştır kendisini. Çocuğun özlemi ve tutkulu arayışında zamanla “arayışın kendisi, aranandan daha önemli”⁸⁵ duruma gelmiştir.

Çocuğun “Beyaz Gemi”ye ulaşma isteği, kendi ruhunun saflığını arayan mekânlara ulaşma isteğinden başka bir şey değildir. O gemi, kendisinin rüya ve hayâlindeki yapay cennettir. Çocuk, çocukluğunun çalınmış yıllarını geminin bulunduğu Isık-Göl’ün mavi sularında yaşamını sürdürmeyi hayâl eder. Isık-Göl’ün mavi suları çocuğu sanki çeker gibidir. Burada “su”, özellikle de “mavi” simgesi, üzerinde durulması gereken bir konudur. Çünkü edebi eserlerde çözümlenmeye kişilerden ve kavramlardan başlanması gerekir. Eğer bunlar gerçekleşemezse simge değerlerin çözümüne gidilmelidir. Dolayısıyla burada “mavi” simgesi üzerinde durmayı faydalı görüyoruz.

“Renklerin en etkeni olarak bilinen mavi, kutsal dinlerde farklı şekillerde yorumlanmıştır. Tevrat’a göre Tanrı deniz ile kara arasına maviyi koymuştur. Zeus’un tahtının gökyüzünün maviliklerinde olduğu bilinir.

Mavi el değmemişliğin simgesidir. Zira Meryem Ana daima mavi pelerinde tasvir edilmiş, Hz. İsa’da müritlerine mavilere bürünerek seslenmiştir. Yine, Hz. İsa’nın Tanrı tarafından göğün bilinmez ve sonsuz maviliğine çekilmesi anlamlıdır. Gök Tanrı inancına sahip eski Türkler’de mavi-gökyüzü ilişkisi herkes tarafından bilinir. Oğuz Kağan Tanrı’ya yalvardığı zaman etrafı karanlığa bölünür. Ancak bir süre sonra mavi bir ışık doğar, umut olarak. Yine Eski Mısır’da mavi, su ve gökyüzü üçgeni arasında önemli ilişki olduğu söylenir. Arapça’da “maî” su demektir.

Mavi, insanı benliğine döndürür. Samimi ve barışçıl bir renktir. Mavi gerçekleştire düş arasında gidip gelenlerin rengi, sonsuzluğun rengi, tükenmeyen umudun rengi, umuda yolculuğun rengi, düşlerinden asla vazgeçmeyenlerin rengidir.”⁸⁶ Mavi, bütün insanlara iyilik ve güzellikleri hatırlatan bir renktir.

⁸⁴ Eric Hoffer, Aklın Muhteris Çağı (Çev. İhsan Durdu), Ay Işığı Yay., İst. 2000, s.5

⁸⁵ Eric Hoffer, a.g.e., s.7

⁸⁶ “Mavi” hakkında verdiğimiz bu bilgi TRT-2’de yayımlanan 20.12.2000 tarihli “Mavi’nin Öyküsü” adlı programdan alınmıştır.

Aytmatov'un insanlığa ulaştırmak istediği tezlerini simgeler yoluyla anlatması eserlerinin en büyük özelliğidir. Bu sebeple yukarıda "mavi" simgesi hakkında verdiğimiz bilginin yanında, hikâyedeki beyaz simgesine yozlaşma teminde olduğu gibi değinmemiz yerinde olacaktır. Eserlerin başlığının, eserin anahtarı rolünü taşıdığından "Beyaz Gemi"nin başlığındaki "beyaz" ifadesi üzerinde durulmasını gerekli görüyoruz.

"İyilik, arılık, masumiyet, gizem gibi kavramları içinde barındıran beyaz renk, düşlere ayna tutuyor. Efsane, masal ve dinler dünyasını ana renk olarak dokuyan beyaz, kötü ruhlara ve karanlık güçlere karşı da değişim ve ümit kavramlarını simgeliyor.

İnsanların ortaklaşa özlemleri üzerindeki perdeyi kaldıran beyaz renk, yaşamı aydınlatıyor ve birçok anlam ve yorumlara bir yansıtma alanı üstleniyor. Kış mevsiminde doğanın kardan mantosunu giyerek dinlenmeye çekilmesi gibi olağan süreç dışında beyaz renk, binlerce yıldan beri sanatlar ve bilim dünyasına kaynağı oluyor. Kimine göre bir ışık, bir renk, bir durum, bir ses bir boşluk olan "Beyazlık" olgusu kimine göre bir ayrılık, bir korku veya bir ümidi anlatıyor. Beyazdan başka hiçbir renk ile bu kadar duyu ve özelliğin özdeşleşmediğini belirten Alman psikolog ve sosyolog Dr. Eva Heller, ışığı en güzel yansıtan rengin beyaz olduğunu kaydediyor.

Efsane ve masalarda periler beyaz giysileri ile görülürken birçok kültürde gelinler, uğur, masumiyet ve berraklığı simgeleyen beyaz gelinlik giyiyor. Yine gelinlik çağlarında olan kızlar kurtarıcı olarak kabul ettikleri beyaz atlı prenslerini dört gözle beklerken sihirbazlarda beyazın gizemli yönünden faydalanıyorlar. Beyaz'ın güneşin ışıklarını kendisine çekmesi, aynı zamanda bütün kötülükleri eritip yeniden kendi beyazlığına katması ve onları da yeni bir saflığa kavuşturmasıdır."⁸⁷ "Beyaz Gemi"de okuyucuya verilmek istenen mesajları sezinlemeye çalışacak olursak "Povestteki asıl maksatların biri eski ile yeniyi, beyaz ile siyahı karşılaştırmak."⁸⁸ Eserde "beyaz" ile "siyah"ın karşılaştırmanın amacı, tabiki iyi değerlerle kötü değerlerin karşılaştırmasından başka bir şey değildir.

"Beyaz Gemi" hikâyesinin baş kahramanı çocuğun ismi, hikâye boyunca belirtilmez. Bu, çocuğun kimsesizliği ve anne baba tarafından bırakılmışlığının göstergesidir. Çocuğun bırakılmışlığı, onu kimsesizliğe terkettiği gibi aynı zamanda 'ev'sizliğe de mahkum etmiştir. Çocuğun 'ev'sizlik sorunu hikâyenin kurgusunda önemli bir yer tutar. Gaston Bachelard 'ev'in özelliğini değerlendirirken onun sadece

⁸⁷ Akşam Gazetesi, "Beyaz'ın Beyazlığı", 4 Ocak, 2001

⁸⁸ Abdıldacan Akmataliyev, a.g.e., s.106

fiziksel bir nesne olarak görülmemesi gerektiğini ileri sürer.⁸⁹ Çocuk, yaşamını sürdürdüğü Orozkul'un evinde mutlu değildir. Orozkul'un evi onun cehennemi, "Beyaz Gemi" ise cennet haline gelmiştir. Çocuğun mutsuzluğunun ve hayâllere dalmasının en büyük sebebi "ev"sizliktir. "Doğrusu ev, çevreyi dünyalaştıran insanın tabiat karşısındaki ilk zafer anıtıdır. O, evrenin düzensizliğinden koparılmış bir dünya cennetidir."⁹⁰ Yine, Gaston Bachelard insanın doğduğu evi düşlediğinde, düş kurmanın olanca derinliği içinde o ilk sıcaklığa döndüğünü, madde dünyasının oluşturduğu cennetin o çok ılık maddesinin bir parçası haline geldiğini söyler. Dolayısıyla çocuğun evden ve aileden koparılışı, düş kurmasına sebep olmuş ve bu evden kopuş onun yaşadığı dünyada bir kayıp haline gelmesine sebep olmuştur. Çünkü "Gerçek anlamıyla 'ev'den çıkış bazen kaybolmayı da gerektirebilir."⁹¹ Çocuk, anne ve babasından koştuktan sonra artık kendi iç sessizliğine, kendi dünyasına çekilmiş bir yitik halini almıştır. Çocuğun bırakılmışlığının etkisiyle olarak hayâllere dalarak geçmişine yolculuk etmesi, yaşanan zamanın dışına çıkmak istemesi "Modern dünyanın çocuğun dışa açılmak yerine böylece içe kapanmayı, kozasına çekilmeye zorlamasının bir göstergesidir. Evin çöküşü, ailenin dağılışı, çocuğu bir yandan yalnızlaştırmış, bir yandan da kendi kozasına çekilmesini hızlandırmış, sessizliğe büründürmüştür."⁹² Ayrıca çocuğun bulunduğu ortamdan uzaklaşmak istesinde insanın ileriye koşmak için en iyi sebep kendisinden kaçılması gereken bir şeyin bulunması gerçeğinin saklı olduğunu görürüz.

"İlk Öğretmenim" hikâyesinde Altınay adlı kız, "Beyaz Gemi"deki Çocuk gibi annesiz ve babasız büyümüştür. Yıllar sonra okuyarak ülkenin en ünlü ilim adamlarından olan Altınay yine de geçmişinden kopamaz, köyünde kimsesiz yaşadığı yılları düşünür. Yazdığı mektupla çocukluğundaki anılarına yolculuk eder ve herşeye rağmen geçmişiyte teselli bulmaya çalışır.

"Şimdi Moskova'da gece saatin ikisi. Kentin otelinin balkonuna çıktım, kentin bol ışıklarına bakarken köye gidişimi, öğretmenimle karşılaşma anını düşünüyorum."
(İ.Ö., s.360)

⁸⁹ John Urry, Mekânı Tüketmek, (Çev. Rahmi G. Ögdül), Ayrıntı Yayınları, İst. 1999, s.41

⁹⁰ Ramazan Korkmaz, "C. Aytmatov'un Romanlarında Kaos'tan Düzen'e Ev / Anne ve Çevre / Dünya İzleği", C.A.U.B.Ş.B., Ankara 1998, s.141

⁹¹ M. Ruhi Şirin, a.g.e., s.78

⁹² Ali İhsan Kolcu, a.g.e., s.45

Aytmatov'un en trajik hikâyelerinden olan "Toprak Ana"da geçmişe dönüşler oldukça fazladır. Savaşta üç oğlu ile kocasını kaybetmiş olan Tolgonay, hikâye boyunca geçmişe dönüş yapar, geçmişini hatırlar, geçmişi ile hesaplaşır. Zaten hikâyenin tamamı Tolgonay'ın geçmişini anlatır. Yaşanılan andaki huzursuzluk ve mutsuzluk Tolgonay'ı yıllar öncesine doğru yolculuğa çıkarmıştır.

"Çocukluğumun kaygısız, pek neşeli günleriydi o zamanlar. Hatırlıyorum: Sarı Vadi'den ilerleyen ve ardı arası kesilmeyen sürüler, yeni otlaklar bulmak için serin yaylalarda dolaşırlardı hep..." (T.A., s.8)

Yukarıdaki satırlar bize insanın en saf, en masum yıllarının çocukluk yılları olduğunu gösterir. Ayrıca insanlar kendilerine hükmeden sistemin baskısından kurtulmak için, çocukluk yıllarındaki mutlu anlarını hatırlar ve geçmişe yapılan bu yolculukla az da olsa yaşanılan zamanın dışına çıkmak isterler. Bununla birlikte "Toprak Ana"da yazarın çocukluğunun izleri de görülür. II. Dünya Savaşı'ndan önce babası ile amcalarının rejim tarafından ortadan kaldırılışının haykırışı da vardır bu hikâyede. Tolgonay'ın oğullarını bekleyişi, Aytmatov'un ninesinin kendi oğullarını bekleyişidir.

"Al Yazmalım Selvi Boylum"da İlyas, Asel tarafından terk edildiği zaman birden onunla tanıştığı günler gözünde canlanır. Eve döndüğü zaman evde Asel'i bulamayan İlyas, evi ile ilgili anılarına döner. Gaston Bachelard "Mekânın Poetikası" adlı eserinde geçmişte oturduğumuz evler içimizde ölümsüzleşmiş olduğundan o eski evlerin anılarını düş gibi yeniden yaşanıldığı söyler.⁹³ İlyas da evine döndüğünde evinden kopardığı eşi Asel'le ilgili anılarını hatırlar. Zaten İlyas'ın kaybolmasına sebep ev'inden kopmasıdır. "Evden kopma"nın kendisini yaşamdan kopardığını gören İlyas bunu anlamış olacakki tekrar ev kurma isteğine kapılır.

"Sevgili Tien-Şan'ıma, mavi Isık-Göl'üme, biricik âşkımı tattığım dağlık yurduma dönmek istiyordum."(A.Y.S.B., s.68)

"Kızıl Elma" hikâyesinde ise İsabiekov, karısı ile ayrı yaşadığı günlerde, büyük bir özlemlerle çocukken yaşadığı âşkını hatırlar. Kızı Anara'nın bulduğu elmayı babasına götürmesi İsabiekov'u o anda geçmişe götürür.

"Anara, elinde kızıl elmasıyla bahçeye koştu. İsabiekov ise başka bir kızıl elmayı hatırladı o sırada."(K.E., s.17)

⁹³ Gaston Bachelard, Mekânın Poetikası, (Çev. Aykut Derma), Kesit Yay., İst. 1999, s.35

“Sultan Murat” Aytmatov’un çocukluğunu en açık şekilde yansıtan hikâyelerin başında gelir. Aytmatov, bu hikâyesinde Sultan Murat vasıtasıyla kendi çocukluğuna döner. Yazar, “Sultan Murat” gibi savaş uğruna okulu bırakmak zorunda kalmış, ardından kolhozda sekreterlik yapmış, onun gibi babasını savaşa göndermiş ve babasının dönüşünü yıllarca beklemiştir. Sultan Murat’ın öğretmeni İnkamal-Apay, Aytmatov’un gerçek hayattaki öğretmenlerindendir. Ayrıca Sultan Murat’ın Mirzagül’e karşı duyduğu âşk, yazarın kendi âşkıdır. “Yazar, 1950’li yılların sonunda Bübüsara adlı bir balerinle büyük bir âşk yaşar. Sicilya’ya doğru bir gemi yolculuğuna çıkar. Yalnız ve acılıdır.”⁹⁴ Yazar, böylece çocukluğundaki her olay gibi âşkını da eserlerine taşımıştır.

Görüldüğü gibi yazarın çocukluğu ile eserlerdeki çocuklar arasında büyük benzerlikler olduğu görülür. “Oğulla Buluşma” adlı hikâyede, yaşlı bir baba, yıllar önce savaşta kaybettiği oğlunu savaşa yolladığı anı hatırlar. Yaşanılan andaki mutsuzluk yaşlı baba Çordon’u öyle kuşatmıştır ki, onu hayatın gerçeklerini kabul edemez duruma getirmiştir. “Elveda Gülsarı” hikâyesinde Tanabay yaşanılan andan hoşnut olmadığından dolayı diğer kahramanlar gibi geçmişine döner. O, teknolojinin getirdiği yenilikleri protesto edercesine eski bozkır hayatının koşullarını özler. Eski el sanatlarının, demir işçiliğinin, gümüş ve bakış süslemeciliğinin, oymacılığının unutulup gitmesine üzüldür.

“Her biri eşsiz bir sanat eseri olan şeyler vardı. Bütün bunlar yok olup gitmişti.” (E.G., s.92)

Tanabay eski yaşama ait değerlerin unutulup gitmesine üzüldürken bu konuda en büyük suçlulardan birinin kendisi olduğunu düşünür. Çünkü o, gençliğinde eski törelerin ortadan kalkmasını isteyenlerden birinin de kendisi olduğunu bilir.

“Hatta bir konsomol toplantısında keçe çadırlardan kurtulmak istemişti.(...) Çadır evleri devrim öncesinin evleridir. Ve bunlardan vazgeçilmelidir. Yok olsun çadır evler! Eski usüller yok olsun! demişti.”(E.G.,s.93)

Böylece Tanabayın yaşamına ve düşüncelerine bakılacak olursa; İnsanın en büyük düşmanının yine insanın kendisi olduğunu görürüz. Valery göre de İnsan kendisini tahrip edecek olan özü daima içinde taşır.

Cengiz Aytmatov’un hikâyelerinde, dikkat edilecek olursa kahramanlar geçmişe dönüşü, geçmişini hatırlayışı toplumsal olarak değil, daima bireysel bir şekilde gerçekleştirirler. Bunun en büyük sebebi insanların birbirinden kopuk durumda

⁹⁴ Belkis Gürsoy, a.g.b., s.91

olmalarıdır. Yazar başlangıçtaki çocukluk anına -ki bu zamanı Mircae Eliade, cennete özgü bir zaman ve bu zamanın her birey için bir yaşanmış zaman haline gelmesinden önceki büyük mutluluğu yaşadığı zaman olarak değerlendirir-⁹⁵ dönüş dünyayı yenileme ve gerçek anlamda dünyayı insanlaştırma umudunu gizler.

Aytmatov, mutsuz ve yaşanılması gerektiği gibi yaşanılmayan bir çocukluk devresi yaşamıştır. Bu sebeple o, hikâyelerinde kahramanlarının çoğunu çocuklardan seçmiştir. Onun kahramanları içerisinde çocuklara fazla yer vermesinin bir başka sebebi; onların saf dünyalarına sığınarak mesajlarını iletme istemesinden kaynaklanır. Aytmatov'un hikâyelerinde çocuk kahramanların çokluğu "...yetim büyümesi, çocukluğunu gereği gibi yaşayamaması kadar insanoğlunun en masum yıllarının çocukluk yılları olmasının da rolü vardır."⁹⁶ Onun hikâyelerindeki çocukların yaşamı kendi yaşamıdır aslında. Çünkü onlar da- Altınay, Çocuk, Sultan Murat, Avalbiek, Anara, Samet ya babasını ya da annesini hiç görmemişlerdir. Hemen hapsinin hayatı bir yaprak dökmünü andırır. Onların yaşadıkları zaman yılın en güzel mevsimi dahi olsa onlar kendi algıladıkları mevsimi yaşarlar. Hüzün mevsimi onlar için yılın en uzun mevsimi olur. Ayrıca Aytmatov'un kahramanlarının geçmişe dönüşü sadece geçmişe dönüş yaşamaları sadece hikâyelerinde görülmez. Yazarın "Gün Olur Asra Bedel" romanında romanın baş kişisi olan Yedigey, hâlde yaşanan yozlaşma karşısında yıllarca, yüzyıllarca geriye gider ve geçmişle günümüzü kıyaslar. Bu tamamen yaşanan an'dan duyulan hoşnutsuzluğun insanları daima geçmişine döndürmesinin göstergesidir.

Aytmatov, hikâyelerdeki çocukların yaşamıyla, çocukluğun tükenişini ve kayboluşunu önleyecek kurumun ve mekânın önemine dikkat çeker. Kimi "ev"siz, kimi "aile"siz olan bu çocuklar, eser boyunca baştan sona mutlu bir "yuva" özlemi çekerler. Hikâyelerin tamamına yakınının Kırgız bozkırlarında geçtiği düşünülürse "Sonsuz büyüklükteki bir bozkırda küçücük insan tohumu, ancak evde yaşanan derinliklerine kök salabilir, orada yeşerir ve gün yüzüne çıkar."⁹⁷ Çocukların evleri olsa bile, ailenin yokluğu, dağınıklığı onları mutsuzluğa ve hayâllere itmeye yeter. Şüphesiz ev, çocuğun ilk cenneti ise aile çocuk için en büyük mutluluk merkezi konumundadır. Aytmatov'un çocuklarının anneye, babaya / aileye duydukları sevgi hiçbir zaman sevince dönüşmez. Onların sevgi isteği, sevinme isteği asla gerçekleşmez ve yaşamlarının dekorunun en

⁹⁵ Mircae Eliade, a.g.e., s.77

⁹⁶ Mustafa Çetin, a.g.m., s.61

⁹⁷ Ramazan Korkmaz, a.g.b., s.142

belirgin süsü olan hüznün kendilerine kalır. Denilebilir ki dünyayı süsleyen çocukların yaşamının süsü, hüznün ve ızdırap olur. İstekleri karşılık bulmayan, ailesiz ve evsiz kalan çocuk, ileriki yıllarda çeşitli sorunlarla yüzyüze kalır. Halbuki “Çocukluk bir kere yaşanır ve çocukluktan daha sonraki çağların kozası. Çocukluk kozası olgunlaşmazsa, mutlu bir çocukluk yaşanması imkânsız hale gelir. Böylece daha sonraki dönemleri çocukluğun besleyebilmesi, olgunlaştırması da mümkün olamaz. İnsan hayatı bir bütündür. Bebeklik çocukluğu büyütür, çocukluk ise gençliği ve sonrasını olgunlaştırır. Bu bakımdan çocukluk insan ruhunun olgunlaşmasının tek ve biricik kaynağı sayılır. (...) Çocukluğun çizgisi sınırlı bir zaman dilimini içeride oluşurken, ev’in büründüğü güzellik, çocuğu olumlu duygularla donatır. Olumsuz duyguları ise onlarla çatışmadan farkederek. Bu yönü ile ev, bir yandan biyolojik büyümenin, diğer yandan ruhî olgunlaşmanın dış kundağıdır. Sevginin sevince dönüştüğü şefkat kucağıdır. Milosz’un ‘Anne deyince seni düşünüyorum ey ev’ deyişi, bu yaklaşımın fotoğrafını çekiyor sanki.”⁹⁸ Bütün bunlar anne-çocuk-ev arasındaki bağın önemini gösterir.

Hikâyelerde, kahramanlar, özellikle çocuklar için sevgi, sevgi, sevinç, şefkat ve mutluluk yaşanan duygular değil, özlenen, özlemi çekilen duygular durumundadır. Bu insanların sevgiyi, sevinci ve mutluluğu yakalaması bir ırmağı tersine akıtmak gibi bir şeydir. Başka bir açıdan bakıldığında kahramanların sürekli olarak geçmişine dönmesi Geçmişe dönüş yaparken farkında olmadan geleceğe yönelişlerinin göstergesidir. Her şeye rağmen, o kadar olumsuzluğa rağmen, çocukların duyguları ve hayâlleri “yaşanmamış zamanların figürleri üzerine yeni yapılar kurmasını sağlar,”⁹⁹ onları çocukluktaki temiz ve beyaz dünyaya götürür.

Aytmatov, çocuk kahramanların duygularının anlatırken sıradan bir üslup kullanmaz. Onların ruh dünyasına ve yaşlarına uygun çocuksa, sade bir anlatış seçer. “Büyük bir ustalık ve yoğunluk taşıyan bu çocuksu anlatış, ele alınan gerçeklerin görünmeyen ve alışılmadık yanlarını, bir anda saptıyor ve görünür kılıyor.”¹⁰⁰ Yazarın hikâyelerindeki çocukların masallara, efsanelere sığınmaları ve çocukluk anındaki o masalsı dünyaya gitmeleri tamamen yaşanan zamanın, çocuk yaşamına verdiği zararın sonucudur.

⁹⁸ M. Ruhî Şirin, a.g.e., s.28

⁹⁹ M. Ruhî Şirin, a.g.e., s.69

¹⁰⁰ Selahattin Hilav, a.g.e., s.193

2.4. Sevgi Temi

2.4.1. İnsan Sevgisi

Eserlerinin bütününde “insan nasıl yaparsa insan olur?” sorusunun cevabını aramaya çalışan Aytmatov’da derin bir insan sevgisi olduğu açıktır. Onun bu özelliği, ulusal sınırları aşarak, evrenselliğe ulaşmasının sebepleri arasındadır. Denilebilir ki insan sevgisini Aytmatov’un eserlerinde satır satır hissetmek mümkündür. Aytmatov’un hikâyelerindeki temel mesaj “insanın dünyayı insanlaştırması, ona kendi ideal insani esaslarını vermesi”¹⁰¹ ve insana olan sevgiyi haykırmasıdır.

Aytmatov’un hikâyelerindeki insanlarda bir sistemin baskısı altında yaşamının verdiği sıkıntı kolaylıkla sezilir. Hikâyelerdeki kişilerin bir kısmı, bu baskının etkisiyle “insani öz”ünü kaybetmiş, bir kısmı ise herşeye -zulme, baskıya, şiddete, yabancılaştırmaya karşı- içlerinde taşıdıkları insani öz’ü kaybetmemişlerdir. Aslında yazarın hikâyeleri insani özünü kaybeden insanlarla, “insani öz”ünü kaybetmeyen insanların hikâyesidir. Hikâyelerde tematik güç gurubundaki kişilerde derin bir insan sevgisine karşılık, karşıt güç gurubundaki kişiler tamamen yozlaşmış, insan sevgisinden uzaklaşmış ve insani değerlerden nasibini almamış kişilerdir.

“Beyaz Gemi” hikâyesinde Orozkul’un ruhundaki nefret duygusuna karşılık, Mümin Dede ile Çocuk insanları çok severler. İhtiyar Mümin, Orozkul’un zulmüne karşı, hayata küsmez, tanrıya yalvararak tanrıdan kendi canı alıp Orozkul’a bir çocuk vermesini ister.

“Eğer size Allah bir evlat verirse ben de kızımın çocuğunun çılgınlığını duyar duymaz öleceksem buna razıyım.” (B.G., s.146)

Çocuk yalnızlığına ve mutsuzluğuna rağmen yinede tükenmez bir insan sevgisiyle doludur. Dedesinden başka varlığı olmayan Çocuk, köylerindeki insanların hepsini sever. Dedesi kendisine okul çantası aldığı zaman o bu sevincini Orozkul ile paylaşmak ister. Ona “Paylaşılan bir sevinç iki katına çıkar, paylaşılan bir acı yarıya iner”¹⁰² sözünü hatırlatırcasına. Ancak çocuktaki bu sıcaklığa ve yakınlığa karşılık Orozkul çocuğa küfürler savurarak karşılık verir.

¹⁰¹ Jose Ortega Y.Gasset, “Benliğe Dalma ve Ötekileşme”, Karizma, Aylık Düşünce Dergisi, Temmuz-Ağustos-Eylül 2000, S.3, s.72

¹⁰² Necmettin Şahinler, Tarihe Adanmış Sözler, Beyan Yay., İst. 1991, s.54

Orozkul, Mümin Dede'ye karşı da aynı davranış içindedir. O, ihtiyar Mümin'in hataları karşısında ona her hakareti yapar; azarlar ve aşağılar.

“- Ne sanıyorsun sen beni? Yazık ki sakalın yok, yoksa seni sakalında tutar sürüklerdim. Başkalarını aptal yerine koymanın ne demek olduğunu gösterirdim.” (B.G., s.85)

“Beyaz Gemi”de sevginin en önemli boyutu Boynuzlu Geyik Ana Masalı ile duyurulmaya çalışılır. Efsanedeki Maral Ana değişik değerleri sembolize ettiği kadar, sevginin de sembolüdür. Maral Ana, yok olan bir halkı zalimlerin elinden alarak onların yaşamalarını, çoğalmalarını sağlamıştır. Mümin Dede ve Çocuk, ikisi de Boynuzlu Geyik Ana Masalı'nı çok severler. Hikâye boyunca gerek dedenin gerekse çocuğun en büyük sığınağı bu masaldır. Çocuk, dedesinden bu masalı sürekli olarak kendisine anlatmasını ister.

“O akşam bu masalı bir defa daha dinlemeyi öyle istiyordu ki! İhtiyar Mümin de çok severdi bu masalı ve onu sanki görmüş gibi, yaşamış gibi, göğüs geçire geçire, gözyaşını tutamadan, ara sıra derin düşüncelere dalarak anlatırdı.” (B.G., s.53)

Hikâyede dikkat çeken bir başka durum hem çocuğun hem de Maral Ana'nın iç çekmesidir. Marallar doğanın tükenişine tepki olarak iç çekerken çocuk da kendi dünyasının koyu karanlığa bürünmesinden dolayı derin derin iç çeker.(B.G.,s.33) Ayrıca çocuğun evindeki sevgi eksikliği “tuhaf bir sessizliğin oluşu”, “sanki terkedilmiş bir ev oluşu ifadeleri onun yaşamının göstergesidir. Mümin Dede ve torunun yaşadığı evde sevgisizliğin oluşu özellikle çocuğa verilen değerle ölçülebilir. Çocuk, bu sevgisiz ortamda sadece kendi iç çekmelerini duyarak derin bir iç sessizliğe çekilmiştir. Başkalarının sevgisinden yoksun kalan çocuğun hayatında hazin bir görüntü oluşmuştur.

“Çocuk bir parça ekmekle çanağındaki yoğurdu çabuk çabuk yedi. Hiç ses çıkarmamaya çalışarak pencerenin dibine oturdu...” (B.G., s.50)

Çocuğun “bir parça ekmekle yoğurdu çabuk çabuk yemesi” insanın sevgiden ve gerçek değerinden uzak oluşunu gösterir.

Hikâyenin sonlarında çocuğun kendisini Isık-Göl'ün sularına bırakması, hürriyetsizliğe olduğu kadar, sevgisizliğe başkaldırının sonucudur. Mümin Dede ise sevgisiz ortamda gittikçe pasifleşir ve içki içerek kendini unuttur maralları vurur.

Orozkul'daki sevgisizliğin sebebi, rejimin insan anlayışının bir sonucudur. Rejimin, insani insan yapan değerlerden uzaklaştırarak sadece kendi çıkarlarını düşünen

bireyler yaratması sonucu Orozkul gibi sevgisiz, duygusuz yapay insanlar oluşmuştur. İçinde hiçbir sevgi taşımayan Orozkul dünyayı ve etrafı sürekli çirkin görmeye ve insanlıktan uzaklaşmaya başlar. Halbuki “kişi kendi beninden gelen isteklerle hesaplaştığı ben ile yaradılış gayesini uyumlandığı, kendi kendisiyle ve diğer insanlarla barışık olduğu ölçüde insanlaşır.”¹⁰³ Aslında Orozkul, tek başına kötü değildir. O, kendisinin nasıl bir insan olduğunun az da olsa farkındadır. Orozkul’un kavgacı, huysuz, sevgisiz bir kişiliğe sahip olmasının sebebi çocuğunun olmayışıdır. O, çocuğun çantasını kendisine gösterdiği zaman, çocuğu azarlar. Ancak ardından hıçkırıklara boğulur.

“Koşup önüne çıkan kendi çocuğu olmadığı için, çantasını gösteren bu çocuğa bir çift güzel söz söyleyemediği için ağlıyordu Orozkul.” (B.G., s.26)

Orozkul’un kısırlığı rejimin bir kısır döngü içinde olduğunu sembolize eder. Yazar, Orozkul’un kısırlığını “niçin oğulsuz evlatsız bir adamdı o?” diye sorgularken Sovyet sistemine göndermelerde bulunur. Orozkul hakkında sorulan “niçin evlatsız bir adamdı o?” sorusu sisteme sorulan bir sorudur ve bu soruda sistemin değerlerinin insanları kısır bir döngü içine ittiği sorgulanır. Sistem her yönüyle insanları kısırlığa ve köksüzlüğü doğru itmiştir. Onun için Orozkul’la karşılık Mümin Dede ile Çocuk hikâyede bize birbirine iki zıt dünyayı sunar. Biri nefretini aydınlattığı, diğeri ise sevginin aydınlattığı bir dünya. Mümin Dede’deki millî benliğini ve insani değerlerini korumaya karşılık Orozkul, sistemin körelttiği duygularının etkisiyle sevgiden uzaklaşmış hayattaki en güzel şeyleri bile çirkin görmeye başlamıştır.

Mümin Dede ve Çocuk’taki karşılıksız insan sevgisi “Al Yazmalım Selvi Boylum” hikâyesinde de vardır. Baytemir, İlyas kaza yaptığı zaman hemen onun yardımına koşar ve onu evine alır. İlyas’ın kendisinden Aysel’i koparmak istediğini anlayan Baytemir, İlyas’ın evine geliş amacını bildiği halde yine de onu nezaketle karşılar. Baytemir’deki bu duygulara karşılık İlyas’ta, sevgi henüz yitilmiş bir değer değildir. Baytemir’de olan insan sevgisi İlyas’ın şoför arkadaşı Alibek’de vardır. İlyas, Asel ile evlendiği zaman Alibek onlara yeni yaptığı evini vererek barınmalarını sağlar.

İlyas’ta ise Baytemir derecesinde olmamasına karşılık yine de insan sevgisi vardır. İlyas’ın birlikte çalıştığı şoförler ise insan sevgisinden yoksun kişilerdir. Çünkü rejimin amaçları uğruna çalışan bu şoförler İlyas’ın Dolon geçidini çift römörkle

¹⁰³ Sadık Kemal Tural, a.g.e., s.63

geçtiğine bir türlü inanmazlar. Şöförlerin İlyas'a güven duymaması İlyas'ın içinde insanlara karşı koyu bir nefret oluşmasına sebep olur.

“İnsana inanmamanın ne demek olduğunu gösterecektim.” (A.Y.S.B., s.45)

“Sultan Murat” hikâyesinde, Sultan Murat'ın öğretmeni İnkamal-Apay öğrencilerine karşı derin bir sevgi besler. Öğrencileri okulu bıraktıkları zaman, onların okula dönüş gününü büyük bir özlemle bekler. Hikâyede en güzel insan sevgisi Sultan Murat ve arkadaşlarında görülür.

Sultan Murat Aksay Ovası'nda çalışırken Asantay adlı çocuğun, babasını kaybettiği haberi gelir. Asantay'ın bundan sonraki üzüntülü zamanlarında en büyük arkadaşı Sultan Murat olur. “Şimdi birlikte ağlıyorlardı. Birlikte yaşayıp, birlikte büyüdükleri gibi, birlikte gözyaşı döküyorlardı.” (S.M., s.158)

“Elveda Gülsarı”da insan sevgisinin güzel bir örneği Tanabay'ın eşi Caydar'da görülür. Tanabay eski dostu Çora'nın çok hasta olduğunu bildiği halde onu ziyarete gitmez. Ancak çaydar ona eski kırgınlıklarını unutarak her şeye rağmen Çora'yı gidip sorması gerektiğini söyler ve gitmesinde ısrarcı olur.

“Git oraya, acını gücenmişliğini bırak. İnsanlığını unutma...”(E.G., s.191)

“Toprak Ana”daki kaderin bir türlü güldürmediği Tolgonay ise, yaşadığı sayısız acılara karşın yaşama sevgisini yitirdiği halde, içindeki insan sevgisini hiçbir zaman yitirmez. Sürekli olarak Toprak Ana'ya insan sevgisinden bahseder ve insanlara her konuda yardımcı olmak ister.

“İlk Öğretmenim” hikâyesinde Düşen, rejime bağlı bir eğitim gönüllüsü olmasına karşılık, insan sevgisiyle dolup taşan birisidir. O, köyünde bin bir zorluklarla bir okul yaparak, cahil olan halkı eğitmeye çalışır. Öğrencisi Altınay'ı, amcası ve yengesinin baskısından kurtarmak için evine alır, onun okumasını sağlar. (s.321)

Düşen gibi Altınay'da insanları seven bir kişiliğe sahiptir. Okulun diğer öğrencileri okuldan çıktıktan sonra evlerine gittikleri halde, Altınay, okulun yakıt ihtiyacını karşılamak için bozkıra tezek toplamaya gider ve bunu kendisi için büyük bir mutluluk sayar.

“Sevinçliydim o gün, çünkü küçük de olsa bir iyilik yapmıştım.” (İ.Ö., s. 321)

Düşen'deki engin insan sevgisi Altınay'ı etkiler ve öğretmenine gizli olarak sevgi duymaya başlar. Yine Düşen ile Altınay iki kavak fidanını ektikleri zaman insani bir iş yaptıklarının farkına varırlar, hayatı değişik gözlerle görmeye başlarlar. İçlerini güzel bir duygu kaplar. Altınay benliğini dalga dalga saran bu hoş duyguyla öğretmenine

sokulmak, ona “öğretmenim böyle temiz bir insan olduğunuz için çok mutluyum. (...) sizi kucaklamak, öpmek istiyorum” (s. 343) diye haykırmak ister. Altınay’daki bu sonsuz insan sevgisine karşılık Düşen’de de bu sevgi fazlasıyla mevcuttur. Hiç kimsenin yardım etmediği Altınay’ın elinden Düşen tutar ve okula gelerek onu okuldan almak isteyen amcası ile yengesine karşı korur. Altınay’ı okuldan almamaları için mücadele verir. Altınay’ın amcası eğitimle ilgili gelişmeleri “ıvır zıvır şeyler” olarak değerlendirir.

Aytmatov’un hikâyelerindeki kahramanların ızdıraplı, mutsuz ve çetrefilli hayatlarına rağmen yine de ruhlarında nefretten çok sevgi vardır. Onlar, içerisine düştükleri zorlukları daima sevgi ile yeneceklerine inanırlar. Bu sebeple içlerindeki sevgi tohumunun filizlenmesi için ellerinden gelen her şeyi yaparlar. Kahramanların bu özelliği Aytmatov’un kişiliğinin hikâyelerdeki izleridir. “Yazarın içini kaplayan bu sınırsız sevgi, eserlerinin sayfalarından taşarak bize kadar gelir, okuyucuya sirayet eder. (...) yazarın insanı işlemesi de dikkate değer. Yazar insanı, bütün zaafı ve meziyetleri ile ele almaktadır. İnsan eksikli, kusurlu bir varlıktır. Yine de sevgiye layıktır.”¹⁰⁴ Hikâyelerde tematik güç gurubuna giren kahramanlardaki insan sevgisi “Ben âşk adamıyım / Sevmeye geldim insanları”¹⁰⁵ diyen Cahit Sıtkı’nın mısralarındaki insan sevgisiyle eşdeğerdedir. Karşıt güç grubundaki kahramanlardaki sevgisizlik ise rejimin sosyo-kültürel ve sosyo-ekonomik şartlarıyla ilgilidir. Karşıt gücü temsil eden insanlar Stalin idaresinin insani değerleri nasıl silip yok ettiğinin göstergesidir. Bu sebeple “önergelerinde, anlatımlarında sevgiye yer açmayan felsefeler, sınırlı, kapsamlı bir gerçeklikten öteye uzayamazlar”¹⁰⁶ diyen yazarın çok haklı bir tez ileri sürdüğü söylenebilir.

2.4.2. Tabiat Sevgisi

Toprağın dilini iyi bilen Aytmatov, tabiata olan sevgisini hikâyelerinde bolca aksettirir. Denilebilir ki onun hikâyelerini okuyan her okuyucu kendisini tamamen tabiatın içinde zanneder.

¹⁰⁴ Bilge Ercilasun, “Cengiz Aytmatov Üzerine Bir İnceleme”, Türk Kültürü, S.325, s.291

¹⁰⁵ Mehmet Kaplan, a.g.e., s. 300

¹⁰⁶ Necmi Uygur, a.g.m., s.10

Aytmatov'un hikâyelerindeki kahramanların tamamı tabiatla iç içedirler. Bu sıradan insanlar tabiatın o soylu güzelliği ile başbaşa kalmaktan, onun bağrında yaşamaktan oldukça mutlu olmakla birlikte her zaman tabiata karşı olumlu düşüncelere sahiptirler.

“Deniz Kıyısında Koşan Ala Köpek” hikâyesinde avlanma için denize açılan Orhan Ata ve ailesi, tabiatı, özellikle denizi çok severler. Kendilerini adeta geçimlerini sağladıkları denize ait hissederler. Kirisk'e deniz avcılığını öğretmek amacıyla çıkılan deniz yolculuğunda Kirisk'le birlikte tabiattaki güzellik, dedesi, amcası ve babasının da ruhuna yansır.

“Orhan Ata, çoktan söndüğü halde piposuna hâlâ ağzında tutuyor, kayığın düzgün ve hızlı gidişinden büyük bir zevk alıyordu. Soğuk suya yarı yerine kadar gömülerek kayan kayık değil, kendisiydi. Uçsuz bucaksız denizde, iskarmozların, gıcirtuları, küreklerin kalkıp kalkıp inişleriyle yüzen o idi...” (D.K.K.A.K., s. 86)

Orhan Ata'nın denize açılmasının iki sebebi vardır. Bunlardan birincisi Kirisk'e avlenmeyi öğretmek, ikincisi ise onun denizi sevmesi, denizin onu çağırmasıydı. Orhan Ata engin denizde, her zamanki güzel düşüncelerine, hayâllerine kavuşuyordur. Kendine özgü gizli düşünceleri vardır deniz hakkında. Denizde bu hayâllerine dalmasına hiçbir şey engel olamaz; halbuki Orhan Ata denize açıldığı zaman o kendini gökle denize ait hisseder. (D.K.K.A.K., s. 94)

Orhan Ata'nın denizle ilgili düşünceleri tabiatın “...çıkar endişesine dayanmayan bir safiyete sahiptir; o halde insan, cemiyet hayatında kazandığı fena fikirlerinden ancak tabî bir terbiye ortamında kurtulacaktır. Bu ortamda da tabiatın hür ikliminden başka bir yerde bulunamaz”¹⁰⁷ fikrinin yattığı açıkça sezilebilir.

“Beyaz Gemi”de Çocuk, sular ve ormanlarla kaplı bir köyde yaşamaktadır. Çocuk, kendisini kuşatan olumsuz koşullardan uzaklaşmak istediğinde tabiata sığınır, kendini onun kucağına atar. Tabiatın bir parçası olan geyiklerle konuşur, dedesinin kendisi için ırmağın kıyısında yaptığı göle girer, dürbününü alarak Isık-Göl 'ü izler. Mümin Dede ve torunu, Orozkul'un rüşvet karşılığında ormandaki ağaçları kestirmesini sessiz şekilde protesto ederler. Mümin Dede ve Çocuk için tabiat neredeyse yarı kutsal bir değer niteliği taşır.

“Çam ormanı her zamanki gibi, bir mabed kadar sâde ve temizdi.”(B.G., s.71)

¹⁰⁷ Ramazan Korkmaz, a.g.e., s.275

Çocuk, insanlardaki yozlaşmayı gördükçe, yalnızlığa kapıldıkça, kısacası yaşadığı ortamla bütünleşemeyince, kendisine saf, bozulmamış bir ortam arar. Huzursuzluğu ve yaşamamışlığı o doğal ortamda telafi etmeye çalışır. Tabiat, çocuğun karınlık hayatının tek parlayan yıldızı olur. Bu durum hikâyelerin bütün kahramanları için geçerlidir. Çocuk, ninesinin ve Orozkul'un azarlayıcı sözleri karşısında kendisini tabiatın kucağına atar, tabiattaki diğer canlılarla konuşarak yaşanmışın dışına çıkmaya çalışır; marallarla konuşur, dertleşir ve onları kendisinden bir parça sayar. Çocuk maralların öldürüldüğü anda bulunduğu ortamı terk ederek ve kendisini tabiata atarak ölüme gitmesi çok anlamlıdır. Ayrıca çocuk evden uzak tabiatta olduğu anlarda hiçbir sıkıntı duymaz. Hatta tabiata olan sevgisi sebebiyle eve dönmek istemez.

“Beyaz Gemi”deki Çocuk kadar, “Toprak Ana”daki Tolgonay da tabiat ve toprak âşkıyla doludur. Tolgonay, eser boyunca toprakla dertleşir; toprağın insansız kalmasının, tarlaların sürülüp ekilmemesinin üzüntüsünü taşır. Tolgonay’ın en büyük özlemi savaşın bitmesi, toprağın insanına kavuşmasıdır. Hikâye boyunca Tolgonay’ın “toprak” ile olan dostluğu, toprağa olan sevgisi devam eder. Ayrıca eserde Tolgonay’ın oğlu Maysalbek cepheden annesine gönderdiği mektubun sonunda, selam ve sevgiden sonra tabiata olan sevgisini dile getirir.

“Elveda dağlarım, elveda Ala tav. (...) Ah bilseniz sizi ne kadar çok sevirim!”(T.A., s.98)

“Sultan Murat” hikâyesinde Sultan Murat, “Deve Gözü”nde Kemal, toprağa, tabiata sıkı sıkıya bağlı kişilerdir. İkisi de toprağı işlemekten mutluluk duyarlar. Deve Gözü hikâyesinde Kemal’in öğretmeni de tabiata ve toprağa büyük sevgi duyar ve bu sevgiyi öğrencisi Kemal’e aşılamaaya çalışır. Ayrıca Kemal Anarkay ovasında çalışırken tabiatla başbaşa olmaktan büyük zevk duyar. Aynı şekilde “Elveda Gülsarı” hikâyesinde Tanabay’ın, insanlarla olan mücadelesine karşılık, tabiatla hiçbir şekilde mücadelesi yoktur. Hatta o partiden kovulduğu zaman, toplantının yapıldığı binadan dışarı çıkmak ve bir an önce doğanın kucağına kendisini atmak ister.

“Bir an evvel gitmek, dağlara kavuşmak en iyisiydi.”(E.G., s.181)

Hikâyelerde kahramanlar için tabiat, bir sığınma yeridir.“Al Yazmalım Selvi Boylum” hikâyesinde Baytemir, savaştan döndükten sonra çocukları ve eşinin öldüğünü duyunca ızdırabını, yürek acısını dağlara haykırır. Yine “Beyaz Yağmur”da kahramanların tabiata karşı sevgi içinde oldukları açıkça görülür.

Aytmatov'un hikâyelerinin tamamında tematik güç grubunu temsil eden kahramanlar, sistemle çatışma içinde olmalarına karşılık, tabiatla büyük bir uyum içinde bulunurlar. Sistemin amaçlarına hizmet eden insanlara duyulan nefretin yanında, tabiata karşı tarif edilmez bir sevgi beslerler. Buna karşılık rejimin değerlerine sahip çıkan insanlar tabiatla aralarında herhangi bir sevgi bağı yoktur. “Beyaz Gemi”de Orozkul, ormana ve marallara karşı acımasızlık içindedir. “Yüzyüze”de İsmail, saklandığı ormanda kendini güvende hissetmez ve kışın bitmesini bekleyerek ilkbaharın gelmesiyle uzaklara gitmeyi düşünür. Ancak İsmail’in beklediği ilkbahar bir türlü gelmez; insani değerlerini kaybeden İsmail’e tabiat bile hoşgörüsünü göstermez.

Tabiat, yazarın hikâyelerinde kahramanların tek sığınağıdır. Kahramanlar tabiatla özdeşleşmiş gibidir. Tabiat onların ızdıraplı anlarının sığınağı, mutluluklarının ise kaynağı durumundadır. Onun roman ve hikâyelerini okurken insanı tabiatından ayırarak düşünmek mümkün değildir. Dolayısıyla Aytmatov'un hikâyelerinde insanla-tabiat yan yanadır. Yazarın hikâyelerinde “ tabiat insanın kederini ve sevincini aksettirir”¹⁰⁸ ve tabiat, kahramanların yaşamlarının vazgeçilmez değerlerinden olur.

2.4.3. Hayvan Sevgisi

Aytmatov'un doğup büyüdüğü yer ve mesleği gereği hikâyelerinde hayvanlar önemli bir yer işgal eder. Çocukluk yılları Kırgız bozkırlarında geçen yazar, hayvanların dilini iyi bilir ve bu sebeple onları eserlerine taşır. Hatta bazı hikâyelerinde hayvanlara eserin kahramanı rolünü verir. Yazarın “... Hayvanlar dünyasını edebi eserin dünyasına taşımada gösterdiği başarının arka planında veterinerlik eğitimi almış olması kadar, çocukluğu ve gençliği köylerde, yarıllarda, bozkırda kısaca resmettiği mekânlarda geçirmiş olmasının da rolü büyüktür. Zira göçebe kültürü içerisinde ve kendi tabiatlarında yaşayan hayvanların yazarın eserlerinde mühim bir yeri vardır.”¹⁰⁹ “Elveda Gülsarı”da hikâyesinin baş kişisi Tanabay hayatının en önemli ve en güzel yıllarını atı Gülsarı ile geçirmiştir. Tanabay Gülsarı'yı kendinden bir parça sayar, bazı zamanlar kendisi aç kalır, onu doyurur. Onun yarışlarda derece aldığı zamanlar Tanabay sevinçten kabına sığmaz biri olur, fazlasıyla sevindirir. Ancak, gün gelir sistem / rejim kendi plânlarının gerçekleşmesi amacıyla onu daha verimli işlerde çalıştırmak için

¹⁰⁸ Bilge Ercilasun, a.g.m., s.290

¹⁰⁹ Ali İhsan Kolcu, a.g.e., s.149

Gülsarı'yı Tanabay'ın elinden alır. Tanabay'ın atını sevdiği kadar, Gülsarı'da Tanabay'ı sever. Rejimin adamları Gülsarı'yı Tanabay'ın elinden aldıkları zaman o sahibine olan bağlılığından dolayı sürekli kaçarak eski sahibi Tanabay'ın yanına gelir.

“Tanabay'ın ona doğru geldiğini görünce, eski bir dosta bakar gibi baktı kara gözleriyle. Tanabay'ın tırmıkla kafasına vurduğunu unutmuş olmalıydı. Ne de olsa attı, hayvandı işte.”(E.G., s.182)

Tabanay Gülsarı'yı kendisinden bir parça sayar kolhozdaki dejimin adamları Gülsarı'yı eski sahibine kaçması için iğdiş ederler. Kolhoz başkanı İbrahim, Gülsarı'nın yüzüne içki savurur.

Gülsarı ile Tanabay o kadar birbiriyle bütünleşmiştir ki, Gülsarı öldüğü zaman onunla helâlleşir. Gülsarı'yı kendisinin kanatları, ayak seslerini ise en güzel ezgiler olduğunu düşünen Tanabay, atının hayata veda edişiyile büyük bir acıya gömülür.

“Karanlık bir gece ve yolun ortasında iki can: Yaşlı bir adam ve yaşlı bitik bir at. Çay kıyısında alev alev bir ateş yanıyordu. Tanabay oturduğu yerden sık sık kalkıyor, ölümle pençeleşen atın üzerindeki gocuğu ile onu sıkı sıkı sarıyordu. Bir daha kalktı ve gidip Gülsarı'nın başucunda oturdu. Hayatının bütün olayları gözünün önünden gelip geçiyor, gelip geçiyordu. Yıllar yılları çağrıştırıyor ve tıpkı taypalma yorganın düzenli adımları gibi birbirine ekleniyordu...”(E.G., s.122)

“Elveda Gülsarı”daki Tanabay- Gülsarı ilişkisine, “Sultan Murat” hikâyesinde Sultan Murat ile Çabdar arasında da rastlanır. Sultan Murat, Çabdar'ı Tanabay gibi kendisinden bir parça sayar. Tanabay ve Sultan Murat'ın atlarına olan sevgisi ve bağlılığı sadece bu iki insanla ilgili bir durum değildir. At'ın Türk insanının günlük yaşamında önemli bir yeri vardır. “Türk kültürünün esasında yer alan insanla hayvanın tabîi birlikteliği, özellikle ‘insan ve at’ sembolü, halk sanatlarının her alanında varlığını güçlü bir şekilde hissettiren olaylardan biridir. Türk destanlarında baş kahraman ve atı arasındaki bütünlük epik tiptemedeki vazgeçilmez unsurlardan biridir.”¹¹⁰ İnsanın hayvan ile tabiattaki birlikteliğine “Beyaz Gemi” hikâyesinde de rastlamaktayız. Hikâyede bir efsaneye konu olan “Boynuzlu Geyik Ana”, Mümin Dede ile torununun çevresiyle uzlaşmadığı anlarda kendilerinin en büyük dostu oluverir.

“Zavallı! Bir maral onu mutlu etmeye yetiyordu. Ormanda maralları gördüğü zaman neredeyse ağlayacaktı sevinçten. Sanki yüz yıldan beri bütün dünyayı dolaşp aradığı kardeşlerine kavuşmuştu.”(B.G., s.83)

¹¹⁰ Gülzura Cumakunova, “ Ulu Sözü'n Uzantısı”, C.A.U.B.Ş.B, Ank. 1998, s.59

İhtiyar Mümin ve torununun marallara duyduğu sevgileri karşılıksız değildir. Aynı sevgi marallar tarafından dede ile torununa gösterilir.

“Boynuzlu Maral Ana ise yumuşak, şefkatli bakışlarını çocuktan ayırmıyordu. İri, koyu renkli gözleri vardı. Çocuğu en çok şaşırtan şey, Maral Ana'nın bir insan gibi iç çekmesiydi...”(B.G., s.106)

Aytmatov, tabiata ve onun içinde yaşayan canlılardaki doğallığı belirtmek için hayvanları-geyik-at-kurt vb.- birer simge olarak kullanılır. Yazar bunu daha iyi belirtmek için eserlerdeki hayvanlara insan kimliği vererek onları konuşturur. Yazarın insan kimliği verdiği Boynuzlu Malar Ana ile Çocuk arasında şöyle bir konuşma geçer:

“(...) Boynuzlu Maral Ana onu çağırdı:

- Sen kimlerdensin evlat?
- Çocuk sustu. Ana-babasının adını söylemeye utandı. Şu cevabı verdi.

Boynuzlu Maral Ana'ya:

- Dedem ve ben seni çok seviyoruz. Boynuzlu Maral Ana. Uzun zamandır yolunu gözlüyorduk.

- Ben de seni tanıyorum dedi Maral Ana. Dedeni de tanıyorum, çok iyi bir insandır o.” (B.G., s.106)

İnsan-hayvan bütünleşmesi, Aytmatov'un hikâyelerinin en dikkat çekici özelliklerinden biridir. Hikâyede, “İnsanların en büyük dostu ve yardımcısı olan bu hayvanlar, sahiplerine şeref bahşederler. Hayvanların da bir şeceresi vardır. Aytmatov, hem yaşadığı toprakların bir gereği olarak, hem de veteriner mesleği sebebiyle hayvanları yakından tanır ve tahlil eder. Onlara bir kişilik kazandırır. Hayvanların insanlar tarafından gasp edilen haklarını, gördükleri eziyetleri, çektikleri acıları anlatır. İyi bir gözlemci olan yazar bu yanını, veteriner olmasının getirdiği bilgi, sanatkâr oluşunun verdiği muhayyile gücü ile birleştirir.”¹¹¹ Hayvanlar, en az insanlar kadar hikâyelerde önemli bir mevkiye sahiptir. Hayvanlara kişilik kazandırılması sadece hikâyelerde görülen bir durum değildir. “Gün Olur Asra Bedel” romanında Karanar adlı deve, “Dişi Kurdun Rüyalari”nda Akbar adlı dişi kurt eserlerin kurgusunda göz ardı edilemeyecek bir öneme sahiptirler. Hatta bu hayvanlar eserlerde birçok insandan daha önemli konumdadırlar. “Deniz Kıyısında Koşan Ala Köpek” hikâyesinde Kirisk, kayıklarının gittiği koy boyundaki dağın, bir ala köpeği andırıldığını düşünerek onu tasvir eder:

¹¹¹ Belkis Gürsoy, a.g.b., s.92

“Ala Köpek koyunda, koya sokulan kayalık bir yarımadaın üzerinde, çok iyi görünen bir dağ yükseliyordu. Uzaktan bakınca gerçekten, deniz kenarında hızla koşan bir ala köpeğe benziyordu bu dağ. İki yanını kaplayan kara çalılar köpeğin tüyleriydi sanki. Tepesi de, yazın en sıcak günlerinde bile erimeyen karlarla örtülüydü ve bu da köpeğin sarkık kulaklarını andırıyordu...”(D.K.K.A.K., s,80)

Cengiz Aytmatov’un hikâyelerindeki kahramanların tabiatla ve tabiattaki canlılarla olan bağına bakacak olursak insanın “Göz ardı edemeyeceği bir şey var: Hep sevgi, sevgi diyoruz ama, önünde sonunda insan açısından bakıyoruz sevgiye. Oysa sevgi: İnsan dünyasını sarıp sarmalasa da tüm canlılarında öz gerçekliği. Bitki, hayvan, tüm canlı kuşaklarını kımıldatan bağ sevgi.”¹¹² Sevgi, bütün canlıların doğasında olan bir yaşama sebebi ve bir yaşam kaynağı.

¹¹² Necmi Uygur, a.g.m., s.12

2.5. Yalnızlık Temi

Yalnızlık, çağımız insanının en büyük sorunlarından olmakla birlikte aynı zamanda evrensel bir yaşantısıdır. Çünkü bütün insanlar yalnızdır. Goethe de “Yalnızlık; bu kelimenin söylenişi oldukça basit ve kolay. Halbuki taşınması o kadar zordur ki”¹¹³ derken yalnızlığın, insanı ezen, baskı altına alan özelliğini vurgular. Aytmatov’un hikâyelerinde, kahramanların hemen hemen hepsi yalnızlık duygusunu derinden yaşamış kişilerdir. Kimi çocuk, anne ve babasından ayrı, kimi kadın kocasının askerde / savaşta olduğundan, kimi âşık da sevdiğinden uzakta olmasından dolayı daima yalnızlık içinde ve yalnızlıkla baş başadırlar.

“Beyaz Gemi”de, Çocuk için yalnızlık hayattaki en büyük sorunların başında gelir. Zira o, anne ve babasından uzaktadır. Anne ve babasından ayrı olmasına, yaşadığı ortamdaki insanların geçimsizliği, bozulmuşluğu onu yalnızlığa itilmesine yeterli sebeplerdendir. Çocuğun yalnızlığı o kadar şiddetlidir ki, o bu yalnızlığını köpeği Baltek ve isim verdiği kayalarla gidermeye çalışır. Çocuğun yalnızlığını paylaşmak için arkadaşlarının cansız olması hiç de önemli değildir.

“Sevgili kayalarının yanından geçerken onlara veda ederdi: Elveda İhlamış Deve, Elveda Kurt, Elveda Eyer.” (B.G., s.38)

Çocuğun insanların olduğu bir ortamda kendisine arkadaş olarak bir köpek ile kayaları seçmesi onun yalnızlığının derecesini gösterir. Çocuk, bulunduğu ortamda Mümin Dede’si hariç hiçbir insanla diyalog kuramaz ve yalnızlığı kendisine arkadaş seçer. Yalnızlığın etkisiyle hayâllere dalan çocuk efsaneler ve masallar dünyasına sığınır, “Beyaz Gemi” ile ilgili hayâller kurar. Çocuk, kendisini koyu bir yalnızlık içinde hissederek ki, köylerine gelen seyyar satıcıyı görünce sevinçten uçacak duruma gelir.

“Arkadaşsız, yapayalnız bütün bunları unutturan tek şey, gezgin satıcı, onun maşin arabası idi. Onu görür görmez olanca hızıyla koşmaya başlardı.”(B.G., s.9)

Çocuk, içinde boğulduğu yalnızlıktan kurtulmak için varlıklara sığınmaya devam eder. Dedesinin aldığı okul çantasıyla konuşan çocuk, çantayı kendisine yeni bir arkadaş edinir.

“Biliyor musun ben dürbünle de konuşurum. Şimdi üç kişi olduk: Ben sen ve dürbün.” (B.G., s.24)

¹¹³ Bilal Eren, Sözlere Antolojisi, Türdav Yay., İst. 1995, s.311

Çocuk, yalnızlığını bazen evlerinin yakınından geçen göçebelerle gidermeye çalışır. O küçük bir çocuk olmasına karşın, yaşça kendisinden büyük insanlarla iletişim kurar. Çocuk, kötü hava şartları nedeniyle evlerine sığınan bir kamyoncunun kendi evlerinden gitmesini hiç istemez. Özellikle göçebelerin yayladan ayrıldığı günler, Çocuğun en mutsuz günleri olur ve yalnızlık duymaya başlar.

“Onlar şehre gidince, biz yapayalnız kalırız. Bir biz varız, bir de komşumuz. (...) bu kadarız.”(E.G.,s.44)

Çobanların ilkbaharda gelecekleri günler ise çocuğun yine en sevinçli zamanlarıdır.

“Havalar ılıyınca çobanlar yine gelirler ve dağlarda yalnız kalmayız.”(E.G.,s.46)

Görüldüğü gibi buldukları San-Taş ormanlarında, çocuğun ailesi ve komşuları ile arasında hiçbir iletişim yoktur. Çocuk ve dedesi İhtiyar Mümin, Orozkul’un evinde ve emrinde yaşarlar. Orozkul’un geçimsiz kişiliği Çocuğu tamamen kendi iç dünyasına çekilmesine sebep olur. Çocuk, Orozkul’a söylediği sevgi sözcükleri karşısında, Orozkul’dan sürekli azar işitir. Çocuğun yaşadığı ortamda komşuları Seydahmet basit bir kişiliğe sahip, ninesi geçimsiz, dedesi Mümin ise kendi iç dünyasına çekilmiş bir kişiliğe sahiptir. Çocuğun böyle bir ortamda yalnızlık duymaması düşünülemez. Onu asıl yalnızlığa iten, çevrenin kendisiyle uzlaşmazlık içinde oluşundan çok anne ve babası tarafından bırakılmışlığın ve kopmuşluğun etkisi daha fazladır. Onun annesi, yıllar önce köylerinden ayrılmış şehre gitmiştir. Babası ise -Çocuğun hayâllerine göre- Isık-Göl’de “Beyaz Gemi”de çalışmaktadır. Bu sebeple Çocuk, yalnızlıktan kurtulmak için tek çere olarak hayâllere sığınır. Çocuğun hayâller kurması, efsanelere ve masallara sığınması, terkedilmişliğini, yalnızlığını unutmak içindir. O kendisini yalnızlıktan kurtarıcı olarak da Boynuzlu Geyik Ana’yı bekler. Çocuk giderek artan iç huzursuzluğun ve yalnızlığı etkisiyle başka bir dünyaya göçe karar verir.

“Al Yazmalım Selvi Boylum” hikâyesinde İlyas, eşi Asel’in kendisini terk ettiği zaman koyu bir yalnızlık içine girer. İlyas yalnızlığını gidermek için kendisini çalışmaya verir ancak yinede yalnızlığını unutamaz.

“Karanlık dağların soğuk tepesinde somurtkan bir ay donup kalmıştı. Boğazdan esen rüzgar, aralık duran kapıyı gıcırdatarak sallarken, kapı aralığında ıslık çalıyordu. O güne dek böylesine derin bir yalnızlık duymamıştım. İnsanlardan, ailemden, iş arkadaşarımdan, kendimi bütünüyle kopmuş hissediyordum...” (A.Y.S.B., s.64)

Cengiz Aytmatov, hikâyelerinde olaylar seyri hakkında, eserin herhangi bir yerinde ipucu cümlelerle okuyucuya gezdirir. “Beyaz Gemi”de Çocuğun ileriki yaşamıyla ilgili şu ibareler geçer:

“Kısa hayatında onu yeni yeni olayların beklediğini bir gün, bu dünyada yalnız kalacağını çantasından başka bir şey olmayacağını da bilmiyordu çocuk. Bir gün bu dünyada yalnız kalacağını, çantasından başka bir şeyin olmayacağını da bilmiyordu çocuk” (B.G., s.52)

İlyas’la birlikte Baytemir de evine döndüğünde eşi ve çocuklarını bulamadığı zaman aynı yalnızlığı yaşar. Baytemir yalnızlığın ruhunu öldürdüğünü düşünür ve bu durumdan Asel’i tanıdıktan sonra biraz olsun kurtulur. Hikâyede İlyas’ın gayri meşru ilişki yaşadığı Kadiça adlı kadın da yalnızlığın kuşatması altında hisseder kendisini.

“Toprak Ana” hikâyesi Tolgonay’ın yalnızlığını haykıran sözleriyle başlar. Tolgonay, “Toprak Ana” ile konuşurken en çok şikayetçi olduğu konu yalnızlıktır.

“Yanında yakınında kimsecikler yok. Yaz bitmiş tarlada çalışanlar gitmiş. (...) insan sesleri yok. (...) yollarda toz kaldıran kamyonlar ve biçerdöverler yok. Gördüğün gibi yalnızım.” (T.A., s.6)

Tolgonay’ın yalnızlığı, gelini Aliman’ın kendisini terk etmesiyle daha da artar. O, kış günlerinde soğuktan çok, yalnızlıktan üşüdüğünü ve Aliman gittikten sonra yalnızlığının birkaç kat daha arttığını söyler. Hikâyede yalnızlığa mahkum olanlardan biri de Tolgonay’ın komşusu Ayşe ve oğlu Bektaş’tır.

“İlk Öğretmenim” hikâyesinde Altınay köylerini tasvir ederken köyün yalnızlık, terkedilmişlik içinde olduğunu anlatır.

“Dağların arasına çekilmiş yoldan izden uzak köyümüze üniformalı birinin gelmesi büyük bir olaydı.”(İ.Ö.,s.52)

Altınay’ın yukarıdaki ifadeleri, insanlar gibi köylerin de sanki Sovyet rejimi tarafından terkedilmiş, kendileriyle baş başa bırakılmış olduğunu gösterir. İnsanlardaki bu yalnızlık sebebiyle, sosyal hayatta hiçbir canlılık görülmez. Hikâyelerde insanların yalnızlığıyla beraber, yine insanların yaşadığı mekânlar kimsenin uğramadığı, sadece demir yollarının geçtiği yerlerdir. “Deve Gözü” hikâyesinde Kemal, Anarkay bozkırı ile ilgili düşüncelerini anlatırken, “İnsanların ne işi vardı böyle yerlerde?”(s.94) diye yaşanan bozkırların bir terkedilmişlik içinde olduğunu ve Sovyet rejiminin bu insanları sanki bozkıra sürgün etmiş olduğuna dikkat çeker. Kemal, Anarkay Ovası’ndan ayrılırken Sorokin adlı konsomol görevlisi, Anarkay’dan ayrılması için

Kemal'i uyarır. Kemal ise Sorokin'in neden yıllardan beri çöl ovada yapayalnız dolaştığını ve kendisinin bu ovada kalmasını niçin istemediğini anlayamaz. Anarkay Ovası'nın cansız bir çöl olduğunu bilen Sorokin'in tavrı sisteme sessiz bir protesto niteliği taşır. Çünkü Anarkay Ovası hiç de insanın öyle kök salacağı, yaşam bulacağı bir mekân değildir. Ünlü bir felsefeciye göre "insanı-hayvandan ayıran en önemli özelliği, yaşadığı çevrede bir dünya oluşturmasıdır."¹¹⁴ Yine Kemal, Anarkay Ovası'nda yalnızlıktan ağlarken o engin bozkırda kendi hıçkırıklarından başka bir ses olmadığını görür (s.89). Kemal'in bu duyguları, Anarkay Ovası'nın yaşanmazlığını ve insanı barındırmayan özelliğini vurgular.

Aytmatov'un hikâyelerindeki insanların yalnızlığının diğer sebeplerinden biri de savaştır. "Yüzyüze"de İsmail'in eşi Seyde ve komşusu Totoy'un, eşlerinin savaşta olmaları nedeniyle yalnızlık çektikleri görülür. "Deniz Kıyısında Koşan Ala Köpek" hikâyesinde Kirisk, dedesi, babası ve amcası demirde avlanırlarken okyanusun sonsuzluğunda; kendileri ve gökteki aydan başka kimsenin olmadığını düşünerek yalnız kaldıklarını düşünürler. Özellikle Kirisk'in yüreğini şiddetli bir yalnızlık kaplar. Kirisk, kayıkta sadece kendisi kaldığı zaman, yalnızlığı sessizlikten çığlığa dönüşür.

"Gözlerini açıp başını kaldırdı: Babası kayıkta değildi. Sıçrayıp kalktı, iyice baktı, sonra o sizli o ıssız denizde yankılanan korkunç bir çığlık attı. Acı ve umutsuzluk dolu, yalnızlık çığlıkları uzayıp gitti." (D.K.K.A.K., s.160)

Hikâyede Kirisk, kendisini yalnızlıktan kurtarıcı olarak "Beyaz Gemi"deki Çocuğun Maral Ana'yı beklediği gibi Lura Ördęi'ni bekler. Kirisk, çocuğun "Kurtar beni Maral Ana!"(s.107) dediği gibi "beni de götür, buralarda bırakma..."(s.144) diye Lura Ördęi'ne kendisini hapsoldüğü yalnızlıktan kurtarması için yalvarır. Kirisk bu yalvarıştan bir zaman sonra-bir umut belirtisi olarak-göğün koyu maviliklerinde tek başına bir yıldızın ışıltısını görür.

"Elveda Gülsarı"da Tanabay, rejimin prensipleri ile uyumsuzluğa düştüğü zaman kendisinin yalnızlık içinde hisseder. Partiden kovulan Tanabay ile kimse konuşmak istemez ve her ortamda partinin adamları tarafından dışlanır. Bu sebeple o gittikçe bir yalnızlık içine gömülür ve çoğu zaman bu yalnızlığını çok sevdiği Gülsarı ile paylaşır. Tanabay'ın yalnızlığı gittikçe çaresizliğe dönüşerek trajik bir hâl alır.

"Yalnızlıklar içinde kalan bir adamın hıçkırıkları ah dedikçe nefesiyle yel savuran çok büyük acılı bir insan ahları, ıssız ve engin bozkırda başına vuracak onulmaz

¹¹⁴ Ramazan Korkmaz, a.g.m., s.224

derdini gömecek yer arayarak koşan adamın hıçkırıklarını andıran bir ezgiydi.”(G.S., s.204)

“Sultan Murat” hikâyesinde de insanlar yalnızlıktan nasibini alırlar. Sultan Murat’ın öğretmeni İnkamay-Apay, öğrencilerini Aksay Ovası’na gönderdiğinde, Anatay babasını kaybettiğinde ve Sultan Murat, atları hırsızlar tarafından çalındığı zaman kendilerini yalnız hissederler. Özellikle Sultan Murat, atlar çalındığı zaman tarifsiz bir yalnızlığa kapılır ve yalnızlık Sultan Murat’ın yüreğine Rilke’nin dediği gibi “Bir yağmur gibi, akar ırmaklarca”¹¹⁵

“Gecenin karanlığında boğulan Aksay’da onu avutabilecek hiç kimse yoktu.”(S.M., s.182)

Kocası savaşta olan Cemile, Tolgonay gibi kocası savaşa gittiği için yalnızlık yaşayan kadınlardandır. “Cemile bütün dışa dönük gibi görünen kişiliğine rağmen, yalnızlığı en derin boyutlarıyla yaşayan birisidir.”¹¹⁶ Cemile’yi Danyar’ı sevmeye iten sebeplerden biri yalnızlık duymasıdır.

Yalnızlık, Aytmatov’un hikâyelerindeki kahramanların başlıca sorunlarından biridir. Onun kahramanları her türlü zorlukla birlikte yalnızlığı da tatmışlardır. Yaşamdaki tatları yakalayamama sonucu insanlar yalnızlığa itilmişlerdir. Bu kahramanların bazıları özellikle çocuklar, anne ve babalarından kopmuş olmaları, kadınların eşlerinin savaşta oluşu ve bazı kahramanların da yaşadığı çevreyle uzlaşamazlık içinde oluşu sebebiyle her an, her dakika yalnızlığa kapılmışlar, yalnızlıkla sarsılmışlardır. “Yalnızlık, onların içine itildiği ve içinde yaşamak zorunda olduğu bir düzenin doğurduğu temel sonuçtur. Onlar adeta yalnızlıktan kaçarlar yalnız kalmak için. Çoğu zaman sebebini bilmedikleri yalnızlık bu kahramanlar için bir duygulanma “...Bir böbürlenme, bir kendini yüceltme, hatta bir rahatlama vesilesi”¹¹⁷ olur.

¹¹⁵ Emin Özdemir, Yazınsal Türler, Ümit Yayınevi, Ank. 1994, s.87

¹¹⁶ Ramazan Kaplan, a.g.b., s.123

¹¹⁷ Selahattin Hilav, a.g.e., s.56

2.6. Savaş Temi

Cengiz Aytmatov'un biyografisi ile hikâyelerinin konuları ve temaları arasında büyük benzerlikler bulunur. Yazarın hikâyelerinin tamamına yakını bize kendi çocukluğunun çetin yıllarının atmosferini sunar.

Aytmatov'un çocukluğu ve ilk gençlik yılları, evren için bir trajedi olan II.Dünya Savaşı'nın en şiddetli anlarında geçer. O, bu savaşta cephede değildir, ancak cephe gerisinde cephedekilerden daha fazla sorumluluk yüklenmiştir. Yazar, cephede yaşananları hikâyelerinde vermemesine karşılık, cephe gerisini en ince ayrıntılarıyla verir. Çünkü asıl savaş cephe gerisindedir. Yoksulluk, ızdırap, gözyaşı, sakat insanlar... Bunların tamamı yaşama ve insanlara, II. Dünya Savaşından geriye kalan armağanlardır!

Aytmatov'un "Toprak Ana" ile "Sultan Murat" hikâyelerinde, "savaş" en önemli temler arasındadır. Özellikle "Toprak Ana"nın her satırında savaşın kokusunu hissetmek hiç de zor değildir. "Toprak Ana", savaşın, yaşama ve onun en değerli varlığı olan insana verdiği zararı bir dul kadının ağzından duyuran bir hikâyedir. Hikâyenin baş kişisi Tolgonay, aynı zamanda yazarın sözünü emanet ettiği kişidir.

Tolgonay, üç oğlu ile kocasını cephede bırakmış kara bahtlı kadınlardan sadece biridir. Hikâye, savaşta "Ölenleri Anma Günü" dolayısıyla Tolgonay'ın geçmişi yeniden yaşadığı bir günde toprak'la konuşması ve torununa yaşadığı gerçekleri anlatmak istediği satırlarla başlar. Eser, bu andan itibaren geriye dönüş yapılarak, Tolgonay'ın hayatına yön veren savaş ve savaşın yıkıcılığı ile birlikte yaşamda yaptığı tahribat yine Tolgonay'ın ağzından dile getirilir:

"Toprak Ana"da, "savaş" sözcüğünün ismi bile insanları korkutmaya ve insanların ruhlarını derinden sarsmaya yeter. Tolgonay'ın köyünde savaş haberi duyulduğunda insanlar aniden büyük bir korkuya birlikte kapılır ve ortalığı ani bir sessizlik kaplar: Savaş öncesi o büyük mutluluk ve huzur yerini endişeye korkuya bırakır.

- "Savaş çıktı ana savaş! Dedi(...)
- Savaş mı? Savaş ha?
- Evet ana, savaş başladı(...)
- Ne demek savaş çıktı? Niye savaş olsun ki? Savaş ha?

Sonra bu korkunç kelimenin anlamı daha belirgin, daha anlaşılır olmaya başladı kafamda. Bu sarsıcı haber, bu beklenmedik olay karşısında çaresizdim...” (T.A., s.35)

Savaş, söylemesi çok basit, ama insan bu kavramı duyduğu zaman görülmemiş bir sessizliğe gömülürler.“Toprak Ana”daki savaş haberinin insanlarda yarattığı sessizliğe birkaç dakika sonra tabiat bile ortak olur. Savaş öncesindeki tabiattaki canlılık; güneşin pırıl pırıl oluşu gökyüzünün maviliği gider yerine koyu bir kasvet ve sessizlik gelir.

“Şimdi o büyük bozkırda öylesine bir sessizlik vardı ki çayın şırıltısı bile çok net duyuluyordu. (...) O büyük sessizlik koca bozkırı bir kez daha yutmuştu ...”(T.A., s.36)

İnsanlar savaş haberinin duyulduğu andan itibaren, savaşı yüreklerinin en derinden hissetmeye bir yandan da savaşa yaşamaya alışmaya çalışırlar.Tolgonay savaş haberini duyduğu zaman bakışları donuklaşır ve o anda gözleri bir karıncanın yürüyüşü takılır ve insanların yaşadığı buhran ile karıncadaki sakinliği kıyaslar.

“Yere bakınca uzun sıra yapmış karıncaları gördüm. (...) Hemen yanlarında oturan insanın kendilerinininkinden daha büyük dertlere gömülmüş olduğunu bilemezlerdi elbet...” (T.A., s.39)

Savaş haberini duyan gençler gözlerindeki o öfkeli ışıltılarla çocukluk çağlarına doymadan savaş hazırlıkları yapmaya başlarlar. Savaş hazırlığı yapanlar arasında Tolgonay’ın oğulları da vardır. Özellikle Tolgonay’ın henüz yeni evli olan oğlu Kasım’ın savaşa gidişi Tolgonay’ı derinden sarsar.

“Komşumuz Ayşe’nin on üç yaşındaki oğlu, saman toplayıcı olarak durduğu yerden fırladı, Kasım’ı öpmeye başladı. Ben dudaklarımı kanatırcasına ısırırım, olanca sesimle bağırarak istiyordum ama Suvankul’un sözlerini hatırlayarak kendimi tutabildim.”(T.A., s.46)

Tolgonay’ı derinden sarsan bir başka olay, kocası Suvankul’un savaşa çağrılmasıdır. Suvankul, savaşa çağrıldığını öğrendiğinde duyduğu üzüntüden dolayı ruhunda ve bedeninde ani değişiklikler yaşar ve bu değişiklik Tolgonay’ın ağzından şöyle dile getirilir:

“Birden onu kara bıyıklarında ilk defa isyan etmiş gibi ağaran gümüş rengini alan kıl gördüm.”(T.A., s.51)

Suvankul’un savaşa çağrılma haberinden bu kadar çok etkilenmesi; Onun “Yüzyüze” hikâyesindeki İsmail gibi savaşa gitmek istememesinden değil, aksine bu savaşın anlamsızlığına, savaşın “kızıl bayrak” uğruna yapılan bir savaş olduğuna

duyduğu isyandan dolaydır. Tolgonay'ın küçük oğlu Caynak annesinin fazla acı çekmemesi, onun ayrılık acısını yaşamaması için annesine haber vermeden cepheye gider. Ne yazık ki Tolgonay oğlunun kendisine haber vermeden cepheye gitmesine daha çok üzüldür. Çünkü Tolgonay oğlunun henüz hangi kızı sevdiğini bile bilmediğini, hayatın on iki çiçeğinden bir tekini bile koparmamış, koklamamış olduğunu düşünerek oğlunun çok genç yaşta uzak ellerde, Sovyet yönetiminin çıkarları uğrunda ölmesinden endişelenir.

“Torak Ana”da yaşam bu yıllardan sonra artık eskisine hiç benzemez olur. İnsanlar savaştan başka bir şey konuşmaz olurlar. Eski yaşamın yerini ızdırap, gözyaşı ve ayrılık alır. Tolgonay ve diğer aileler için hayat kimsenin bilmediği bir yöne doğru ilerler. Bir zaman sonra Tolgonay ve diğer insanlar savaşta olan oğulları ve kocasından haber almak için mektup gözler. Oğlunun köylerinin yakınından geçeceği haberini alan Tolgonay günlerce o trenin gelişini ve sesini duymak, oğluna birkaç saniye de olsa görmek için bekler. Tolgonay'ın beklediği tren bir türlü gelmez. O beklenen tren gelse bile içinde ne Maysalbek ne de Caynak vardır. Tolgonay geçip giden yıllar karşısında oğullarının yüzünü unuttur, ancak beklediği o trenin kulaklarında yarattığı korkunç uğultuyu hiç bir zaman unutamaz.

“Ben bunca yıl sonra hala zaman o trenin o gürültü ile geçişini duyar gibi olurum, vagon tekerleklerinin çıkardığı o takırtılar kulaklarımda yankılanır durur.”(T.A.,s.63)

Ayrıca Tolgonay ile Aliman, istasyonda tren beklerken “kırık bardakta bir şeyler içen” bir adamın “kirli bir gaz lambasının cılız ışığında kısık bir sesle” şarkılar mırıldandığını görürler. “Kırık bardak”, “kirli gaz lambası”, “cılız ışık”, “kısık bir ses” ibareleri, bize savaşın umutları bir kırık bardak gibi kırdığını, yaşamın parlaklığının isli bir gaz lambası gibi kirlendiğini ve şarkıların kısık sesle söylendiğini gösterir.

“Elveda Gülsarı”da Tanabay'ın II. Dünya Savaşı'nda Japonya'da savaşmış olduğu belirtilir. Yine hikâyede Tanabay'ın sevdiği kadın Bibican'ın kocası savaşta öldüğünden, yaşama biraz olsun bağlanmak için Tanabay'a gönlünü verir. Ve umutları bir zaman sonra yerini mutsuzluğa bırakır ve artık evlatsız yaşamaya alışır. Ne yazık ki Tolgonay'ın umudunun yerini bir zaman sonra umutsuzluğa bırakır. Tolgonay'la birlikte bu umutsuzluğu yaşamayan aile yok gibidir.

“Savaşın kanlı pençesini boğazına geçirmediği bir tek aile, bir tek insan yok! Hele o kara haberi, ölüm haberini bildiren o kağıtlar yok mu? (...) insanın yüreğini parça parça ediyordu.” (T.A., s.67)

Oğulları ve kocasının ölüm haberini alan Tolgonay’ın eski kara saçlarının yerini beyaz saçlar alır.

Tolgonay’la birlikte gelini Aliman’da savaştan en çok etkilenen kadınlar arasındadır. Kocasını Kasım’ın ölüm haberini duyan Aliman, artık eski Aliman olmaktan çıkar ve farklı bir insan görünümünü kazanır.

“Yalnız o zaman başörtüsü kırmızı, ellerindeki çiçekler beyazdı. Şimdi ise başörtüsü kara, ellerindeki çiçekler kırmızı...” (T.A.,s.77)

“Toprak Ana”da savaşın yıkıcılığı yaşamın her ögesine etki ettiği hissedir. Aliman ile Kasım’ın savaştan önce yapmak istedikleri evi savaş çıkması üzerine yapamamışlardır. Tolgonay, savaştan sonra Aliman ile Kasım’ın ev yapmak için hazırladıkları alanı gördüğünde, o alanda tuğlaların ve kerpiçlerin çatlamış olduğu fark eder. Hikâyede bundan başka daha bir çok evin yarım kaldığı, insansız kalan evlerin de bir harabeye dönüştüğü dikkati çeken durumlardan biridir. Bütün bu görüntüler savaşın insanın kök salmaya çalıştığı, düş kurduğu, huzur bulduğu mekân olan “ev” üzerinde yaptığı tahribatın göstergesidir. Savaştan sonra insanların yaşamını adeta bir kerpiç evin yıkıntısını andırır. Yıkılan kerpiç evlerin üzerine baykuşlar tüner.

Savaş, Tolgonay’ın oğullarından sadece Kasım’ın umutlarını değil, savaştan önce öğretmen olma hâyâlleri kuran Maysalbek’in de umutlarını toprağa gömmüştür. Cepheye boş bir amaç uğruna bulunduğu inanan Malsaybek, ölmeden önce annesine gönderdiği mektupta savaşa ilişkin olarak şu eleştirileri yapar:

“Benim idealim savaş kahramanı olmak değildi; ben daha mütevazî bir hayat seçmiştim: Bir öğretmen olmak istiyordum. (...) Candan istediğim şey öğretmen olmaktı. Ama ben, beyaz tebeşir ve cetvel yerine ,elime asker tüfeği almak zorunda kaldım. Bunun sorumlusu ben değilim.”(T.A., s.97)

“Toprak Ana”da Tolgonay’ın yaşadığı olumsuzluklardan biri erkekler savaşa gittikleri zaman kolhozda ki bütün işlerin kendisine kalmasıdır. Savaş başladıktan sonra, Tolgonay’a kolhozun sorumluluğu verilir ve o andan itibaren savaştan dönen yaralı, sakat ve kadınlarla cepheye buğday göndermek için cephe gerisinde daha zor bir mücadeleye girişir. Tolgonay, halkın kışlık yiyeceğini biraz olsun artırmak için boş bırakılan bir tarlayı sürerek buğday ekmek ister. Ancak Stalin’in emirleri gereği bu

tarlayı ekemez. Böylece Tolgonay'ı çocuklarının ızdırabı ile birlikte halkın karnını nasıl doyuracağı endişesi de alır. Bütün bunlara rağmen Tolgonay'ı en çok etkileyen şey savaşın insan onuruna yakışmaz bir şey olduğu, yaşamı yaşanmaz hale getirdiğidir.

“(…) Savaşın bütün insanları katı, bayağı ruhsuz duruma getirdiğini kimse tahmin edemezdi.”(T.A., s.106)

Aytmatov'un hikâyede sözünü emanet ettiği kişi olan Tolgonay, eser boyunca toprakla konuşur, onunla dertleşir. Tolgonay, toprağı adeta bir sığınma aracı, kendine bir 'ana' olarak görür. Tolgonay'ın 'Toprak Ana' ile dertleştiği tek konu ise savaştır.

II. Dünya Savaşı'nın etkilerini derinden yaşayan Aytmatov savaşa olan karışıklığını hikâye boyunca Tolgonay'ın ağzından yapar. Yazarın savaşa olan bakışı ve eleştirisi özellikle eserin çekirdek metinlerinden olan şu ifadelerde yer alır:

“Söyle bana 'Toprak Ana', gerçeği söyle: İnsanlar savaşmadan yaşayamazlar mı?

- Çok güç soru sordun Tolgonay. Nice nice milletler savaş sonunda yok olup gittiler, nice nice şehirler yanıp kül oldu ve toprak olarak üzerimde insan ayağının izini görmek için yüzyıllarca beklediğim çağlar oldu. İnsanlar ne zaman bir savaş başlatacak olsa onlara şöyle diyordum: Durun! kan dökmeyin!...”(T.A., s.80)

Tolgonay ile “Toprak Ana”nın kaderi birdir. Çünkü ikisi de “ana”dır. Besleyici ve büyütücü, ikisi de savaştan çok etkilenmiştir. Biri kendisini yaşama ve dünyaya bağlayan çocuklarını yitirmiş, diğeri de kendi varlığını anlamlı kılan insanını kaybetmiştir. Bu acılar içerisinde olan “Toprak Ana” ızdırabını şöyle dile getirir:

“Savaş olunca benim acı çekmediğimi mi” sanıyorsun, Tolgonay? Çok acı çekiyorum savaşlarda. Ölen köylülerin kollarını özlüyorum hep. Tohum eken evlatlarımı yitirdiğim için hep ağlıyorum...”(T.A., s.81)

Savaş, insanlarda yaşam boyu sürececek derin izler de bırakır. Savaştan geriye birçok sakat, yaralı, koltuk değnekli insan kalır. Tolgonay'ın komşusu Bektursun savaştan yaralı olarak dönmüş ve yarası gün geçtikçe kötüleşmeye başlamıştır.

“Yüzyüze” hikâyesinde Mirzakul adlı ozan savaşta kolunu kaybetmiş ve savaş onu taşınmaz duruma getirmiştir. Savaşın kendisinden aldıklarının etkisiyle Mirzakul, acıklı türküler yakmaktan başka bir şey yapamaz duruma gelmiştir.

Savaş, sadece insanların bedeninde değil, ruhlarında da silinmez, derin yaralar açmıştır. “İlk Öğretmenim” hikâyesinde Öğretmen Düşen, ilerleyen yanına rağmen savaşın etkisini hâlâ daha üzerinden atamamıştır. O, bu sebeple insanların olduğu

ortamlara girmemeye çalışır. Köyün okulunun açılış törenine herkes geldiği halde o gelmez. Düşen'in bu tavrında savaşı protesto etme tavrı vardır. Çünkü savaş, onu çok sevdiği öğrencilerinden ayırmıştır.

“İlk Öğretmenim” hikâyesinde Düşen'in II. Dünya Savaşı'nda savaştığı ve savaş bittiğinde bir hastanede tedavi gördüğü ve savaşın etkilerini ise henüz üzerinden atamadığı anlatılır. Düşen savaştan sonra eskisine benzemeyen tuhaf bir insan olmuştur. Onu en çok mutsuz eden şeylerden biri öğrencilerinin savaşa gitmiş olmalarıdır. Hikâyede Altınay eski köyüne döndüğü zaman öğretmeni Düşen'i sorar, ancak onun cepheye gittiğini öğrenir. Altınay, köyünden Moskova'ya dönerken trende bacağını kaybetmiş koltuk değnekli bir adamın askerlik anılarını anlatırken sessiz sessiz ağlayışına şahit olur. Bu sakat yolcu daha sonra gitarıyla ezgiler çalmaya başlar ve bu yolcunun gitarından çıkan hüznü bir ezgi gecenin boşluğuna yayılır (s.358). Sakat yolcunun ezgisinin hüznü oluşu “hüznü ezginin gecenin boşluğunda yayılması” şarkıların ve ezgilerin bile gerçek anlamını yitirerek savaşın şiddetine mağlup olduğu görülür. Dolayısıyla insanlarla birlikte her şeyde; ezgilerde bile burukluk görülür. Savaşın bu dünyadaki güzelliklerin üzerine bir gölge gibi çöktüğünü düşünen Altınay, “Toprak Ana”daki Tolgonay ve “Yüzyüze”deki İsmail gibi savaşın anlamsızlığını sorgular. Altınay'a göre savaştan geriye kalan; halkın payına düşen acı bir mutluluktur. Ayrıca bu hikâyede ağlamaktan gözyaşları kuruyan kadınlar bir zaman sonra dulluk yazgılarına çaresiz boyun eğmek zorunda kalırlar. Dolayısıyla savaştan sonra eşyle mutlu bir hayat süren kadınlar hiç görülmez.

Görüldüğü gibi savaş, insanların yaşamındaki mutluluklarının üzerine bir gölge gibi çökmüştür. Savaş yüzünden insanlar geride âşklarını, eşlerini ve çocukları ile birlikte daha birçok şeylerini bırakmak zorunda kalmışlardır. Savaş, kadınları kocasız, anaları evlatsız, toprağı insafsız bırakmış ve dünyadaki değerler bir tükenişe doğru sürüklenmiştir. Yaşamı ve evreni en anlamlı kılan varlık olan insan ve insandaki değerler, savaşla birlikte kaybolmaya başlamıştır. Halbuki insan tek başına hiç bir anlamı ifade etmez. “Husserl ne güzel söylemiştir: İnsan sözcüğünün anlamı bir kişinin değeri için varolmasını gerektirir, dolayısıyla bir insan topluluğu bir toplum ister.”¹¹⁸ Bu bize insanların çevresinde insan bulunmadığı zaman, insani anlamının kavranamayacağı anlatır. İnsanlar ve milletlerle aralarına köprü kuracakları halde, savaşarak aralarında

¹¹⁸ Ortega Y. Gasset, a.g.m., s.74

uçurumlar kapanmayacak uçurumlar oluşturmuşlardır. Bunun sonucunda yine zarar gören insan olmuştur.

Aytmatov, savaş aleyhtarlığını “Toprak Ana”daki Tolgonay’ın ağzından başka, “Yüzyüze”de, asker kaçağı İsmail’in ağzından yapar. Her ne kadar İsmail’in durumu bir ahlâkî çıkmazı anlatıyor olsa bile, onun savaşla ilgili söylediği şu sözler kendi davranışını biraz olsun haklı duruma getirir.

“Dünyanın öbür ucunda ne işim var benim? Bana ne? O uzak ülkeleri atalarım rüyalarında bile görmediler...”(Y., s.359)

Yaptığı davranışı onaylamadığımız İsmail’in bu sözlerine az da olsa hak vermek gerekir. Çünkü yazar, İsmail aracılığıyla II. Dünya Savaşı’nın Sovyet sisteminin çıkarları için yapılmış olduğunu, bu savaşın Kırgız halkını hiçbir şekilde ilgilendirmediğini dile getirmeye çalışır.

Savaş, “Yüzyüze” hikâyesinin de aslî temleri arasındadır. Hikâyede savaşın eleştirisinin İsmail’in ağzından yapılarak savaş vahşetinin insanları büyük bir yıkıma götürdüğü görülür. Savaş çıktığı zaman kadınlar, çok genç yaşta savaşa giden erkekler için sonu gelmez gözyaşları döker. Eserde savaşın insanları bilinmezliğe doğru götürdüğü ve savaşın sonucunu kimsenin kestiremediği özellikle vurgulanır ve savaşın anlamsızlığı sorgulanır.

“Hayatlarının körpe çağında giden bu yiğitlerin kaçı geri gelebilecek, kaçı uzak ve yabancı bir diyarda vurulup ölecekti.”(Y., s.40)

Eserde savaş mağduru olarak Mirzakul adlı birini görürüz. Mirzakul’un savaşta bir kolu kopmuş ve ruhunda “İlk Öğretmenim”deki Düşen gibi büyük değişiklikler meydana gelmiştir. O, savaşta aldığı ruhî ve bedenî yaraların etkisiyle yanık yanık yır söyler ve bu yırlar herkesin dilinde acılarının feryadına dönüşür.

Savaş, “Cemile” hikâyesinde de insanları pençesine almıştır. Seyit’in ağabeylerinin ikisi birden savaşa gitmiş ve onlardan hiçbir haber alınamamıştır. “Toprak Ana”daki Tolgonay gibi, Seyit’in annesi de oğulları savaşa gittikten sonra köylerini ıssız bir obaya benzetir. Ayrıca diğer hikâyelerde olduğu gibi, bu hikâyede de savaş insanları çok büyük güçlüklerle karşı karşıya bırakır. “Toprak Ana”da olduğu gibi bu hikâyede de cephedekilerin yükünün, cephe gerisindeki insanlara yüklenmiş olduğu görülür. Tolgonay’ın cepheye buğday yetiştirme zorunluluğu bu hikâyedeki insanların da en büyük görevi olur. Özellikle buğday ambarının kapısına “Her buğday başağı cepheye”(s.30) diye bir de yazı asılır.

Köyün onbaşı Orozmat, savaştan bacağıının birini kaybetmiş ve atının üzerinde gün boyu sallana sallana dolaşmaktadır. Seyit'in köyü Kukureu'daki savaş yaralıları Orozmat ile sınırlı kalmaz. Onbaşı Orozmat, bir gün Danyar adında bir yaralı getirir. Danyar da Orozmat gibi bacağından yaralanmış, savaş kendisinde onulmaz yaralar bırakmıştır. Savaştan sonra Danyar oldukça değişmiş, artık "(...) dostluk, samimiyet, sevgi ya da arzulama onun için yabancı kavramlar"(s.26) olmuştur. Danyar'ın her yönüyle yaralı olduğunu anlayan küçük Seyit, bir gün Danyar'a savaştan bahsetmesini ister:

"Danike dedim yatmadan önce biraz savaştan söz etsene bize!

Danyar önce susmaya devam etti hatta bu soruma canı sıkılmış gibiydi. Ateşe dalgın dalgın baktı ve sonra başını kaldırıp bize göz attı:

- Savaş mı dedin? diye sordu. (...)
- Yoo, olmaz dedi. Savaşın ne olduğunu bilmezseniz daha iyi!..." (C., s.27)

Seyit'in köyü Kurkureu'da savaş yaralıları sadece Danyar ve Orozmat'la sınırlı değildir. Köye ilerleyen günlerde Danyar'dan sonra bir yaralı asker daha gelir. Herkes, kendi yakınından bir mektup olup olmadığını sormak için o askerin yanına gelir.

"Asker Çocuğu" ve "Oğulla Buluşma" hikâyeleri Aytmatov'un savaş temini birinci tem olarak işlediği hikâyeleridir. "Asker Çocuğu"nda babasını hiç görmemiş bir asker çocuğu Avalbiek, daima babasının yaşadığına dair hayâller kurar. Bir savaş filminin izlendiği sırada Avalbiek hayâl alemine dalarak filmde savaştan kişinin kendi kahramanın babası olduğunu zanneder ve o kişiyi babası olarak kabullenir. Avalbiek diğer çocuklarla o kişinin babası olduğuna dair iddiaya bile girer. Çocuklar Avalbiek'e güler, ancak filmi izleyen büyükler onun hayâl kırıklığına uğramaması için gerçeği söylemezler. Çocuğun düştüğü durumdan rahatsızlık duyan anne Cihangül hemen çocuğunu sinemadan uzaklaştırır. Çocuk ise biraz sonra babasının yaşamadığının farkına varır ve kendisini acı gerçeğin kollarında bulur.

"İşte o sırada ve hayatında ilk kez çocuk bir yakınıni yitirmenin acısını duydu birden bire. Babası cephede vurulup öldüğü için, haksızlığa uğramışlığın isyanı, mutsuzluğu ile dinmez üzüntü kapladı içini."(A.Ç., s.76)*

Cengiz Aytmatov bu hikâyede aslında Avalbiek'in şahsında kendisini anlatmıştır. Çünkü kendisi de Avalbiek'in babasından çok küçük yaşlarda ayrı

* Çev. Refik Özdek, Ötüken Yayınevi, İst. 1995 (Eserle ilgili alıntılarımız kitabın bu baskısına aittir.)

kalmasına benzer bir şekilde -Stalin'in izlediği Türkleri yok etme politikası nedeniyle ayrı kalmıştır.

“Oğulla Buluşma” hikâyesinde, oğlu yıllar önce savaşta ölmüş bir babanın oğlunun ölümüyle birlikte içine düştüğü dram anlatılır. “Asker Çocuğu”ndaki Avalbiek’in babasının ölümünü kabullenememesine karşılık bu hikâyede baba oğlunun ölümünü kabullenemez. Realiteyi kabul etmek istemeyen Çordon kendisini haylelerle ve düşlerle rahatlatmaya çalışır.

“Onun hayatta olduğuna, ölmediğine her zaman inandım her zaman hissettim bunu”(O.B., s.29)*

Küçük bir çocuk olan Avalbiek ile yaşlı bir kişi olan Çordon’un hayâller kurması, itibarî bir dünyaya sığınması bize değişmez insan gerçeğini gösterir. Çünkü insan hangi yaşta olursa olsun insandır; “(...) insanın gerçekler karşısında sığınacağı tek yer hayâl dünyasıdır.”¹¹⁹

“Toprak Ana”da oğullarını savaşa gönderen anne, “Oğulla Buluşma”da yerini oğlunu savaşa gönderen babaya bırakır. Tolgonay’da olduğu gibi, yaşlı Çordon yıllar geçmesine rağmen hâlâ daha oğlunu unutamamış ve onun ölümünü kabullenememiştir. Bu sebeple Çordon, oğlunun yıllar önce öğretmenlik yaptığı köye sözde oğlunu görmek için gitmeye karar verir. Üzgün baba Çordon, bir hayâl de olsa oğlunun hâlâ daha o köyde öğretmenlik yaptığını zihninde yaşatır. Oğlunu askere gönderişini hatırlar. Ancak Çordon, uzun bir yolculuktan sonra vardığı köyde oğlunun yaşamadığını, sadece o köyde yaşamış olduğunu anlayınca; hayâlleri yerini gerçeğe bırakır ve hikâye Çordon’un bu gerçekle baş başa kaldığı an son bulur.

Aytmatov’un asıl konusu ve temi savaş olan hikâyelerinden “Yıldırım Sesli Manasçı” hikâyesindeki savaş, diğer hikâyelerdeki savaştan farklılık arz eder. Destanî ve tarihî bir özelliği olan bu hikâyede iki boyun birbiriyle yaptığı savaş asıl konuyu oluşturur. Bu hikâyedeki savaşta insanların kardeşçe yaşamaları gerektiği bildirildiği gibi insanların aynı zamanda birbirlerini dünya yüzünden silme yarışı içinde oldukları, hikâyenin asıl temini oluşturur.

Aytmatov, “Elveda Gülsarı” hikâyesinde savaş temini fazla ele almamakla birlikte, hikâye kahramanları zaman zaman savaştan bahsederler. Eserde Tanabay’ın II.Dünya Savaşı’nda Japonya’da savaştığı belirtilir. Tanabay’ın sevdiği kadın Bibican

* Çev. Refik Özdek, Ötüken Yayınevi, İst. 1995 (Eserle ilgili alıntılarımız kitabın bu baskısına aittir.)

¹¹⁹ Ali İhsan Kolcu, a.g.e., s.120

da kocasını savaşta kaybetmiş olduğundan zaman zaman onu hatırlar ve yarasını sarmak amacıyla Tanabay'ın sevgisini elde etmeye çalışır. Kısaca, "Elveda Gülsarı"da savaşın yıllar önce bittiği belirtilirken, ancak savaşın etkilerinin gerek sosyal yaşamda, gerekse fertlerin ruh dünyalarında devam ettiği açıktır.

"Sultan Murat" hikâyesi Aytmatov'un savaş temini belirgin olarak işlediği hikâyelerinden biridir. Eserin en önemli taraflarından biri yazarın biyografisinden büyük izler taşımasıdır. Çünkü Aytmatov, II. Dünya Savaşı başladığı sırada Sultan Murat gibi 13-14 yaşlarındadır. Yazar, o günkü savaş yılları hakkında şunları söyler:

"Ergenlik günlerim II. Dünya Savaşı ile aynı zamana rastlar. Gençlik düşlerim etrafımı kuşatan gerçeklerle şekillenmeye başladı. Cephedeki askerleri beslemeye çalışırken yoksulluk ve açlığın etrafımızı kuşattığını gördüm."¹²⁰

Hikâyenin baş kişisi Sultan Murat, köydeki erkeklerin hepsinin askere gitmesiyle kolhozdaki işleri, kendisi ile aynı yaşta olan arkadaşlarıyla birlikte yapmak zorunda kalır. Asıl savaş bundan sonra Sultan Murat ve arkadaşları için kolhozda başlamıştır. 13-14 yaşlarındaki bu çocuklar savaşın ihtiyaçlarını karşılamak için, okullarını bırakmak zorunda kalırlar. Sultan Murat ve diğer çocuklar artık savaşı bir dünyanın olduğu zamanları unutmuşlardır. Bu çocuklara savaştan öncesi bir zaman sorulduğunda onlar için bir zaman yaşanmamıştır.

"Savaştan önce olan her şey başka bir dünyaya ait idi."(S.M., s.92)

"Sultan Murat" hikâyesinde diğer hikâyelerde olduğu gibi savaştan dönen yaralılar ve sakatlar cephe gerisindeki işlerde görevlendirilirler. Savaştan yaralı olarak dönenlerden biri de Tinaliev'dir. Kolhoz başkanı tayin edilen Tinaliev, Sultan Murat ve arkadaşları ile birlikte Aksay Ovası'na çift sürmeye giderler. Böylece Aksay Ovası Sultan Murat ve arkadaşları için bir savaş alanı olur. Burada çift sürerken büyük zorluklarla karşılaşılır: Büyük fedakârlıklarla besledikleri atların çalınması ve savaştan gelen ölüm haberi gibi çetin güçlükleri göğüslemek zorunda kalırlar. Bir gün Sultan Murat'la birlikte çalışan arkadaşı Anatay'ın babasının savaşta öldüğü haberi gelir. Bu haber Anatay'la beraber diğer arkadaşlarını da etkiler. Anatay ise babasının savaşta öldüğünden dolayı çaresizlik gözyaşları döker ve derinden sarsılır.

"Felaket insanları küçültür. (...) Anatay'da küçülmüş savunmasız küçük bir çocuk olmuştu. Omuzlarına çöken felaket acısıyla ezilmiş fırtınalı havada ne yapacağını

¹²⁰ İhsan Turan, "Cengiz Aytmatov İle Söyleşi," Yeni Forum, Mart 1990, S. 250, s.78

bilemeyen küçük bir tay gibi duvara dayanmış hüngür hüngür ağlıyordu...” (S.M., s.155)

Görüldüğü gibi Aytmatov’un hikâyelerindeki kahramanların yaşamında her türlü zorlukla beraber, savaşın getirdiği zorluklar da yaşanmıştır. Yazar, hikâyelerde savaşın özellikle cephe gerisini vererek insanların ne gibi yokluklara acılara maruz kaldığını dikkatlere sunmuştur. Böylece Aytmatov, savaşın insan ve evren için yıkıcılığını, vahşetini göstermeye çalışmıştır. Sovyetlerin insani çıkarları hiçe sayarak sadece kendi çıkarlarını korumak, kendi ideolojisini yaymak ve bu ideolojinin temellerini sağlamlaştırmak için girdiği savaşı hemen her hikâyesinde eleştirmiş ve savaşa olan karşıtlığını bildirmiştir. Savaş onun hikâyelerindeki insanların onurunu, ayaklar altına almış, mutluluklarına bir gölge gibi çökmüştür. Aytmatov’un hikâyelerinde görülen odur ki “Savaş insana rağmendir, rejim insana rağmendir, babasızlık, anasızlık, dulluk, evlatsızlık, açlık sefalet vs. insana rağmendir.”¹²¹

Bir ideali gerçekleştirmek için bir nesli kurban etmeye çalışanları insanlığın düşmanı olarak değerlendiren Aytmatov, Stalin’in komünizmi güçlendirmek isterken, Türkleri cepheye sürdüğünü bilir. Yazar, bu sebeple savaşın insan hayatında yaptığı tahribatları göz önüne alarak “Toprak Ana”da eserin baş kişisi olan Tolgonay’a sözünü emanet eder. Aytmatov, Tolgonay’ın ağzından “insanlar savaşmadan yaşayamazlar mı?”(s.80) diyerek savaşa şiddetle karşı çıkar ve barıştan yana tavır koyar. O kendisine “en önemli evrensel düşünce nedir?” sorusu sorulduğunda şunları söyler:

“Barışı düşünmekten daha önemli hiçbir şey yoktur. Barış için çalışmak evrensel bir şura doğru kararlı bir adımdır. Diğer bütün şeylerin dışında arkadaşlık ve kardeşlik duygularıyla barış için çalışmak somut ve bilakis çağdaş düşüncenin idraki barış fikirlerinin aydınlatması ve milletlerin birliğidir.”¹²² Aytmatov’un hikâyelerinin tamamında savaş olan karşıtlığı ve insanlara barışı aşılama fikrinde olduğu görülür.

¹²¹ Ali İhsan Kolcu, a.g.e., s.123

¹²² Orhan Söylemez, “Cengiz Aytmatov İle Söyleşi / Tercih:Robot veya İnsan Olmak”, Türk Dili , S.495, Mart 1995, s.203

2.7. Tabiat Temi

Tabiat, Aytmatov'un hikâyelerinin en belirgin temleri arasındadır. O, tabiata ait unsurları hiçbir hikâyesinde eksik etmemiş, ondaki saflığı, soyluluğu ve doğallığı, hemen her hikâyesinde anlatmaya çalışmıştır. Onun hikâyelerinde baştan sona tabiat vardır. Özellikle hikâyelerdeki tabiat tasvirlerinde, yazarın tabiata ait düşüncelerini anlatması bakımından önemli değere sahiptir.

Yazarın hikâyelerinde insan ile tabiat iç içedir. O, insanı tabiatın bir parçası olarak görür. Tabiattaki hemen her canlıya hikâyelerinde yer verir. Dolayısıyla tabiat Aytmatov'da oldukça farklı bir işleve sahiptir. "Onun hikâye ve romanlarını okuyan her insan, kahramanlar ile tabiatın kutsal evine girip, muhteşem sırlarına sevinip dünyayı ve insanların değerlerini öğrenerek,"¹²³ tabiatın gerçek değerinin farkına varır.

Yukarıda dedik ki, yazar, insanı tabiattan bir parça olarak görür, Tabiat ile insanın kaderi ortaktır. Hem insanın, hem de tabiatın özüne yapılan ölçsüz saldırılar ikisinde de telafisi mümkün olmayan zararlara sebep olur. "Toprak Ana"da savaşın olduğu yıllarda mevsimlerde bile değişiklik olur. Aynı yıl görülmemiş sıcaklıklar yaşanır. Hikâyede, toprak insansız kaldığı ve işlenmediği için ızdırap çekmiş, savaş insan kadar tabiat anayı da etkilemiştir.

Aytmatov, hikâyelerinde insanların tabiatı kendi çıkarları uğruna kullandıklarını dile getirmeye çalışır. "Tabiat kaynaklarının neden ve nasıl yok edildiği" onu hikâyelerinin temel mesajları arasındadır. "Beyaz Gemi"de hiçbir sebep olmadığı halde, marallar öldürülürler. Marallar ise kendilerinin, dolayısıyla tabiatın maruz kaldığı bu kıyıma bir tepki olarak buldukları bölgeyi terk ederler ve bir daha Isık-Göl'e ayak basmazlar.

"Ve böylece marallar tükendi. Dağlar maralsız kaldı. Artık gece yarılarında da sabahın erken saatlerinde de maralların bağışmaları duyulmaz olmuştu. (...) Artık maral adını yalnız masalarda dinliyor..."(B.G., s.68)

Tabiattaki değişme sadece maralların Isık-Göl'ü terk etmesiyle sınırlı değildir. Artık kartallar tek tek uçar, çayın uğultusu dinler ve yatağında iyice inceler.

"Beyaz Gemi"de Çocuk, eserin bir pasajında çok önceleri ormanların otlardan, suların da karalardan çok olduğunu anlatır. Ne yazık ki çocuğun tabiata ilişkin duyurduğu bu renklilik, insanların tabiatı ölçsüzce kullanmasıyla yerini solukluğa ve

¹²³ Adıldacan Akmataliyev, a.g.e., s.112

renksizliğe bırakır. Bu andan itibaren her şey insanı terk etmeye başlar. Mutluluğun gülmenin, insanı terk ettiği gibi, tabiattaki diğer unsurların da birer birer insanı terk ettiği görülür.

“Beyaz Gemi”de Boynuzlu Maral Ana Efsanesi’nde, Maral Ana kimsesiz çocukları Isık-Göl’e bıraktığı zaman, göl şimdiki halinden oldukça farklıdır.

“Yeşil ormanlarla kaplı dağların arasında göz alabildiğine uzanıyordu. (...) Isık-Göl bu. Nereden başlıyor nerede bitiyordu? Kimse bilemez.” (B.G., s.64)

Ayrıca “Al Yazmalı Selvi Boylum” hikâyesinde İlyas, Asel’e aşık olmanın verdiği mutluluğa karşılık öte tarafta Isık-Göl’ün derin derin iç çekmelerini duyar ve bu duruma üzülür. Isık -Göl’ün iç çekmesi tabiata yapılan saldırılara bir tepki niteliği taşır. İlyas, Asel’den ayrıldığı zaman insanlar kendisine çirkin ve kötü görüldüğü halde tabiata olan sevgisinden hiç bir şey kaybetmez. O, insandaki her türlü bozulmaya, çözülmeye, değişmeye karşı, tabiattaki değişmezliğe, temizliğe, soyluluğa hayran kalır.

“Enginlerde Isık-Göl’ün iç çekmelerini dinliyordum.” (A.Y.S.B., s.31) Tabiat kendisine yapılan saldırılara bizzat kendisi cevap verir. Aynı şekilde “Beyaz Gemi”de de maralların derin derin iç çektikleri görülür.

“Çocuğu en çok şaşırtan şey Maral Ana’nın bir insan gibi iç çekmesiydi.” (B.G., s.106)

Aytmatov, “Beyaz Gemi”de tabiatın kirletilmesine karşı eleştirisini Çocuk ve Mümin Dede vasıtasıyla yapar. Orozkul’un marallara olan düşmanlığına karşılık, Çocuk ve Mümin Dede gerek maralların, gerekse, ormanın korunması için çaba gösterirler. Dede ile torunu, Orozkul’un rüşvet karşılığında ormandan tomruk kesip satmasını çirkin bir hareket olarak değerlendirir. Ayrıca yazar, bu eserde teknolojik gelişmelerin tabiatı kirlettiğini küçük bir pasajda okuyucuya bildirir.

“Çocuk Karavul Dağı’ndan o güne kadar hiç duymadığı motor seslerini işitince, koşup yol ayrımına gitmişti.”(B.G., s.13)

Hikâyedeki motor sesleri tabiattaki kirlenmenin ve tabiattaki düzenin değişikliğinin habercisi olur.

Biz Cengiz Aytmatov’un hikâyeleri vasıtasıyla doğal dengenin hayvanlardan başlayarak, bütün canlılarda etkisini görmeye başladığını anlarız. Yazar doğal dengedeki değişikliği romanlarında da ele alır. “Dişi Kurdun Rüyalari”¹²⁴ adlı romanda eserin hayvan kahramanları Akbar ve Taşçaynar, ile “Beyaz Gemi”deki Geyik Ana aynı kaderi

¹²⁴ Çev. Refik Özdek, Ötüken Yayınevi, İst.1996 (Eserle ilgili alıntılar kitabın bu baskısına aittir.)

paylaşırlar. Akbar ile Taşçaynar doğadaki değişiklikler, tükenişler ve bozulmalar karşısında, marallar gibi yaşadığı bölgeyi terkederler. Taşçaynar ile birlikte Akbar insanoğlunun doğal dengede yaptığı tahribatı, kurtların atası Börü Ana'ya seslenerek ondan yardım isterler. (D.K.R., s.304) Yazar, bu konuda “İnsan hayatıyla ayrılmaz bir ilişki içinde bulunan hayvanlar aleminin de aynı yok edici güçlerin elinde bulunduğunu görüyorum doğa dengesi geçmişte, insanın doğaya bağımlılığı üzerine kurulmuş olan kır geleneklerince korunmuştu. Bu gün şartlar değişti insanlar doğayı kendi amaçlarına hizmet ettirecek gücü ulaştılar. Fakat insanların doğa hakkındaki bilinçlerinin de artırılmasına ihtiyaç vardır.”¹²⁵ diyerek insanları doğa konusunda dikkatli olmaya ve bilinçlendirmeye çalışır.

Aytmatov'un çocukluğu geniş Kırgız bozkırlarında geçer. Aynı zamanda veteriner olan yazar, bu sayede tabiatın ve tabiat içindeki canlıların dilini çok iyi bilir. Yukarıda da bahsettiğimiz gibi, çoğu eserinde tabiattaki / hayvanlar onun eserlerinin kahramanı durumundadır. Yazarın tabiat üzerindeki canlılarla özellikle hayvanlarla ilgili bölümlerinde “...anlatımın her detayında eserin manevi iklimini destekleyen çelişkili sembolik anlamlar yapmaktadır.”¹²⁶

Yazarın hikâyelerinde insani değerlerini kaybetmemiş kişiler tabiatla büyük bir uyum içindedirler. O, tabiatla ilgili mesajlarını bu kişilerle iletmeye çalışırken, hemen her konuda olduğu gibi efsanelerden de yararlanır. “Boynuzlu Geyik Ana Masalı” bunlardan sadece biridir. “Elveda Gülsarı”da “Yaşlı Avcı'nın Türküsü” adlı efsane ile yazarın insanlardaki bozulmaya karşı eleştiri yaptığı görülür. Aynı yazar bu konuda başka bir efsanenin daha varlığından söz eder:

“Benim yakın zamanda keşfettiğim bir Kırgız destanı vardır. Çevre problemini ele almakta ve insanın iç dünyasıyla bağlantı kurmakta. (...) Genç bir çiftçi işlediği toprağın üzerine türkü söyleyerek ekin ekmektedir. Torbasındaki tohumları avuç avuç toprağa saçarken sırasıyla şunları söyler: Tohum yumuşak toprağa yat. Bu fakirler için, bu kimsesiz yetimler için bu hastalar için, bu misafirler için, bu yolcular için, bu kurtlar için, bu kuşlar için, kumrular için, bu sıçanlar için. (...) Bu da atam, avradım, çocuklarım ve benim için dedikten sonra dua ile bitiriyor.”¹²⁷

¹²⁵ Hayati Bice, “Bir Türk Klasığı: Cengiz Aytmatov”, Türk Yurtları, S.2, Nis-May-Haz. 1990, s.52

¹²⁶ Abdıldacan Akmataliyev, “Çingiz Aytmatov'un Eserlerinin Evrensel Özelliği”, C.A.U.B.Ş.B., Ank. 1998, s.31

¹²⁷ Cengiz Aytmatov, “Her İnsanın Kendi Zamanına Bir Cevabı Olmalı”, (Mülakat: Ö. Faruk Şerifoğlu-Eyüp Can), Zaman Gazetesi, 24 Nisan 1994

20. Yüzyıl, teknolojik gelişmelerin fazlasıyla yaşandığı bir dönemdir. Aytmatov, teknolojik buluşların insana ve tabiata zarar verdiğini kavrayan ender aydınlardan biridir. Ona göre tabiat ve çevre sorunu her türlü siyasi, sosyal çıkarların üstünde bir sorundur. Bu sorunun herkesi ilgilendirmesi gerekir. İçinde yaşadığı sosyalist düzenin, kendi çıkarları için evrendeki sınırlı kaynaklara, ölçsüz bir şekilde saldırdığını ve bu kaynakları kendi amaçları uğruna kullandığını gören yazar, gerek hikâye ve gerekse romanlarında çevre / tabiat soruna önemle işaret eder. Yüzyıllar önce büyük bir coğrafyaya hayat veren o zamanlar dünyanın dördüncü büyük gölü durumunda olan Aral Gölü'nün şimdiki durumu, Sovyet yönetiminin tabiat kaynaklarını ölçsüzce kullanması sonucu bugün içler açısıdır. İnsanlar bir zamanlar çölleri kurutarak, topraklara yaşam verirken, günümüzde tam tersi bir durum sözkonusudur. 1950'li ve 1960'lı yıllarda Sovyet planlamacıları Aral'ı tükenmez bir su kaynağı olarak görmüş ve gölü hoyratça kullanmışlardır. Tabiki tabiat kaynaklarını hoyratça kullanış Aral'la ilgili korkunç bir görüntü ortaya çıkarmıştır: “Çok eskiden Aral Gölü Akdeniz'e bağlanan bir deniz yatağının parçasıydı okyanusla hiç bağlantısı olmayan bir iç deniz. Günümüzde Aral Göl'ünü besleyen iki büyük nehir Amu Derya ve Siri Derya'nın suları öyle çok kullanılmış ki göl, yok olma tehlikesiyle karşı karşıya. Göl küçülüyor ve küçüldükçe de tuz oranı artıyor. Bölgedeki balıkçılık endüstrisi tamamen çökmüş. Kıyı çizgisi içerlere çekildikçe bir çok liman ve iskele işlevsiz kalmış. (...) Aral Gölünde su düzeyi 1960 yılında deniz seviyesinin 53 m. üzerinde iken 1990'a gelindiğinde 36 m.ye düşmüş. Yüzey alanı yarı yarıya hacmi de ¼ oranında azalmış. (...) Eskiden gölün kıyısındaki köyler bugünkü sahilin 70 km gerisinde kalmış. Göl yatağının kuruyan bölümleri tuz kalıntılarıyla kaplanmış. (...) Aral Gölünün boyutlarının küçülmesi buraların iklimini de değiştirmiş: daha kısa, sıcak ve yağmursuz geçen yazları ve daha uzun, soğuk ve karsız, kışlarıyla iklim kara iklimine benzermiş. (...) Bölge halkı birçok sağlık sorunu ile karşı karşıya. Kara Kalpakistan da tuz ve stronsiyum, çinko ve manganez gibi metallerle kirlenmiş su nedeniyle anemi gibi hastalıklar görünüyor. (...)”¹²⁸

Yine Cengiz Aytmatov kendisiyle yapılan bir söyleşide Aral Gölü'nü yitirme sebebinin; pamuk tarımı yaparak aşırı kazanç sağlamak olduğunu, fazla kazandığını göstererek Sovyet yöneticilerin bir varoluş kaynağını herşeye rağmen yok ettiklerini acı acı dile getirir. Çünkü Aytmatov, su ve toprağın yaşamın içindeki herşeye renklerini verdiklerini ve bu iki varoluş kaynağının birbirine sıkı sıkıya bağlı olduğunu bilir. Su

¹²⁸ “Çölleşen Aral Gölü”, Bilim ve Teknik Dergisi, (Çev. Aslı Zülal), Mayıs 1999, s.96

topraktan çekilince ikisi de bir yok oluşa doğru yol alır. İkisinden birinin yok oluşu diğerini de etkiler. Suyun yok oluşu toprağın çölleşmeye başlamasına sebep olur. Toprak olmayınca ise, suyun hiçbir işe yaramadığı görülür. Dolayısıyla yukarıda örnek verdiğimiz Aral Gölü'nün içler acısı bu durumu, "Deve Gözü" hikâyesinde Kemal'in "Bu cansız çöl topraklarında ne işim vardı"(s.47) diye haykırmasını haklı çıkarır.

Aytmatov'un "Isık-Göl Çevre Formu" adlı kuruluşunun başkanı olması, onu tabiat ile daha fazla ilgilenmesini sağlamış ve dünyanın her tarafından ünlü katılımcılarla bu konuda bir toplantı düzenlemiş ve bir bildiri yayınlanmıştır. "Bildiri de nükleer tehlikenin insanları nasıl tehdit ettiğini onun için yetenekli insanların akıl gücünün, bilim adamlarının arayışlarının yeni icatlarının, aynı şekilde sadece insanların umut ve isteklerinin birleşmesinin önemli olduğu belirtilmiştir."¹²⁹ Böylece yazar, eserlerinde dile getirdiği doğa sorunu ile gerçek yaşamında da ilgilenmiştir.

Cengiz Aytmatov, gerek hikâyeleri, gerekse romanlarında "su" kültü üzerinde fazla durmuştur. "Beyaz Gemi" ile birlikte "Gün Olur Asra Bedel" romanında da bu soruna temas etmiş ve insanın bir an evvel varoluş kaynaklarına doğru dönmesini istemişler. "Gün Uzar Yüzyıl Olur" da kuruyan Aral Gölü'nün 10 km. içeriye çekilmesi dişil ve doğurgan olan suyun bu özelliğini yitirerek kısırlaştırmaya doğru gittiğini gösterir. Suların insanı terk etmesi evrensel hayat kaynağının tamamen tükenme-yok olma tehdidi altında olduğuna işaret eder."¹³⁰ Böylece insani yabancılaşmanın asıl sorun olarak işlendiği "Gün Olur Asra Bedel" romanında aynı zamanda doğal dengenin yok edilmesine de dikkat çekilir. Yazar, doğa sorununa dikkat çekerken, bu konuda eleştirilerini de bazı semboller aracılığı ile gösterir. Boranlı İstasyonu'nda doğal denge, demiryolu ile trenlerin uğultusu ile yok edilmiştir. "Romanın başında bir tilki kendisine av aramak amacıyla raylar üzerinde dolaşmaya başlıyor, bu bir semboldür. Tilki Sarı Özek'teki tabii düzenin bir temsilcisidir."¹³¹ Bu, Aytmatov'un eserlerinin bütününde, doğa ve doğaya ait canlıları, daima kirlenmeye ve doğal dengedeki bozulmaya karşı bir tepki olarak kullandığının göstergesidir.

"Al Yazmalım Selvi Boylum"da, İlyas'ın çalıştığı merkez Isık-Göl'ün kıyısındadır. Eserin hemen başlangıcında Isık-Göl'ün güzelliğine dikkat çekilir. Özellikle İlyas, Isık-Göl'ün bu güzel ve büyümlü görünümüyle kıvanç duyar. Yabancı

¹²⁹ Abdıldacan Akmatallyev, a.g.e., s.195

¹³⁰ Ramazan Korkmaz, a.g.b. , s.149

¹³¹ Şerif Aktaş, "Bir Coğrafya'nın Kaderi Gün Uzar Yüzyıl Olur", Türk Edebiyatı, S.123, Ocak 1984, s.53

gezinler de Isık-Gölü görmek için geldiklerinde gölün bu güzelliğine hayran kalırlar. İlyas gezginlerin Isık-Göle hayran hayran baktıklarını görünce: “Görün işte Isık-Göl’ümüz nasılmış. Var mı dünyada eşi daha?” (s. 13) diye insandaki yozlaşma ve bozulmaya karşılık tabiattaki doğallığı, temizliği ve saflığı haykırır.

Daha önce de dediğimiz gibi Aytmatov’un hikâyelerinde tabiat tasvirlerinin ayrı bir yeri vardır. Yazarın, üslûbunun yansıması olan bu tasvirlerde zengin bir lirizm görülür. Okuyucu hikâye kahramanlarının huzursuz dünyasına girdiği zaman bu tasvirler okuyucunun ruhuna bir güneş parlaklığı getirir. Hikâyelerdeki tasvirler çoğu zaman kahramanların ruh hallerine ışık tutacak niteliktedir. Kahramanların sevgiyle dolup taşıdığı anlarda tabiat eşsiz bir güzelliğe bürünür, büyülü bir hava hakim olur. Dağlar, bozkır, sevinçli bir duruma gelir sanki. “Toprak Ana”da Tolgonay, Suvankul’la birlikte olduğu mutlu yıllarını anlatırken, tabiatın kendi mutluluklarına ortak olarak, tabiata canlılık, parlaklık geldiğini söyler.

“...Tan yeri pırıl pırıl parlarken, önce dağların dorukları altın yıldızlar içinde kalır, sonra bozkırın hafif rüzgarı koyu mavi bir dalga gibi yüzüme çarpıyordu.” (T.A., s.10)

Nietzsche de doğayla başbaşa iken kendimizi öyle rahat ve keyifli hissetmemizin nedeni doğanın bizim hakkımızda bir görüşünün olmayışı olduğunu söyler.¹³² Ünlü düşünürün bu sözlerle insandaki kirli ve kokuşmuş duygulara karşılık doğanın saflığını hiçbir zaman yitirmediği ve yitirmeyeceğini belirtir.

Aytmatov’un tabiat tasvirlerinde görülen bir diğer özellik tabiatın sürekli bir sessizlik içinde olmasıdır. Tasvirlerde mevsim genellikle ya sonbahar ya da kıştır. Özellikle sonbahar mevsiminin varlığı daha çok hissedilir. Bu tasvirlerde mevsim, evler, dağlar, gece, daima sessizlik içindedir. Güneş sessizce doğar, yıldızlar gecenin koyu karanlığında sessizce kayar. Hatta insanların çığlıkları bile sesiz olur.

“Yüzyüze” hikâyesinde İsmail, yaşadığı tabiatın, savaşın verdiği huzursuzlukla kirletilmişliğini sanki protesto edercesine kendilerinden uzakta sıradağların ardında bir masal ülkesi olduğunu sanır ve yaşadığı bölgenin kokuşmuşluğuna tepki olarak oraya gitmek ister.

“Deniz Kıyısında Koşan Ala Köpek” hikâyesi, daha çok insanların tabiat ile mücadelesini anlatır. Küçük Kirisk ve ailesi avlanmaya çıktıklarında kendilerini çocuğun -görünüşüne bakarak onu köpeğe benzettiği - Ala Köpek Dağı uğurlar. Dönüşte Kirisk’i

¹³² Ortega Y. Gasset, a.g.m., s.74

yine Ala Köpek Dağı karşılar. Ne yazık ki, Kirisk Ala Köpek Dağı'na, uğurlanışlarından farklı olarak yalnız geldiğini söyler. Çünkü babası amcası ve dedesi, Kirisk'ın yaşaması, toprağa kök salması için kendilerini denize atmışlardır. Eserde Ala Köpek Dağı'nın neyi temsil ettiği fazla bilinmemekle beraber, dağ birçok kültürde kutsal olarak kabul edilir. "Türkiye'de Ağrı, Ortadoğu'da Cebeli Musa Dağı, Japonya'da Fudschi Dağı, Yunanistan'da Olimpos Dağı ve Tibet'teki Tise Dağı gibi dağlar insanlar tarafından daima ziyaret edilir. Tanrı'ya yakınlaşma yerleri arasında yer alıyor. Tanrının evinin sürekli yukarılarda arayan toplumlar dağlara tinsel güçler yükleyip doğa olaylarına karşı çare arıyor. Gökyüzü ve toprak arasındaki iletişimi sağladığına inanılan dağlar Çin'de de halkı bu büyük gücün kollarına itiyor ve halk beş kutsal dağın gökyüzündeki beş gezegen ile iletişime girip onların enerjisini dünyaya aktardığına inanıyor. Doğa üzerinde büyük bir güç egemenliğine sahip olduğuna inanılan dağlar kültürlere göre yağmur veya felaket getiriyor."¹³³ Buradan hareketle "Deniz Kıyısında Koşan Ala Köpek" hikâyesinde çocuğun eser boyunca dağla ilgili düşünceleri önemli yer tutmasının da bir anlamı olsa gerek.

Cengiz Aytmatov'un hikâyelerinde "insanın geleceği" başlı başına bir sorun teşkil eder. O, hikâyelerinde "insan yaşamını nelerin beklediğini" ve "insanın yaşamının devamı için nelerin gerekli olduğu" okuyucunun dikkatine sunulan mesajlardır. Tabiki tabiat insanoğlunun barınağı olarak, insanın en çok ihtiyaç duyduğu değerlerin başında gelir. Yazar, hikâyelerde tabiat ve tabiat içindeki her canlıya yer vererek onlara tabiatla ilgili eleştirilerinde bir simge değer olarak okuyucuya sunar ve tabiata ilişkin endişelerini bu simge değerlerle açıklamaya çalışır. Özellikle efsaneler vasıtasıyla yer verdiği bazı hayvanlar at ve geyik onun eserlerinde önemli yere sahiptirler. Bu hayvanlar eserlerde, yozlaşan çölleşen bozkırın, tabiatın temsilcisi durumundadırlar. Boynuzlu Maral Ana'nın, Gülsarı'nın, "Yaşlı Avcı'nın Türküsü"nde geyiğin yaşadıklarına bakılacak olursak, insanın kendisindeki bozulmanın zamanla tabiata doğru ilerlediğini rahatlıkla görürüz.

"Canlı bir kitap olan tabiat"¹³⁴ın sayfalarındaki güzelliklerin değerini anlayamayan sistemin yozlaştırdığı insanlar tabiata karşı her türlü saldırıdan çekinmemişler. "(...) ihtirasların gemlediği sonsuz bir egoizmle bütün varoluş

¹³³ Akşam Gazetesi, "Dağlar Ne Diyor?", 10 Ocak 2001

¹³⁴ Goethe Diyor Ki, (Çev. Gürsel Aytaç), Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, No:534, s.509

kaynaklarını adeta saldırmaktadır(lar).”¹³⁵ Kendisini kaybederek birer öteki olan insanlar, tabiat ana içerisinde telafisi mümkün olmayan kayıplara yol açar. Değerlerini kaybeden insanın kendisindeki tükeniş, tabiata geçer ve insanla birlikte tabiat da sınırsız bir tükenişe doğru gider. Halbuki insan kaynakları sınırsız, ama tabiatın kaynakları oldukça sınırlıdır. Dolayısıyla tabiat kaynaklarının ölçülü kullanılması gereklidir.

Aytmatov’un hikâyelerinde insanların yaşadığı yerler genellikle tabiatın bozulmamış yerleridir: Isık-Göl, Aksay ve Anarhay Ovaları, Kurkureu Köyü... Hikâyelerdeki olayların hemen hepsi tabiatın ortasında geçer. “Cemile” hikâyesinde Seyit, tabiattaki güzelliği tablolara taşıyarak anlatmak ister gibidir. Valery, tabiatı insanın en büyük rüyası olarak görürken, Ahmet Hamdi Tanpınar Valery’nin düşüncelerine şunları ekler ekler: “Bu rüya bizim veya Tanrı’nın olsun güzeldir”¹³⁶ diyerek Valery’nin sözünü tamamlar ve tabiatı yüce bir değer olarak vasıflandırır.

Tabiat, hikâyelerdeki kahramanların duygularının açıklayıcı bir özellik taşır. Kahramanlar çoğu zaman mutlu anlarında tabiatta eşsiz bir güzellik, güneşte görülmemiş bir parlaklık görülür. Aksi durumlarda ise tabiata boğucu bir havanın hâkim olduğu açıktır. Tolgonay ile Suvankul’un birbirine aşık olduğu günlerde ve Cemile’nin Danyar’ın kendisini sevdiğini anladığı anlarda; gecenin yıldızları ve ay her zamankinden farklı parlaklıkta olur. İlyas ile Asel, Sultan Murat ile Mirzagül’ün birbirinden ayrı oldukları günler ise tabiatta kapalılık hakimdir.

“Beyaz Gemi”deki çocuğun marallara olan tutkusu aslında tabiata olan sevgiden başka bir şey değildir. Çocuk, en sıkıntılı anlarında tabiatı ve maralları düşünerek bu sıkıntısından kurtulmaya çalışır. “Kapalı-dar mekânlı hikâyelerde kahraman zamanla mekânla ve mekânın bütün mesafeleriyle çatışan bir varlıktır. Mekân, onun karşısında hayatın olumsuz yönlerini temsil eder. Adeta kahramanı tahakkümüne almış durumdadır, onu ezmektedir. Zaten kendi ben’iyle de uzlaşmaz bir çatışma yaşayan kahraman, kapalı-dar mekânlarda oldukça sıkılır.”¹³⁷ “Toprak Ana”da Tolgonay oğullarının ve kocasının ölüm haberini duyduğunda, “Deniz Kıyısında Koşan Ala Köpek”te kayığın sisler içinde kaybolduğunda, “Elveda Gülsarı”da Tanabay, atını kaybettiğinde, mekânın tahakkümü altında boğulurlar. Bu anlarda mekân, adeta

¹³⁵ Ramazan Korkmaz, a.g.b., s.151

¹³⁶ Mehmet Kaplan, a.g.e., s.129

¹³⁷ Ramazan Korkmaz, a.g.e., s.170

kahramanların ruhlarını keskin kısıpacına alır ve onları koyu bir karanlığa ve sessizliğe hapseder.

Hikâyelerde göze çarpan özelliklerden biri tabiat ile ilgili olarak “sessiz” ve “sessizlik” kavramlarının sürekli tekrarlanmış olmasıdır. Kahramanların o çetrefilli hayatlarında “sessizlik” önemli bir yer tutar. “Dağlar sessiz”, “evler sessiz”, “gece ve şafak sessiz”, “bekleyişler sessiz”, “ağlayışlar sessiz”, “çığlıklar sessiz”, “sonbahar sessiz”, “yürüyüşler sessiz” olur. Mekândaki bu sessizlik unsuru hikâyeye kahramanlarının her zaman bir beklenti içinde olduklarını bize anlatır. Çünkü kahramanlar huzursuzluk anlarında sürekli bir beklenti içerisine girerek; günlerin, gecelerin, mevsimlerin kendilerine olumlu bir şeyler getirmesini beklemelerler. Onların bu bekleyişleri de hep bir sessizlik içinde olur. Ancak sessiz bekleyişlerin sonucunda hiçbir zaman umut edilenler gerçekleşmez.

Cengiz Aytmatov, hikâyelerde işlediği tabiat temi ile sadece Kırgızlar’ın sorununu dile getirmez. Çünkü tabiat sorunu sadece Kırgızlar’ın değil, aynı zamanda bütün kainatın sorunudur. Dolayısıyla tabiatla ilgi eleştiriler evrensel bir nitelik kazanır. Ayrıca insan ve tabiatın aslı aynıdır.

Her şeyden önce Aytmatov, hikâyelerindeki mesajlarla 21. asrın insanlık tarihi için çetin bir devir olacağını duyurmaya çalışır. Gelecek yüzyıllardaki en büyük problemlerinin başında çevre kirlenmesi ve doğal kaynakların korunması sorunu olduğunu dile getiren Aytmatov, insanın doğal kaynaklara saldırarak ve çevresel kirlenmeye sebep olarak “İnsanın kendi kendisinin şeytanı olduğunu ve insan oğlunun kendisini cennetinden kovduğunu”¹³⁸ oldukça tehlikeli bir durum olarak kabul eder. Yazar kendisiyle yapılan bir mülakatta tabiatla ilgili endişelerini şöyle dile getirir:

“...İlk problem insandır. İnsanlar tabiatı korumak için bir yol bulmalı tabiatın kaynakları bellidir. insanın bir kendi egoizmi var birde insanların birbirleriyle ilgili egoizmleri var. Tabiat ve insan problemi zaman problemi değildir. insanlar içleri bozuldukça tabiatı daha çok bozuyor ve daha çok zarar veriyor...”¹³⁹

¹³⁸ Gürsel Aytaç, a.g.e., s.504

¹³⁹ E. Can-Ö.Faruk Şerifoğlu, a.g.s., Zaman Gazetesi, 24 Nisan 1994

2.8. Hürriyet Temi

Aytmatov, vermek istediği mesajları bazı sembollere sığınarak duyurmaya çalışır. Çocukluğunu Stalin'in baskıcı yönetiminde geçiren Aytmatov, hürriyetsizliğin ne olduğunu fazlasıyla bilir. Bu bağlamda onun hikâyeleri genel olarak komünizmin baskısı altındaki Kırgız halkının nelere maruz kaldığını dile getirmesi bakımından önemlidir.

“Beyaz Gemi” yazarın hürriyet temini en belirgin olarak işlediği hikâyedir. Hikâye baştan sonra hürriyet sembolleriyle doludur. Hikâyede “gemi”, bu simge değerlerin başında gelir. “Beyaz Gemi”, Orozkul’un baskılarına karşı, anne ve babasızlığa karşı çocuğun en büyük masalı “Boynuzlu Maral Ana Masal” balık olma isteği, mavi Isık-Göl hep hürriyet temini anlatan sembollerdir.”¹⁴⁰ Çocuğun rejimin ağır zulmüne karşı hürriyete olan düşkünlüğü özellikle Isık-Göl ’deki “Beyaz Gemi”ye ulaşmak isteğindeki sözlerinde gizlidir.

“Tam bir balığa dönüşmek, balık olmak istiyordu Çocuk.”(B.G., s.38)

Hürriyet temini sembollere gizleyen Aytmatov, böylece bu hikâyede “yüksek seviyede bir ferdi hürriyet duygusu işlemekte ve bu duyguyu millete doğru genişletmektedir. Onun eserinde fikir, Peyami Safa'nın ifadesiyle “sandöviç ekmeğindeki peynir gibi açık değil, meyvenin içindeki usare gibi gizli”dir.”¹⁴¹ Yazarın sanatının en önemli özelliği fikirlerini her zaman örtülü söylemler ve sembollerle dile getirmesidir.

Cengiz Aytmatov'un hikâyelerindeki kahramanlar genellikle hürriyetsizliğe tahammül edemeyen tiplerdir. “Hürriyet Aytmatov'un kitaplarında yetişkin çocuk karakterlerde gösterilir. Kelimenin tam anlamıyla onun kahramanlarını bir araya getiren ve onları kahraman yapan şey nedir? Bu, onların, hayatları pahasına da olsa, tehlike karşısında ve kaderin kaprislerine karşı, hürriyet için her an kavga etmeye hazır oluşlarıdır.”¹⁴² Onun hikâyelerinde yozlaşmayı ve Sovyet sistemini temsil etmeyen bütün kahramanlar, özgürlüklerinin kısıtlandığını anladıklarında bir isyan etme düşüncesine kapılır ve yaşanılan zamandan olan şikayetlerini bildirirler.

¹⁴⁰ Mustafa Çetin, a.g.m., s.60

¹⁴¹ Bilge Ercilasun, “Cengiz Aytmatov Hakkında Bir İnceleme”, Türk Kültürü, S.325, s.290

¹⁴² Orhan Söylemez, a.g.m., s.9

Yukarıda söylediğimiz gibi “Beyaz Gemi”, Aytmatov’un hikâyeleri içerisinde içerdiği yüklü hürriyet temleriyle özel bir yere sahiptir. Hikâyede “...temel tema hürriyettir. Hürriyet, kendi dilini konuşma, geleneklerini yaşama, kendini ifade etme, fert ve cemiyet bazında kendi değerlerine sahip çıkma, onları her halükârda dışa vurma duygusudur. Yazar bu hikâyesinde hürriyeti, telkin ve sembollerle okuyucunun sezgiler dünyasına bırakıyor.”¹⁴³ Hikâyenin genelinde tematik güç grubunu temsil eden insanlarda bir hürriyet sorununun olduğu dikkat çekici bir durumdur. Hikâyede kendi aslını ve neslini kaybedenlerin de gerçek hürriyetlerinden uzak olduğu çocuğun ağzıyla dile getirilir. Çocuk bu durumu köylerine casus aramaya gelen bir askerle aralarında geçen konuşma sırasında açık bir şekilde ifade eder.

- “Ben bütün motorlu araçları ve sürücüleri severim dedi çocuk.

- Peki niçin ?

- Çünkü motorlu araçlar çok güzel, çok da hızlı gidiyorlar. Sonra, benzin kokusunu da severim ben. Şoförlerin hepsi genç ve hepsi Boynuzlu Maral Ana’nın çocukları.

Şoför pek anlamamıştı:

- Ne dedin? Ne dedin? Ne anası, ne boynuzu?

- Bilmiyor musun yoksa?

- Hayır, hiç duymadım böyle bir masal.

- Peki sen kimsin?

- Karagandalı bir Kazak’ım ben, maden işçisi yetiştiren bir okulda okudum.

- Hayır, onu sormuyorum, kimin oğlusun?

- Babamın ve annemin.

- Onlar kimin çocukları?

- Babalarının ve annelerinin.

- Ya onların babaları anneleri?

- Ama böyle sorarsan bunun sonu gelmez ki.?

- Ben Boynuzlu Maral Ana’nın oğluyum.

(...)

- Sana yedi göbek geçmişini, atalarının adlarını öğretmediler mi? (...)

- “Dedem diyor ki, eğer insanlar atalarının adlarını bilmezlerse bozulur, kötü olurlarmış.” (B.G., s.111)

¹⁴³ Ali İhsan Kolcu, a.g.e., s.180

Çocuğun, özellikle “Dedem diyor ki eğer insanlar atalarının adlarını bilmezlerse bozular kötü olurlarmış” ifadesi, kendisiyle dedesinin geçmişine bağlı olduğunu bildirdiği gibi, bu konuda millî benliğine yabancılaşan insanlara önemli ve anlamlı mesajlar göndererek onların geçmiş nesillere yabancılaşmamasını ister. Çocuğun konuştuğu askerin aslını ve neslini bilmeyişi Sovyet yönetiminin emrindeki insanları millî benliğinden uzaklaştırdığı, “millî hafıza” sını kendi çıkarına hizmet eden değerlerle doldurduğunun açık göstergesidir. “Millî hafıza bir milletin tarih boyunca kazandığı edebi, askeri, ahlâki, içtimai, ruhî, folklorik, kısaca maddî ve manevî zenginliğinin bir nesilden diğerine tevarüs etmesidir.”¹⁴⁴ Eserde Mümin Dede ile torunu Çocuk millî hafızasını yitirmemiş kişileri temsil eder.

Çocuğun konuştuğu asker bize “Gün Olur Asra Bedel” romanındaki Tansıkbayev, Şaymerdan ve Nayman Ana’nın oğlu Jolaman’ı hatırlatır. Romanda Yedigey dostu Kazangap’ı kutsal mezarlıkları Ana-Beyit’e defn etmek isterken Sovyet yönetiminin adamları Kazangap’ın Ana-Beyit’e defnedilmesine izin vermezler. Yedigey bütün çabalarına rağmen Sovyet subayını ikna edemez. Hatta subay Boranlı İstasyonu’ndan gelenleri kendi efendisinin dili ile konuşmaları için “Yabancı yoldaş (...) Benimle Rusça konuşun lütfen”(s.402) diye uyarır. Bir anlamda bu Rus askeri, millî değerlerini unutmayan insanları Sovyet sistemin hizmetine davet eder. Bir milleti millet yapan değerlerin özellikle dilimizde saklı olduğunu düşündüğümüzde, “benimle Rusça konuşun lütfen” uyarısıyla bir milletin gerçek hürriyetinin elinden alınmak istendiği rahatlıkla sezilebilir. Ayrıca romanda Nayman Ana’nın, oğlu Jolaman’a yaptığı “Adını hatırla! Kim olduğunu hatırla! Babanın adını hatırlıyormusun?”(s.172) çağrısı ile, “Beyaz Gemi”deki Çocuğun, “Dedem diyor ki, eğer insanlar atalarının adlarının ne olduğunu bilmezlerse bozular, kötü olurlarmış” uyarısı, iletmek istediği mesajlar bakımından eserdeki hürriyet ile ilgili çekirdek metni oluşturur. Bu ibarelerde hürriyeti elinden alınan toplumların en önemli varlığını yitirmiş olacakları ve bunun sonucunda belli ideolojilerin her türlü şiddetine ve zulmüne maruz kalarak yozlaşacaklarının kaçınılmaz olduğu anlamı saklıdır.

“Elveda Gülsarı” hikâyesinde komünist parti yöneticileri tarımla ilgili bilgiler vermek için yaptıkları toplantıda; asıl konu ile ilgilenmeyip, dil bilgisi üzerine nutuk çekerler. Bu anlayış “Gün Olur Asra Bedel” romanındaki Sovyet subayının “Benimle

¹⁴⁴ Ali İhsan Kolcu, “Cengiz Aytmatov’un Eserlerinde Bir Millî Romantik Unsur Olarak Millî Hafızanın İşleniş Biçimi ve Taşıdığı Önem”, C.A.U.B.Ş.B., Ank. 1988, s.127

Rusça konuşun lütfen” uyarısıyla örtüşür. Özellikle sözlü kültürün millî ruhu canlandırmadaki rolünü çok iyi bilen Sovyet rejim insanları millî kimliğinden uzaklaştırmak için “dil” den başlar. “Mecburi kültür değiştirmelerinde hakim gurup, empoze edeceği unsurlar gibi, mahkum gurubun kültüründe tahrip etmek istediği unsurları da bizzat seçer. Tabi bu seçmeler hakim gurubun menfaatlerine uyacak şekilde yapılmıştır.”¹⁴⁵ Sovyet rejimi, bir milleti yaşatan en önemli değerlerden biri olan

“Beyaz Gemi”de hürriyeti sembolize eden diğer bir sembol “Boynuzlu Geyik Ana Efsanesi”dir. Bu efsane bir yok oluştan var oluşa yükselişin ifadesi olarak, bir bakıma Kırgız neslinin tarihi seyrini açıklar. Türk mitolojisinden büyük izler taşıyan bu efsane ile ferdin hürriyet probleminden, milletin hürriyet problemine doğru bir çizgi izlendiği görülür. “Boynuzlu Geyik Ana Efsanesi” çocuğun hayâlindeki cenneti, sınırları olmayan dünyasıdır. Çocuk, hikâye boyunca kendisini Orozkul’un baskısından kurtarması için Geyik Ana’yı bekler. Geyik Ana, çocuk için kurtuluştur ve özgürlüktür. Onun için biz “Masalları sembollerden, hayâl atmosferlerinden ayıkladığımızda hayatın kendisi ile karşılaşırız. Yaşanan gerçekliği bilmece gibi sunan masallar her yaşta insanın hayâl felsefesini bulabileceği edebiyat yüklü eserler”¹⁴⁶ olarak insanların sığınağı olurlar.

Hikâyede, Mümin Dede, pasif, teslimiyetçi kişiliğine rağmen, rejimin bir türlü millî değerlerden uzaklaştıramadığı kişilerdendir. Bu sebeple o, torununun kendisi gibi geleneklerine bağlı kalması ve geçmişini unutmaması için ona efsaneler anlatarak millî hafıza’sını canlı tutmaya çalışır. Çocuk gibi Mümin’in en çok sevdiği efsane Boynuzlu Geyik Ana Efsanesi’dir. “Çoğunlukla kahramanları hayvanlar olan klasik masallar, insana, hayâl gücünü harekete geçirerek, hayâl ile gerçek arasında bir dünyayı hayâl perdesinde dokuma şansı tanırırlar. Konuşan her yaratığın insan gibi düşündüğünü sağlar bu. (...) İnsanın varoluşuna, yatışmaz yapısına, dolaylı olarak çareler arar. (...) Bilgece insan ruhuna yönelik mesajı bulunan, sembolik yönü ağır basan masallardır bunlar.”¹⁴⁷

Çocuğun dedesi Isık-Göl’de yaşayan herkesin Boynuzlu Geyik Ana Efsanesi’ni bilmesini ister. İhtiyar Mümin’in bu çağrısı insanın geçmişini, gelenek ve görenekleri bilgisi gerektiğinin çağrısıdır. Çünkü bir milletin millî benliği, kültürü destan ve efsanelerinde saklıdır. Mümin Dede’nin torununa anlattığı efsanelerden biri de “Tutsak

¹⁴⁵ Mümtaz Turhan, Kültür Değişmeleri, Dergah Yay., İst.1994, s.107

¹⁴⁶ M. Ruhi Şirin, a.g.e., s.77

¹⁴⁷ M. Ruhi Şirin, a.g.e., s.70

Han'ın Hikâyesi”dir. Mümin Dede, göçebelerin yaylaya geldiklerinde onların yaktıkları türkülerini duyunca torununa hemen bu hikâyeyi anlatır:

“Dedem diyor ki geçmiş zamanların birinde, bir han başka bir hanı tutsak almış. Bu han tutsağına: ‘Eğer istersen benim kölem olarak yanımda kalır uzun zaman yaşayabilirsin. İstemezsen, en büyük arzunu yerine getirir, sonra da seni öldürürüm’, demiş. Tutsak han düşünüp cevap vermiş: ‘Köle olarak yaşamak istemiyorum, beni öldür daha iyi. Ancak öldürmeden önce benim vatanımdan herhangi bir çobanı buraya getirmeni istiyorum’ – ‘Ne yapacaksın o çobanı?’ – ‘Ölmeden önce ondan bir türküyü dinlemek istiyorum.’ Dedem diyor ki, işte böyle vatanlarının bir türküsü için canlarını feda eden insanlar varmış.” (B.G., s.43)

Görüldüğü gibi, gerek yukarıdaki hikâyeye, gerekse “Boynuzlu Geyik Ana Efsanesi”, “semboller ve istiareler dünyasında bir istiklâl, bir bağımsızlık, bir özüne dönme metni haline geliyor.”¹⁴⁸

Aytmatov’un kahramanları hürriyetlerine düşkün kişilerdir. Çocuk, Orozkul’un zulmüne karşı, esir olarak yaşamaktansa, ölümü seçer ve kendisini Isık-Göl ’ün sularına bırakır. Çocuğun kendisini Isık-Göl ’ün sularına bırakması; Türk Milleti’nin esir olarak yaşamak yerine ölümü tercih etmesi özelliğini ortaya çıkarır.

Yazar, hürriyet temini, “Elveda Gülsarı” adlı hikâyesinde Gülsarı adlı atın yaşadıkları ile dile getirir. Gülsarı, sahibi Tanabay’ın elinde istediği gibi yaşarken, rejimin adamları tarafından sahibinin elinden alınır. Gülsarı, bir zaman sonra kısırlaştırılır ve eski sahibine kaçmaması için zincire vurulur. Ancak Gülsarı başka egemenlikleri kabul etmez. “At, hür düşüncenin, geniş bozkırda hür olarak dolaşmanın sembolüdür.”¹⁴⁹ Ayrıca eserde “mavi gökyüzü” bir başka hürriyet simgesi durumundadır. Tanabay parti toplantısında gerçekleşmesi imkansız istekler karşısında hürriyetsizliğin kabul edilemez olduğunu anlar ve evine dönerken yolun ortasında gece karanlığında gökyüzündeki sınırsız maviliğe bakarak o sonsuz mavinin derinliklerinde kaybolmak ister (s.123).

At, “Sultan Murat” hikâyesinde de önemli yer tutar. Sultan Murat’ın atı Cabdar, Tanabay’ın Gülsarı’sı gibi, Sultan Murat’la özdeşleşmiştir. Aytmatov, “Elveda Gülsarı”

¹⁴⁸ Ali İhsan Kolcu, a.g.e., s.171

¹⁴⁹ Ali Abbas Çınar, “Aytmatov’un Eserlerinde Halk Kültürünün Rolü”, C.A.U.B.Ş.B., Ank. 1998, s.67

ve “Sultan Murat”ta “mitolojinin verilerinden yararlanmış, atı zalimlere karşı direnişin sembolü olarak seçmiştir.”¹⁵⁰

Yazar, “Deniz Kıyısında Koşan Ala Köpek” hikâyesinde hürriyet temini bir “aguguk kuşu” vasıtasıyla okuyucuya sunmuştur. Orhan Ata ailesi, denizde sisten dolayı yönlerini kaybettikleri zaman, kurtuluş ümidi olarak “aguguk kuşu”nun ortaya çıkarak kendilerine yön göstermesini beklerler.

“Bazen bir aguguk gelip geçer yukarıdan. Aguguk, böyle havalarda denizin üzerinde uçabilen tek kuştur. Eğer kara ile bir oda arasında bulunuyorsak, bu kuş bize yol gösterebilir. Büyük denizlerde, kuşlar hiç sapmadan, dosdoğru uçarlar, yönlerini değiştirmezler. Aguguk da öyle yapar...”(D.K.K.A.K., s.134)

Orhan Ata ailesi sis anında sürekli gökyüzüne bakarlar. Böylece “aguguk kuşu” ile “gökyüzü” kavramı arasında bir ilişki kurulmak istenir. Böylece aguguk kuşu hürriyeti simgeleyen değerler arasına girer. “Gökyüzü” ve “kuş” simgeleri yazarın “Gün Olur Asra Bedel” adlı romanında da, hürriyeti sembolize eden değerler arasındadır. Romanın baş kişisi Yedegey, dostu kazangap’ı Ana Beyit Mezarlığı’na defnedemediği zaman, hürriyetsizliğin acısını derinden duyar. Yedigeey, dönüş yolunda gökyüzüne bakınca bir çaylağın mavi gökyüzünde özgürce süzüldüğünü görünce onun uçuşuna imrenerek şunları aklından geçirir:

“Ve eğer insan-ı ruhunun ölümden sonra başka bir yaratığın bedenine geçtiği doğru ise, ben bir karınca olmak yerine, akkuyruklu bir çaylak olmak isterdim. O zaman, şu tepemizde süzülen çaylak gibi ben yükseklerde uçup bu vatan topraklarını seyrederim, gözlerimi bu vatan topraklarından hiç ayırmam.”(G.O.A.B., s.401)

Yazar, aynı romanında “biz demir çıkarırız onlar zincir yaparlar” ibaresiyle insanların özgürlük sorununu dile getirir. Aytmatov “böylece hürriyet mefhumunu umumî mecazlara bağlamış”¹⁵¹ olur.

Hikâyelerinde hürriyet problemini göl, gökyüzü, balık olma, gemi, kuş, at vb. sembollerle duyuran Aytmatov, aynı zamanda hürriyeti kısıtlayıcı kavramlara da yer verir. Bunlar, “Beyaz Gemi”de “kamyon”, “silah”, “Elveda Gülsarı”da, “zincir” ve “kısırlaştırma”, “Deniz Kıyısında Koşan Ala Köpek”te “sis”tir. Bunlarla birlikte Sovyet yönetiminin simgelerinden biri olan kolhoz sistemi hürriyeti kısıtlayıcı unsurlardan

¹⁵⁰ Ali Abbas Çınar, a.g.b., s.67

¹⁵¹ Ali İhsan Kolcu, “Millî Romantik Duyuş Tarzı ve Cengiz Aytmatov’da Millîyet Unsurları-II-Gün Uzar Yüzyıl Olur”, Ayane Kültür ve Edebiyat Dergisi, Ekim 1989, s.17

biridir. Rejim, eski özgür bozkır ortamını yok ederek kendisinin çıkarları uğruna yeni bir hayat tarzı benimsetmiş ve insanları bu kolhoz sisteminde sadece yönetimin çıkarları uğruna çalıştırmayı amaçlamıştır. İnsanların tabiata ve bozkıra açılma isteğinde özgür olma isteği açık bir şekilde görülür. Kahramanların hemen hepsi kolhoz'dan kurtulma bozkıra yönelme eğilimindedirler. Denilebilir ki kolhoz sistemi hikâyelerdeki insanların yaşamına damga vurmuştur. Hiçbir insan kolhozda yaşamaktan mutlu değildir. “Beyaz Yağmur”da, “Deve Gözü”nde, “Elveda Gülsarı”da, “Cemile”de, “Toprak Ana”da, “Sultan Murat”ta insanlar kendilerini kolhozda, boğucu bir atmosferin içinde hapis olmuş zannederler. Halbuki Türk insanı için bozkırın; o geniş tabiatın insana özgürlüğünü hissettirmesinden dolayı büyük önemi vardır. “Elveda Gülsarı”da Tanabay, eskiden çok iyi savunduğu kolhoz sistemi zamanla Türk insanının tabiatına uymayışının farkını vararak, bu toprak sistemine karşı çıkar ve rejimin bu yönde kabul ettirmek istediği değerleri reddeder. Sovyet rejimini temsil eden kolhoz sistemine karşılık, bozkır da Türk insanını temsil eder. Kolhozun boğuculuğu ve baskıcılığı karşısında insanlar, özgürlüğü simgeleyen bozkır ortamını özlerler. İnsan doğup büyüdüğü mekânın adamıdır. Yıllar boyu üzerinde yaşanan toprak parçası er geç insanın ruhuna mutlaka bir şeyler bırakır. Bozkırın serbest atmosferinde doğup büyüyen Kırgız halkı kolhoz sisteminin değerlerini benimsemez ve benimseyenler olsa bile güçlkle gerçekleştirilir. Dolayısıyla bozkır Türk’ün ruhudur, beşiğidir. Bozkır Türk’ün kendisidir.

Hikâyelerde, insanların hürriyetini kısıtlayan simge değerlerin bir diğeri “demiryolu”dur. “İlk Öğretmenim” hikâyesinde demiryolunun ülkenin her tarafını bir ahtapot gibi sardığı belirtilir (s.313).

“Deve Gözü” hikâyesinde, Anarkay Ovası’na çalışmaya giden Kemal, bozkırda gördüklerinin karşısında-hâlde yaşananlardan hoşnut olmaması sebebiyle bu toprakların eski sahiplerine seslenircesine şunları düşünür.

“İşte eski çağların, efsanelerin yaylası Anarkay. Bu bozkırda eski çağların seslerini, yankılarını duyuyordum. Yer sarsılıyor, binlerce atın nallarından çıkan gürültü kulaklarında uğulduyordu...”(D.G., s.82)

2.9. Yoksulluk Temi

Çocukluğunun masum yıllarını II. Dünya Savaşı'nın çetin ve ızdıraplı yıllarında geçiren Aytmatov, savaş yıllarının getirdiği yokluğu derinden yaşamıştır. Köyündeki tüm erkeklerin cepheye gitmesiyle, kolhozda sekreter olan yazar, o yıllarda bütün kaynakların cepheye ayrılması nedeniyle, insanların çektiği maddi ve manevi sıkıntıları bizzat görmüş ve savaşın getirdiği yokluk yıllarını eserlerine taşımıştır. Yazar, o yıllar için sonradan şunları söyler:

“Cephedeki askerleri beslemeye çalışırken, yoksulluk ve açlığın etrafımızı kuşattığını gördüm.”¹⁵²

“Toprak Ana”da insanların ürettikleri tahılın tamamı cepheye taşınır. Tolgonay, insanların kışlık yiyecek için ayırdıkları buğdaylardan azıcık bölerek yeniden buğday ekmek ister. Tolgonay, kolhoz başkanı olduğu için buğday toplamak işini bizzat kendisi yapar. Ancak, buğdayları toplarken gördüğü manzara ona, savaşın asıl cephe gerisinde yaşandığını gösterir. Tolgonay, komşusu Ayşe'den buğday alırken karşılaştığı durumdan dolayı derinden sarsılır. Buğdayı alırken, kışlık yiyeceğinin elinden gittiğini gören Ayşe ağlamaya başlar.

“Cemile” hikâyesinde de insanların yoksulluk içinde olduğu dikkati çeker. Hikâyede Danyar'ın gönül zenginliğinin yanında, maddi sefalet içinde olduğu gözden kaçmaz. Kurkureu köylüleri Cemile'nin Danyar gibi bir yoksul ile kaçmasını yadırgarlar.

“Kaçtığı adamın nesi var? Varı yoğu eski bir kaput ve tabanı delik ayakkabılar.”
(C., s.60)

“Yüzyüze”de asker kaşığı İsmail'in ailesi ile birlikte komşuları tam bir maddi sefalet içindedirler. Bu aileler kış geldiği zaman mısırdan ibaret olan gıdalarını devletin emrettiği şekilde harcarlar.

“Mısır epey azaldı, bahara ya yeter ya yetmez. Ama avılda herkesin durumu aynı. İnsanlar eskisi gibi yaşamıyor artık. Ekmeği herkese karne ile veriyorlar. (...) Allah vere de sıcak günlere ulaşırsak, yoksa işimiz zor!” (Y., s.36)

İsmail'in ineklerini çaldığı komşusu Ayşe'nin varı yoğu, o ineğidir. O, çocuğunu o ineğin sütüyle besler. Bununla birlikte İsmail'in karısı Seyde'nin durumu Ayşe'den

¹⁵² İhsan Turan, a.g.m., s.78

farklı değildir. Seyde evinin geçimini sağlamak için harman yerlerinden buğday başakları toplar. Seyde'nin yaşadığı acıların üstüne bir de yoksulluk eklenir. Hikâyenin sonlarına doğru Seyde'nin çocuğu ve komşusu Ayşe'nin çocuğu Asantay, gıdasızlık yüzünden bir deri bir kemik kalırlar. Ayrıca bu çocukların soğuktan korunmak için giyecekleri elbiseleri bile yoktur.

“Geniş geniş halkalar belirmişti gözlerinin etrafında. Babasından kalan eski delik deşik ceketin sıyrılmış yenlerinden incecik iki kol uzanıyordu.” (Y., s.63)

“Kızıl Elma”da İsbiekov, öğrencilik yıllarında herşeyi karne ile harcadıklarını söyler.

Hikâyelerde yoksulluğun en önemli sebebi olarak savaş gösterilir. Savaş, sadece insanları aç ve sefil bırakmamış bundan hayvanlarda etkilenmiştir. “Sultan Murat” hikâyesinde çift sürececek atların yeminin de karne ile verildiği görülür. Bu sebeple atlar ilkbahar olunca adeta yürüyemez hale gelirler. “Beyaz Gemi”de ise köye gelen seyyar satıcı köylülere hiçbir şey satamaz. Çocuk, dedesinin kendisine bir şeyler alması için seyyar satıcının etrafında istekli bakışlarla dolaşıp durur. Mümin Dede ise torununa bir şey alamadığından dolayı eziklik duyar. İhtiyar Mümin, satıcının ısrarları karşısında torununa ancak bir okul çantası alabilir. Çocuk, dedesinin bütün parasını kendisine harcadığını görünce en az dedesi kadar üzülür.

Yoksulluk “Deve Gözü”nde hikâyenin baş kişisi Kemali’de kaskacına almıştır. Kemal, her türlü olumsuzlukla birlikte yoksulluğu da beraberinde yaşar. O, kendisini başında yıkana yıkana rengini atmış bir kasket, ayağında keten çizme ile bir zavallı olarak görür. “İlk Öğretmenim” hikâyesinde yoksulluğun insan yaşamında yarattığı olumsuzluklar fazlasıyla mevcuttur. Düşen’in çabalarıyla yapılan köy okullarında yakacak bir şey olmadığı için bu ihtiyaç öğrencilerin topladığı tezelerle giderilmeye çalışılır. Ayrıca okulun duvarlarının yıkılmak üzere olduğu, kapısının ise derme çatma bir şekilde yerinde durabildiği Altınay’ın ağzından dile getirilir. (s.319)

Yokluk ve yoksulluk, “Elveda Gülsarı” hikâyesinde, diğer hikâyedeki kahramanların yaşamında olduğu gibi kendisini fazlasıyla hissettirir. Hikâyede kadınların eskimiş oto lastiklerinden yapılmış ayakkabıları giydikleri, çocukların ise yiyecek olarak kuru ekmele geçindikleri ve bu çocukların uzun zamandır yüzünü görmedikleri şekerin tadını bile unuttukları duyurulur. Tanabay’ın oturduğu çadır yırtık, dağınık, içine yağmur alan bir barınaktır. Caydar, o çadırı onarmak için iğne ve ipliği elinden hiç bırakmaz. Tanabay’ın yünü kendisi ürettiği halde yama üstüne yama

vurulmuş çadırda oturması rejimin insanları çıkarları uğruna çalıştırdığı ve insanların yaşamındaki yoksulluğun rejimi hiç ilgilendirmediğinin açık bir göstergesidir.

Tanabay, rejime körü körüne bağlı değildir. Onun en büyük amacı çalışmak; sürekli çalışmaktır. Bu amaçla yılmaya başlayan Tanabay, ilerleyen yıllarda bütün çalışmasının boşa gittiğini ve o güne kadar yaptığı uğraşının komünizm uğruna yapılmış olduğunun farkına varır. Bir zamanlar sistemin amaçları uğruna öz kardeşine bile acımayan Tanabay, gün gelir rejim tarafından dışlanır. Tanabayın yaşam çizgisinde karşılaştığı durumlar bize rejimin bir insanı nasıl kullandığı gerçeğini sunar.

2.10. İnanç Temi

Din, insanlık tarihine egemen olan en büyük güç olarak, insanoğlunun hayatını düzenleyen vazgeçilmez bir değerdir.

Aytmatov'un hikâyelerindeki kahramanların çoğu inançlı kişilerdir. Kahramanların bazıları İslamiyet'e inanırken bazılarının Şamanizm inancına sahip oldukları görülür. Bununla birlikte, İslamî inanca sahip olan kişilerde bazı şamanist inançlara da rastlanır. Hikâyelerde inanış ile ilgili dikkat çeken özelliklerden biri, kahramanların din uğruna yaşamıyor olmalarıdır. Kahramanlar genellikle mutsuz anlarında, isteklerinin gerçekleşmediği durumlarda daima dua ederler.

"Cemile" hikâyesinde, din temi fazla yer almamakla birlikte insanların hayatlarından yine de eksik olmadığı görülür. Seyit'in yaşlı bir dülger olan babası her sabah dükkânını dua ederek açar. "Sultan Murat" hikâyesinde de insanların dua ettikleri görülür. Sultan Murat'ın arkadaşı Asantay'ın babasının savaşta öldüğü haberi gelince halk topluca dua eder.

"Ellerini açıp kaldırmış, avuçlarında Kutsal Kitabı (Kur'an'ı) görür gibi bakıyor, görkemli duayı dinliyorlardı: Bin yıl kadar önce, Arabistan'dan buraya ulaşan, benimsenen, doğumlarda ve ölümlerde huzur ve ebedilik bildiren duayı."(S.M., s.157)

"Yüzyüze"de Seyde'nin kayınvalidesi bütün zamanını namaz kılıp dua ederek geçirir. Yine hikâyede Baydalı adlı askerinin savaşta öldüğünü haber veren mektup okunduğu zaman bir ihtiyar herkesin dua etmesini ister. "Elveda Gülsarı" hikâyesinde Tanabay yarışı kazandığı zaman ellerini açarak dua eder. Tanabay'ın dua ettiğini gören yarıştaki diğer insanlar onunla birlikte dua etmeye başlarlar. "Toprak Ana"da Tolgonay, yılın ilk ürünüyle yapılan ekmeği dua ederek yer. Tolgonay, savaş haberini aldığı zaman "Allah'ım sen koru bizi"(s.34) diye dua eder.

Yazarın hikâyelerindeki insanların kadere inançlarının tam olduğu gözlerden kaçmayan bir durumdur. "Toprak Ana" hikâyesinde evlatlarını savaşta kaybeden Tolgonay, bir zaman sonra başına gelenleri kaderin emrettiğini düşünür.

"Kader böyle istedi. Ah bu kadar! Bu kader! Kader zavallı Kasım'a burada yuva kurma izni vermedi."(T.A., s.104)

"Al Yazmalım Selvi Boylum" hikâyesinde İlyas, mutsuz olduğu anlarda teselliyi kadere sığınmakta bulur. İlyas "yazgısıyla fazla oynamamalı insan" (s.350) diye kadere

rıza gösterir. Yine “Yüzyüze”de Seyde, kadere fazlasıyla inanır. O, komşusu Totoy’un savaştan dönmemesinin kaderde yazılı olduğunu düşünür. Ayrıca “İlk Öğretmenim” hikâyesinde Altınay, köyünden ayrı kalmayı “Yazgı böyleymiş”(s.358) diyerek ayrılığı kaderin emri olarak değerlendirir

“Beyaz Gemi”de çocukları olmayan Orozkul ile Bekey’e, İhtiyar Mümin’in karısı doktor yerine pir’e ve yatıra gitmelerini önerir.

“Pir dağların öbür yakasında imiş. (...) Süleyman Tepesi diye bir kutsal tepe varmış. Onun eteğinde kara bir koyun kesip sonra tepeye tırmanırken her adımda inançla Allah’a dua etsen, Allah dileğini kabul eder acır ve bir bebek verirmiş.”(B.G., s.44)

“Toprak Ana”da insanlar öldükten sonra ölü aşının verilmesi, kadınların mezarlığa gitmemeleri, rüyaların iyiye veya kötüye yorumlanması gibi inançlardan bahsedilir. Bu inanışların İslamiyet’le örtüştüğünü söyleyebiliriz.

Cengiz Aytmatov’un hikâyelerinde yukarıda anlattığımız İslami inanışlarla birlikte, Şamanist inanışlara da rastlanır. “İlk Öğretmenim”de Altınay, yengesi ve amcası tarafından dövüldüğünde korkar ve kaçarak Kartanbay Dede adlı birinin evine sığınır. Altınay’ın çok korktuğunu gören yaşlı ihtiyar Altınay’daki kötü ruhları kovsun diye büyücü çağırır. Düşen, ihtiyara niçin büyücüyü çağırdığını sorunca; ihtiyar “kızın yüreği oynadı da, büyücü okusun üflesin...” (s.342) der. Ayrıca Öğretmen Düşen, gece parti merkezinden dönerken kurtlar tarafından kovalanır ve güçlkle bir ihtiyarın evine sığınır. Düşen’in durumunu gören ihtiyar ona: “Kara koyun kurban olsun... Muhammet seni bize bağışlasın!”(s.336) diye dua eder. İhtiyarın duasının İslami inanışla tamamen örtüştüğü söylenebilir.

Şamanist inançların “Beyaz Gemi” hikâyesindeki kahramanların yaşamında daha fazla yer tuttuğu görülür. Eserin vermek istediği mesajlar açısından önemli bir konuma sahip olan Boynuzlu Maral Ana Efsanesi’nde; bir Kırgız kabile başbuğunun ölümünden sonra cenaze töreni için diğer bölgelerden insanlar davet edilir. Kabile başbuğunun zengin olduğunun anlaşılması için koyunlar kesilir, kımızlar dağıtılır, çadırlar kurulur. Ölen başbuğun atının üzeri de bir yas örtüsüyle örtülür. Cenaze töreninde davullar ve borular çalınır. Ayrıca kurban edilmek üzere dokuz kısrak, dokuz boğa ve kırk dokuz koyun hazırlanır.

Aytmatov’un hikâyelerinde geleneklerin bir inanış haline geldiğini görürüz. “Elveda Gülsarı” hikâyesinde Tanabay’ın dostu Çora öldüğü zaman, Kırgız başbuğunun

cenazesinde olduğu gibi, atının üzeri bir kara örtü ile örtülür ve bunun bir gelenek olduğu belirtilir. Ayrıca Çora'nın cenaze töreni için bütün Kazaklar ve Kırgızlar Çora'nın köyüne gelirler. Hikâyede, Tanabay'ın yıkılmasında koyunlar ilk doğduğunda koyunların koruyucu ruhunu çağırarak, çobanların atasına şöyle seslenir:

“Ey koruyucu Çoban Ata, koyunların koruyucu ruhu! İşte sürünün ilk kuzusu! Onu kolla, bütün kuzuları kolla! Biz çobanları da kolla!...”(E.G., s.132) İnsanların tabiat kuvvetlerini yardıma çağırma “Toprak Ana” hikâyesinde de görülür. Eserde çiftçiler, hasata başladığı zaman çiftçilerin koruyucu ruhuna seslenirler:

“-Çiftçilerin koruyucusu Diykan Ana yardımcımız olsun, bereketli hasat olsun, taşan sular gibi bol bir ürün alalım...”(T.A., s.72)

Aytmatov'un hikâyelerinde insanların tabiat güçlerini yardıma çağırmaları romanlarında da görülen bir durumdur. “Dişi Kurdun Rüyalari”nda Tanabay gibi bir yarılcı olan Boston ve arkadaşı Ernazar, karlı kaplı Ala-Mengü Dağı'nı geçerken geçit duası okurlar. Romanın hayvan kahramanları olan Akbar ve Taşçaynar, yavrularının çalındığı zaman kurtların atası Börü-Ana'ya seslenirler:

“Ey kurtların ilahesi Börü-Ana! Bana iyi bak. Karşında ben varım, ben Akbar. Bu soğuk dağlarda karşına dikilen benim. (...) Beni işit Börü-Ana!...Beni anla, gözlaşlarımı anla Börü-Ana!” (D.K.R., s.303)

Yazarın “Deniz Kıyısında Koşan Ala Köpek” hikâyesindeki insanların tamamının Şamanist olduğu görülür. Eserin baş kahramanı Kirisk'in annesi, henüz Kirisk'i doğmadan önce kocasının eski pantolonunu giyer. Kirisk'in annesi bunu kocası denizde olduğu için evde erkek ruhu bulunsun diye yapar. Kirisk'in amcasının oğlu Mılgın ise kendilerini denizde boğan sisin dağılması için rüzgârların şamanına çağrı yapar.

“Hey rüzgârların şamanı olan kancık herif! Bir kancık değilsen, rüzgârların efendisi isen, hani nerede rüzgâr?... Eğer rüzgârların efendisi isen, kokuşmuş fok boku değilsen, gönder rüzgârını... Yanımızda bir çocuk olduğunu bilmiyor musun? Susadı, sasadı çocuk!...” (D.K.K.A.K., s.135)

Eski Türkler'in inancına göre tabiattaki her varlığın bir ruhu vardır. Yine Şamanizm'e göre tabiattaki bu varlıkların kötü ruhları insanlara zarar vermek için onları sürekli izlerler. Ayrıca Şamanizm'de “...su, ateş, toprak, dağ sahiplerine yalvarıp yardım istediklerinde, onlar da yardımla karşılık verirler.”¹⁵³ Orhan Ata, kendisini

¹⁵³ Güllü Yoloğlu, “Cengiz Aytmatov'un Yaratıcılığında Şamanizm”, C.A.U.B.Ş.B., Ank.1998, s.232

denizin dinlediğine inanır. Ayrıca Mılgın'ın rüzgârların şamanına küfür etmesi, ondar deniz üstündeki sisi dağıtmasını istemesi, Kirisk'inannesinin evde erkek ruhu bulunsun diye kocası Emrayin'in pantolonunu giymesi, Tanabay'ın Çoban Ata'ya seslenmesi, "Toprak Ana" hikâyesinde çiftçilerin hasat zamanı çiftçilerin koruyucusu Diykan Ana'ya çağrı yapması hep Şamanizm inancı ile ilgilidir.

Hikâyelerde kahramanlarının dua ile birlikte beddua yaptıkları da görülür. "Elveda Gülsarı"da kardeşi Kulıbeg'in elinden mallarını alarak kolhoza devredilmesini sağlayan Tanabay, diğer insanlar tarafından kargışlanır. Yine eserde Yaşlı Avcı'nın Türküsü adlı hikâyede Boz Geyik yaşlı avcının oğlunu kargışlar.

"Kargışlarım tutsun seni Karagül, Kargışlarım tutsun! Lanet sana" (E.G., s.206)

"Toprak Ana"da da Tolgonay, Cesenkul adlı asker kaçağının kolhozdaki atları çaldığı zaman ona beddua eder, lanetler yağdırır. (s.93)

2.11. Diğer Temalar

Aytmatov'un hikâyelerinde gerek savaş ve gerekse diğer sebeplerden dolayı ölüm ve ölümler hiç eksik olmaz. Yazarın hikâyelerinin konusu II. Dünya Savaşı yıllarını kapsadığından hikâyelerdeki ölümlerin sebebinin daima savaş olduğu görülür. Savaş nedeniyle cepheye gidenlerin hemen hemen tamamı geri dönmemiş, kadınlar kocalarını, çocuklar babasını, anneler oğullarının ölüm haberiyle sarsılmışlardır.

“Toprak Ana” hikâyesinde ölüm temi en az diğer temler kadar okuyucuya kendisini hissettirir. Eserde Tolgonay, üç oğlu ile kocasını savaşta kaybettiğinden yaşama küser, ölen yakınlarını hatırladıkça kendisi de ölmek ister.

“Hiçbir şey gözümde değildi artık. Hayatın da anlamı yoktu. Nasıl ölsem?...”(T.A., s.92)

“Yüzyüze”de İsmail'in eşi Seyde, cepheye giden erkekleri görünce onların bir daha geri gelmeyeceğini düşünerek, onların yerine ölmek ister. “Al Yazmalım Selvi Boylum”da İlyas, eşi Asel'den ayrı düştüğünde, Tolgonay gibi yaşamın hiçbir anlamının kalmadığını düşünür ve artık ölümü bir kurtarıcı olarak bekler. Aynı şekilde “Elveda Gülsarı” hikâyesinde Tanabay, kolhoz başkanı ile tartıştığı zaman Tolgonay ve İlyas gibi ölmek, yaşanan huzursuz hayattan kurtulmak ister. Gülsarı öldüğünde Tanabay, yaşamın büsbütün anlamsızlaştığını anlar ve sevdiği varlık ve kıymetlerle ölünün kendisini götürmesini ister.

“Deniz Kıyısında Koşan Ala Köpek” hikâyesinde Orhan Ata Mılgın ve Emrayın kendilerini denize atmadan önce ölümle ilgili yorumlamalarda bulunurlar; ölümün insanın yaşamla ilgili düşüncelerine planlarına ve hâyâllerine aldırmandan acımasızca kapısını çaldığını düşünürler. Ancak bu hikâyedeki ölüm, diğer hikâyelerden farklı bir anlam içerir. Orhan Ata, Mılgın ve Emrayın denizle birlikte ölüme atarlar ama, geride küçük Kirisk'i yaşatmak için “Aile bireylerinin kendilerini suya atmaları denilebilir ki bir ölüm isteğinden “bir ümitsizlikten değil sıkı sıkıya sarılan bir ümitten kaynaklanır. Kirisk yaşayacaktır...”¹⁵⁴ Çünkü onlara göre Kirisk, bir neslin devamı için yaşamalıdır.

Aytmatov'un hikâyelerinin en çarpıcı özelliklerinden biri hikâyelerin trajik sonlarıdır. Hikâyelerin çoğunluğunun sonucunda, kahramanların öldükleri görülür. “Beyaz Gemi”de Çocuk, “Toprak Ana”da Aliman, “Deniz Kıyısında Koşan Ala

¹⁵⁴ Mustafa Çetin, a.g.m., s.52

Köpek”te Orhan Ata, Emrayin ve Mılgın, “Elveda Gülsarı”da Gülsarı’nın kaderi trajik bir ölümle son bulur.

Aytmatov’un hikâyelerinde görülen temlerden biri de ayrılık temidir. Hikâyelerdeki kahramanların yaşamı ayrılıklarla doludur. Özellikle savaş, bu ayrılıkların önemli sebeplerindedir. II. Dünya Savaşı ile birlikte erkeklerin çoğunluğu eşlerinden, işlerinden, çocuklarından, anne ve babalarından, yurtlarından ayrılmak zorunda kalırlar. Ayrılık sahnelerinde ise içler acısı görüntüler yaşanır. “Toprak Ana”da Tolgonay ayrılık acısını yıllar geçmesine rağmen unutamamıştır. Tolgonay’ın oğlu Kasım savaş çıktığında cepheye giderken eşi Aliman’dan ve annesinden ayrılmak istemez. Tolgonay, oğlunun ayrılığını yıllar sonra şöyle dile getirir:

“Onu zorla Kasım’dan ayırdık. Bir kere daha kurtuldu elimizden. Biz çekiyorduk, o kaçıp kurtuluyor, kasım’ın koluna yapışıyor...”(T.A., s.47)

“Yüzyüze”de Seyde kocası İsmail’i cepheye gönderirken, “Al Yazmalım Selvi Boylum”da Baytemir cepheye giderken eşinden ayrıldığında ayrılığın verdiği ızdırapla tek kelime konuşamazlar. Yine “Oğulla Buluşma”da Çordon, yıllar önce oğlu Sultan’ı cepheye gönderişini unutamamıştır. Çordon ile oğlu Sultan istasyonda birbirlerinden ayrıldıkları anda, her ayrılıkta olduğu gibi sessizliğe bürünürler.

“Tek kelime söylemeden birbirlerinin kucağına atıldılar ve herşeyi unutarak, öylece hreketsiz kaldılar...” (O.B., s.48)

Cengiz Aytmatov’un hikâyelerindeki dramatik aksiyonu sağlayan unsurları kişiler, kavramlar ve simgesel değerler seviyesinde şöyle şematize edebiliriz:

	Tematik Güç	Karşıt Güç
Kişiler Seviyesinde	Çocuk, Mümin Dede, Sultan Murat, Kirisk Tolgonay, Kemal, Asel, Baytemir,	Orozkul, Abakir, İsmail, Çeşenkul
Kavramlar Seviyesinde	sevgi, aile, özgürlük, türkü, masal, efsane, doğa, âşk, barış, huzur	yozlaşma, baskı, şiddet, savaş, kolhoz, ideoloji
Simgesel değer olarak	Boynuzlu Maral Ana, Beyaz Gemi, Beyaz Lura Ördeği, Mavi Isık Göl, ev, aile, elma, çocuk, bozkır	sis, çizme, tren, demiryolu, kamyon

SONUÇ

Yüzyılımızın evrensel sanatçılarından biri olan Aytmatov, kendi milletinden olan insanların hayatını konu aldığı hikâyelerinde insanî yabancılaşma, doğanın tükenişi, hürriyet problemi, yalnızlık, yoksulluk sevgi ve çocukluğun tükenişi gibi temlerle günümüzün ve geleceğin sorunlarına dikkat çeker. Hayata ve insana ait tüm sorunları hikâyelerinde dile getiren yazar, insanın iç dünyası ile ilgili iyilik ve kötülük kavramlarını irdeleyerek ve çağdaş aydınının uyarıcılık görevini yaparak, insanları çağımızın çıkmazları üzerinde düşündürür. Aytmatov, sanatıyla insan yaşamının ayaklar altına alınan gittikçe yok oluşa doğru bir seyir alan değerlerini yeni baştan kurmayı ve korumayı amaçlar. Böylece bir yazarın en büyük görevi olan “insan gerçeğini arama” sorumluluğu gibi kutlu bir görevi yerine getirir.

Aytmatov’un hikâyelerinde insanın yüce bir değer olduğu fikri çok belirgindir. Evrenin merkezi olan insan, onun hikâyelerinin de merkezi durumundadır. Onun hikâyelerinden çıkarabildiğimiz en temel mesaj “insan kimdir, insan nedir, insanı insan yapan değerler nelerdir?” mesajıdır. İnsan yaşamının aksayan yönlerini özellikle insanî özün yaşatılması ve korunması gerekliliği hikâyelerde üzerinde en çok durulan sorundur. Çünkü her türlü gelişmeyle birlikte, insanî özün de geliştirilmesi ve korunması gerekir. Aytmatov’un insan için duyduğu bu endişe beraberinde insan sevgisini getirir. Dolayısıyla yazarın hikâyelerinde derin, engin ve sınırsız bir insan sevgisinin olduğu görürülür. Onun hikâyelerinden taşan bu engin insan sevgisi Kırgızları aşarak bütün insanlığı kuşatır ve yazarı evrenselliğe taşıyan özelliklerden biri olur.

Hikâyelerinde ele aldığı temalarla insanoğlunun her yönüyle bir yok oluşa doğru sürüklendiğini dile getiren Aytmatov, işlediği temalarla ulusal anlamda Kırgızların, evrensel anlamda da dünya insanına seslenir. Yazar, insan yaşamının çıkmazlarını hikâyelerine taşıyarak bazı sembollere ve örtülü söylemlerle insanlığa anlamlı mesajlar gönderir. Eleştirisini yaptığı Sovyet yönetimine “demiryolu”, “içki”, “kamyon” vb. semboller vasıtasıyla göndermelerde bulunur. Bu söyleyiş şekli Aytmatov’un sanatının en özgün ve orijinal yönüdür. Aytmatov hikâyelerinde eleştiri yaparken hiçbir zaman basit ideolojik doğmalara kendini kaptırmaz ve ideolojik yönlendirmelerde bulunmaz. Fikir, onun hikâyelerinin dokusunda erimiş bir durumdadır.

Aytmatov'un sanatının en büyük özelliği, insanî yabancılaşmayı / ötekileşmeyi sembolize eden; köksüz, millî benliğinden kopmuş, kendisine verilen emirleri hiç düşünmeden yerine getiren "mankurt" kavramını edebiyat tarihine kazandırmış olmasıdır. Mankurt kavramı ile insanoğlunun iyilik ile kötülük arasında verdiği savaşı ve köle ruhlu insanlarla - gerçek insan arasındaki farkları gösteren Aytmatov, yine bu kavramla Sovyet yatılı okullarını, köksüz, kimliksiz, dimağı boş insanlar yetiştirdiği için tenkit eder. Hikâyelerdeki asıl çatışma unsuru, bu iki gücün; yozlaşan insanla geleneklerine bağlı, millî değerlerinden uzaklaşmamış insanların birbiriyle olan mücadelesinden kaynaklanır.

Hikâyelerde yozlaşma, insandan başlayarak, zamanla doğaya da ulaşır. İnsanî özü bozulan kişiler sınırsız isteklere kapılarak doğal kaynaklara saldırmıştır. İnsanla birlikte tabiatın da yüce bir değer olduğu fikrini sezdiğimiz hikâyelerde tabiat hikâye kahramanları için bir ana, bir sığınaktır. Hayatın gerçekleri ile rejimin prensipleri arasında kalan kahramanlar her huzursuzluk, her mağlubiyet anında her zaman tabiata sığınır. Çünkü insandaki çözülme ve bozulma, tabiatta, müdahale olmadan asla gerçekleşmez. Hikâyelerde dikkatimizi çeken hususlardan en önemlisi; insanların yozlaşma ve toplumdaki bozulma karşısında daima tabiata sığınma ve tabiata yönelme fikrinde olmalarıdır. Buna karşılık yozlaşmış kişiler tabiattan nefret ederler.

Cengiz Aytmatov'un hikâyelerindeki konularda, çocukluğundaki yaşamından gerçek ve önemli çizgiler vardır. Onun çocukluk ve gençlik yıllarının en önemli olayı II.Dünya Savaşı'nın getirdiği yoksulluk, ölüm, ızdırap, savaş, yozlaşma, ayrılık, baskı ve doğal dengenin tahrip edilişi, hikâyelerin başlıca sorunlarını teşkil eder. Hikâyelerdeki olaylarda Aytmatov'un çocukluk ve gençlik yıllarının hatıra ve izlenimleri ile beraber özlemleri, tutkuları, düşleri ve halkının dertleri saklıdır.

Yazarın hikâyelerinde mekân, geniş Kırgız topraklarıdır. Sadece Deniz Kıyısında Koşan Ala Köpek hikâyesinde olayın geçtiği yer denizdir. Mekân kahramanların ruh yapısında oldukça etkili olur ve onların ruh hallerini belirleyici bir özelliğe sahiptir. Geleneklerine ve insanî değerlerine bağlı insanlar kolhoz ortamında sıkıntı duydukları halde, bozkırda kendilerini yeterince hür ve huzurlu hissederler. Ayrıca kolhozlara hapsedildiğinin farkına varan kahramanlar, her türlü baskı ve şiddet sonrasında kolhozdan nefret ederler ve özgürlüklerini kavuşmak için kendilerini bozkırın kucağına atmak isterler. Zaten eserlerde gerek ferdi, gerekse toplum olarak hep bir hürriyet idealinin mevcut olduğu fikri açıktır.

Hikâyelerdeki insanların yaşamında görülen her türlü olumsuzluk sonucunda mekânın darlaştığı görülür. Mekândaki bu darlaşma fiziki olmayıp, kahramanların ruhî durumlarında görülen sıkıntı ve çıkmazlarla ilgilidir. Bütün hikâyelerde kahramanların sıkıntılı ve çıkmaza girdiği durumlarda günler, geceler, dağlar ve evler bozkırla birlikte hemen her nesne büyük bir sessizliğe bürünür. Mekâna hakim olan bu sessizlik unsuru hikâyelerin tamamında kendini gösterir.

Sevgi, Aytmatov'un hikâyelerindeki en önemli mesajlardan biridir. Hikâyelerde, yozlaşmış tiplerdeki insana duyulan nefrete karşılık, insanî değerlerden uzaklaşmamış kişilerin ruhunda derin bir insan sevgisi vardır. İnsani değerlerini kaybetmemiş kahramanlardaki eşsiz insan sevgisi ve yaşamın diğer güzel tarafları onları, rejimin değerleri ile çatışma yaşadığı anlarda daima hayata bağlayan ve olumsuz şartlar karşısında ayakta tutan yegane güç olur. Bu özellikteki insanlarda insan sevgisi ile birlikte hikâyelerdeki kahramanların ruhlarında âşk duygusu da hiç eksik olmaz. Yaşamın anlamsız, insanların sıradanlaştığı, sözlerin önemsiz olduğu ve ızdırabın insan üzerine bir sis bulutu gibi çöktüğü zamanlar, âşk en rahatlatıcı ve en sıcak sığınak oluverir.

Savaş, Aytmatov'un hikâyelerinin çoğunluğunun konusunu oluşturur. Hikâyelerdeki kahramanların neredeyse tamamı savaşın kötü sonuçlarından nasibini almıştır. Savaş, hem ferdin, hem de toplumun üzerinde onulmaz yaralar açmıştır. Savaştan sonra birçok anne ve baba evlatsız, çocuklar babasız kalmış ve birçok parçalanmış aile ortaya çıkmıştır. Anne ve babasızlıkla beraber ortaya çıkan ailenin parçalanmışlığı çoğu insanın “ev”siz kalmasına sebep olmuştur. Aytmatov, çocukluğunun en büyük olayı olan II. Dünya Savaşı'nı eserlerinin konusu olarak işlerken, okuyucuya savaş karşıtı mesajlar verir; savaşın karşısına barışçıl değerleri çıkarır.

Aytmatov'un kahramanlarının hepsinde insan ruhunun bütün özelliklerini görmek mümkündür. Her kahramanın ayrı bir dünya olduğu hikâyelerde gerçek insanla-köle ruhlu / yozlaşan insan arasındaki farkı çabuk hissederiz. Bütün büyük sanatçılar gibi, Aytmatov da idealize tipler çizler. Onun hikâyelerinde yaşamın olumlu yönlerini temsil eden kahramanlar; Mümin Dede, Tanabay, Tolgonay, Düşen, Altınay, Sultan Murat, Danyar gibi insanların hepsi duyarlı ve gelecek kaygısı taşıyan tiplerdir.

Hikâyelerde yozlaşan tiplerin başkaları ile uyum ve güven sorunu yaşadıkları dikkat çekerken, geleneklerine bağlı, insanî değerlerinden uzaklaşmamış kahramanlar

ise başka insanlara sevgi duyan ve yardım severlik duygusuyla dolup taşan bir kişiliğe sahiptirler. İkinci grup kahramanların çatışma yaşadıkları tek unsur, yaşanan zamanın değerleridir. Sovyet yönetiminin prensipleri ile yaşamın ve insanın gerçekleri arasında kalan bu kişiler, yaşanan andan duydukları rahatsızlık sonucu halden uzaklaşarak, geçmişe yolculuk yaparlar ve haldeki rahatsızlıktan dolayı düşlere ve hâyâllere sığınarak kurtulmaya çalışırlar. Efsanelere, masallara, düşlere sığınma ve geçmişe yolculuk yapma bu kahramanlar için bir rahatlama sebebi olur. Hikâyelerde hiçbir şekilde mutlu bir insan göremeyiz. Hemen her hikâyede, eserin başındaki o mavi dünyanın üzerine, eserin sonunda siyah bir bulut çöker ve başlangıçtaki huzur yerini koyu bir hüzne bırakır. Bununla birlikte hikâyelerdeki kahramanların bir diğer özelliği çoğunluğunun köleliğe boyun eğemeyen kişiler oluşlarıdır. Denilebilir ki onlar hürriyete olan düşkünlüklerinden dolayı idealleri uğuna ölmekten hiçbir zaman kaçınmazlar.

Aytmatov'un hikâyelerinde çocuk kahramanların dünyası ile aile kurumundaki çözülmeye dikkat çekilir. Hikâyelerde diğer insanlar gibi çocukların da mutlu olanına rastlamayız. Çocukların birçoğunun yetim büyümesi ve ailesinden uzakta olması, onların hassas bir kişilik yapısı kazanmaları sonucunu doğurmuştur. Kadın kahramanların hikâyelerin içerisinde önemli yer tuttuğu gözlerden kaçmaz. Ancak kadınlar da çocuk kahramanlar gibi mutluluğu tadamayan kişilerdir. Kadınlar, erkeklerin cepheye gitmeleri sonucunda cephe gerisinde geçim ve yoksulluk mücadelesiyle başbaşa kalmış, eşlerini ve oğullarını cephede bırakma onların ortak yazgısı olmuştur.

Aytmatov, geleneksel değerleri en iyi özümleyip yazan sanatkârlardan biridir. O, beslenmek için kabuğu kırıp öz'e inercesine, "millî romantik" bir anlayışla, milletinin duyusu, düşünüş, tarih etnografyası ve millî zevkini hikâyelerine taşıyarak geçmiş ile günümüzü birleştirir. Yazar, insanoğlunun günümüzdeki çıkmazlarını geçmişteki olaylarla açıklamaya çalışarak, böylece geçmişle yaşananlar ile bugün yaşananlar arasında özde hiçbir fark bulunmadığı gösterilir. Milletinin hayat felsefesinin folklorik ürünlerde saklı olduğunu bilen Aytmato, geçmiş zamanlarda milletimizin yaşamış olduğu hatıraları ve hayat tecrübelerini eserlerine taşıyarak geçmişin unutulmamasını sağlar. Çünkü o, elleri bilinmez geleceğe doğru uzanan insanların, bilinen ve tecrübe edilen geçmişten ders almalarını ister.

Bütün Kırgızlar gibi Aytmato,un yaşamında ve sanatında Manas Destanı'nın etkisi çoktur. Manas'taki o millî şuuru, yazarın eserlerinde görmek mümkündür. Türkü,

efsane vedestan parçaları ile yurdunu ve yurdunun insanlarını hikâyelerine taşıyan Aytmatov, bu folklorik malzemeye bazı eklemeler ve değiştirmeler yaparak onların gerisinden insanlara bazı mesajlar gönderir. Yoksa yazar bu efsane, destan ve masalları hiçbir zaman sebepsiz olarak anlatmaz. O, hikâyelerindeki yozlaşma, doğal dengenin değişmesi, hürriyet gibi temleri folklorik ürünlerden faydalanarak anlatarak mesajlarını meşru hale getirir. Bununla birlikte Aytmatov, milletimizin yüzlerce yıllık yaşantısını günümüze taşıyarak millî şuurun oluşmasına yardımcı olur. Ayrıca o, milletimizin tarihinden tabaka tabaka kesitler sunarak, bu tarihi kesitlerdeki bazı küçük ayrıntılarla büyük gerçekleri dile getirir.

Cengiz Aytmatov, hikâyelerinde konu aldığı Kırgız halkının hayatını gerçekçi bir anlayışla yansıtır. Onun hikâyelerinde kahramanlar, mekânlar ve olaylar kendi memleketinden olsa bile, bunlar sadece bir başlangıç noktasıdır. Millîlik noktasından hareket eden Aytmatov, hikâyelerin yapısındaki unsurları, millî malzemeyle birleştirerek özgün bir şekilde işler ve böylece evrenselliğe ulaşır.

KAYNAKLAR

1. Yazarın Eserleri

- Aytmatov Cengiz, Asker Çocuğu, (Çev. Refik Özdek), Ötüken Yay., İst. 1997
- _____, Beyaz Gemi, (Çev. Refik Özdek), Ötüken Yay., İst. 1995
- _____, Beyaz Yağmur, (Çev. Refik Özdek), Ötüken Yay., İst. 1997
- _____, Cemile, (Çev. Refik Özdek), Ötüken Yay., İst. 1995
- _____, Cengiz Han'a Küsen Bulut, (Çev. Refik Özdek), İst. 1995
- _____, Deniz Kıyısında Koşan Ala Köpek, (Çev. Refik Özdek), Ötüken Yay., İst. 1993
- _____, Deve Gözü, (Çev. Refik Özdek), Ötüken Yay., İst. 1997
- _____, Dişi Kurdun Rüyalari, Ötüken Yayınevi (Çev. Refik Özdek), İst. 1997
- _____, Elveda Gülsarı, (Çev. Refik Özdek), Ötüken Yay., İst. 1995
- _____, Gün Olur Asra Bedel, (Çev. Refik Özdek), Ötüken Yay., İst. 1997
- _____, İlk Öğretmenim, (Çev. Mehmet Özgül), Cem Yay., İst. 2000
- _____, Kassandra Damgası, (Çev. Refik Özdek), İst. 1997
- _____, Sultan Murat, (Çev. Refik Özdek), Ötüken Yay., İst. 1995
- _____, Toprak Ana, (Çev. Refik Özdek), Ötüken Yay., İst. 1995
- _____, Yıldırım Sesli Manasçı, (Çev. Refik Özdek), Ötüken Yay., İst. 1993,
- _____, Kızıl Elma, (Çev. Refik Özdek), Ötüken Yay., İst. 1997
- _____, Oğulla Buluşma, (Çev. Refik Özdek), Ötüken Yay., İst. 1997
- _____, Al Yazmalım Selvi Boylum, (Çev. Mehmet Özgül), Cem Yay., İst. 2000
- _____, Yüzyüze, Ötüken Yayınları, (Çev. Refik Özdek), İst. 1993

2.Kitaplar

- Adler, Alfred, İnsan Tanıma Sanatı (Çev. Kâmuran Şipal), Say Yay., İst. 1989
 _____, Yaşama Sanatı (Çev. Kâmuran Sipal), Say Yayınları, İst. 1995
- Akmataliyev, Abdıldacan, Cengiz Aytmatov'un Dünyası, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, 1. Baskı, Ankara 1998
- Aktaş, Şerif, Edebiyatta Üslûp ve Problemleri, 2. Baskı, İst. 1993
 _____, Roman Sanatı ve Roman İncelemesine Giriş, 1. Baskı, İst. 1991
- Alptekin, Turan, Ahmet Haşim / Hayatı Sanatı ve Eserleri, Kastaş Yayınları İst.1985
- Aytaç, Gürsel, Goethe Diyor Ki, K.T.B.Yay., No:534
- Baechalerd, Gaston, Mekânın Poetikası (Çev. Aykut Derma), Kesit Yayıncılık, İst. 1996
- Buscaglia, Leo, Sevgi İçin Doğmak (Çev.Mehmet Harmancı), İnkılap Kitapevi, İst. 1994
- Doğumunun 70. Yıldönümünde Cengiz Aytmatov Uluslararası Bilgi Şöleni Bildirileri, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ank., Aralık 1998
- Eliade, Mircea, Mitlerin Özellikleri, (Çev.Sema Rıfat), Simav Yay., İst. 1993
- Eliot, Thomas, Kültür Üzerine Düşünceler (Çev. Sevim Kantarcıoğlu), K.T.B. Yay., Ank. 1981
- Ercilasun, Bilge, Yeni Türk Edebiyatı Üzerine İncelemeler I-II, Akçağ Yayınları, İst. 1994
- Forster, Edward Morgan, Roman Sanatı (Çev. Ünal Aytür), Adam Yayınları, İst. 1985
- Foucoult, Michel, Kelimeler ve Şeyler, (Çev. M. Ali Kılıçbay), İmge Kitapevi, İst.1994
- Freud, Sigmund, Yaşamım ve Psikanaliz, (Çev. Kâmuran Şipal) Say yayınları, İst.1996
- From, Erich, Sevme Sanatı (Çev. Işıtay Gündüz), Say Yayınları, İst. 1995
 _____, Rüyalar Masallar Mitoslar (Çev. Aydın Arıtan – Kaan Ökten), Arıtan Yayınları, İst. 1995
- Gemuhluoğlu, Fethi, Gerçek Olan Aştır, İstanbul 2000
- Güngör, Erol, Türk Kültürü ve Millîyetçilik, İst.1995
- Hilav, Selahattin, Edebiyat Yazıları, Yapı Kredi Yayınları, İst.1993
- Kaplan, Mehmet, Edebiyatımızın İçinden, Dergâh Yay., İst.1996
 _____, Hikâye Tahlilleri, Dergah Yay., İst. 1984

- _____, Türk Edebiyatı Üzerine Araştırmalar, Dergah Yay., İst. 1992
- Kolcu, Ali İhsan, Millî Romantizm Açısından Cengiz Aytmatov, Ötüken Yay., İst. 1997
- Korkmaz, Ramazan, Sabahattin Ali / İnsan ve Eser, Yapı Kredi Yayınları, İst. 1997
- Mecz, İrene Tamba, Anlambilim, (Çev. Necmettin Sevil), İletişim Yay. İst. 1998
- Özdemir, Emin, Yazınsal Türler, Ümit Yay., Ank.1994
- Randall, William, L., Bizi 'Biz' Yapan Hikâyeler / Kendimizi Yaratma Üzerine Bir Deneme, (Çev. Şen Süer Kaya) Ayrıntı Yayınları, İst.1999
- Salihoglu, Hüseyin, 20. Yüzyıl Edebiyat Sanatı, İmge Kitapevi, Ank. 1998
- Stevick, Philip, Roman Teorisi (Çev. Sevim Kantarcıoğlu), Ank. 1998
- Şahinler, Necmettin, Tarihe Adanmış Sözler, Beyan Yayınları, İst. 1991
- Tural, Sadık Kemal, Kültürel Kimlik Üzerine Düşünceler, Ecdâd Yay., İst. 1992
- Turhan, Mümtaz, Kültür Değişmeleri, İst. 1992
- Urry, John, Mekânı Tüketmek, (Çev. Rahmi G. Ögdül), Ayrıntı Yayınları, İst.1999
- 3. Gazete, Dergi ve Tebliğler**
- Acar, Sevim-Söylemez, Orhan, "Gorki'den Sonra En Büyük Sovyet Yazarı: Cengiz Ahmedov, Zeki, "Cengiz Aytmatov ve Kazak Edebiyatı", C.A.U.B.Ş.B., Ank. 1998, s.25-28
- Akkan, Oğuz, "Orta Asya'da Cengiz Aytmatov ve Tanınmış Kazak Yazarlarıyla Üç Gün", *Milliyet Sanat*, S.170, 1976, s.8-10
- Akmataliyev, Abdıldacan, "Çingiz Aytmatov' un Eserlerinin Evrensel Özelliği", C.A.U.B.Ş.B., Ank. 1998, s.29-38
- Aktaş, Şerif, "Bir Coğrafya'nın Kaderi-Gün Uzar Yüzyıl Olur", *Türk Edebiyatı*, S.123, Ocak 1984, s.52-53
- _____, "Millî Romantik Duyuş Tarzı ve Türk Edebiyatı-II", *Türkiye Günlüğü*, S.39, Ocak-Şubat 1996, s.170-175
- _____, "Milli Romantik Duyuş Tarzı ve Cengiz Aytmatov' un Gün Olur Asra Bedel Romanı (Yapı-Kültür-Anlatma Tarzı)", C.A.U.B.Ş.B., Ank. 1998, s.39-44
- Akdemir, Elif Su, "Bir Dünya, Bir Çocuk ve Beyaz Gemi", *Nilüfer*, S.3 Ekim 1985, s.35-38
- Arslan, Fatih, "Aytmatov Estetiğinin Geçmişe Dönük Ütopik/Postromantik Yüzü" C.A.U.B.Ş.B., Ank.1998, s.45-51
- Ayata, Yunus, "Dişi Kurdun Rüyalari Üzerine Bir İnceleme", *Türk Kültürü Araştırmaları-II*, 1997, s.407-429

- Aytmatov, Cengiz, “Kadim Kırgız Ruhunun Zirvesi”, (Aktaranlar: İklil Kurban-Ali Akbaş), *Kardaş Edebiyatlar*, S.2, 1982 s.3-8
- Aytmatov, Cengiz, “Temeller Çöküyor mu?”, (Çev. Hakan Kırımlı), *Emel*, S.167, 1988, s.37-39
- Bice, Hayatı, “Bir Türk Klasığı: Cengiz Aytmatov”, *Türk Yurtları*, S.2, Nisan-Mayıs-Haziran 1990, s.49-55
- Bilginer, Recep, “Kırgız Pasoportlu Bir Türkiyeli”, C.A.U.B.Ş.B., Ank. 1998, s.51-54
- Caferoğlu, Nizami, “Cengiz Aytmatov, Büyük Medeniyetin Evladı Yahud Varisliğinin Poetiği”, (Aktaran: Ahmed Schmiede) *Türk Edebiyatı*, S.214, Nisan 1990, s.42-44
- Can, Eyüp-Şerifoğlu, Ö.Faruk, “Her İnsanın Kendi Zamanına Bir Cevabı Olmalı” *Zaman Gazetesi*, 24 Nisan 1994
- Cumakunova, Güلزura, “Ulu Sözüün Uzantısı”, C.A.U.B.Ş.B., Ank. 1998, s. 55-62
- Çetin, Mustafa, “Kelimelerin Sihirli Dünyası”, *Nilüfer Dergisi*, S.3, Ekim 1985, s.39-40
- Çetin, Mustafa, “Beyaz Gemi Üzerine Notlar”, *Bizim Ocak*, Ekim 1983, s.22-23
- Çınar, Ali Abbas, “Aytmatovun Eserlerinde Halk Kültürünün Rolü”, C.A.U.B.Ş.B., Ank. 1998, s.63-70
- “Çölleşen Aral Gölü”, *Bilim ve Teknik*, (Çev.Aslı Zülal), Mayıs 1999, s.96-97
- Enginün, İnci, “Cengiz Han’a Küsen Bulut”, *Türk Dili*, S.492, Aralık 1992, s.450-452
- Ercilasun, Bilge, “Cengiz Aytmatov Hakkında Bir İnceleme”, *Türk Kültürü*, S.325, Nisan 1996, s.287-295
- _____., “Cengiz Aytmatov' un Eserlerinde Askerlik ve Savaş”, C.A.U.B.Ş.B., Ank. 1998, s.71-86
- Gasset, Jose Ortega Y., “Varlığı Tanımlama Denklemi Benliğe Dalma ve Ötekileşme”, *Karizma*, S.3, Temmuz-Ağustos-Eylül 2000, s.71-76
- Gökçek, Fazıl, “Cengiz Aytmatov'un Romanlarında Din Teması ve Dışı Kurdun Rüyalari”, *Dergâh*, S.21, Kasım 1991
- Guseva, Galina “Çingiz Aytmatov ve Kahramanları” (Çev. Naile Zakirova), *Sanat Olayı*, S.57, Şubat 1987, s.54-55
- Gürsoy, Belkıs, “Cengiz Aytmatov' un Eserlerindeki Biyografisi”, C.A.U.B.Ş.B., Ank. 1998, s.87-96
- Haliloğlu, Abdilgani, “Cengiz Aytmatov' un Gazeteciliği”, C.A.U.B.Ş.B., Ank. 1998, s.97-98

- İbrayev, Şakir, “Cengiz Aytmatov ve Folklor”, C.A.U.B.Ş.B., Ank. 1998, s.99-102
- İbrayeva, Dili, “Çingiz Aytmatov' un Çocukluğu ve Eserlerindeki Çocuk Tipleri”, C.A.U.B.Ş.B., Ank. 1998, s.103-110
- Kabaklı, Ahmet, “Folkloru Kullanışta Cengiz Aytmatov ve Yaşar Kemal”, *Türk Edebiyatı*, S.248, Haziran 1994, s.3-5
- Kalembekova, Bahtigül, “Cengiz Aytmatov' un Siyasi Felsefesi”, C.A.U.B.Ş.B., Ank. 1998, s.103-110
- Kaplan, Ramazan, “Kurgulama Tekniği bakımından Cemile Hikayesi”, C.A.U.B.Ş.B., Ank. 1998, s.111-126
- Kızılay, Servet, “Sözlü Kültürü Anlamaya Doğru:Masalların Dünyasına Giriş”, *Merdiven*, S.20, May-Haz.2000, s.14-19
- Koç, Murat, “İki İnsanın Psikolojisi, Cengiz Aytmatov'n Yüzyüze Adlı Hikâyesi”, *Türk Edebiyatı*, S.234, Nisan 1993, s.49-51
- Kolcu, Ali İhsan, “Dişi Kurdun Rüyalari ve Aytmatov Gerçeği”, *Milli Kültür*, S.87, Ağustos 1991, s.58-59
- _____, “Millî Romantik Duyuş Tarzı ve Cengiz Aytmatov'da Millîyet Unsurları-II”, *Ayane-Kültür ve Edebiyat*, Ekim 1989, s.2-3
- _____, “Cengiz Aytmatov' un Eserlerinde Bir Milli Romantik Unsur Olarak Milli Hafızanın İşleniş Biçimi ve Taşdığı Önem”, C.A.U.B.Ş.B., Ank. 1998, s.126-140
- Korkmaz, Ramazan, “Cengiz Aytmatov'un Gün Uzar Yüzyıl Olur Adlı Romanında İnsaî-Öz”, *Türk Kültürü*, S.396, Nisan 1996, s.265-271
- _____, “Cengiz Aytmatov' un Romanlarında Kaos' tan Düzen' e Ev / Anne ve Çevre / Dünya izleği”, C.A.U.B.Ş.B., Ank. 1998, s.141-154
- Nagiyev, Celil, “Cengiz Aytmatov' un Karakter Yaratma Başarısı”, C.A.U.B.Ş.B., Ank. 1998, s.167-172
- Niyazi, Mehmet, “Yaşar Kemal Üzülmemeli”, Zaman Gazetesi, 24 Ekim 2000
- Nerimanoğlu, Kamil Veli, “Cengiz Aytmatov' un Eserlerinde Türklük Felsefesi”, C.A.U.B.Ş.B., Ank. 1998, s.209-212
- Nurmemmet, Annaguli, “Cengiz Aytmatov' un Romanlarında Mecazi Anlamlar ve Fikri İfadenin Yükselişi”, C.A.U.B.Ş.B., Ank. 1998, s.173-180
- Okeev, Tölemiş, “Senaryo Tekniğine Uygunluk ve Filme Çekilen Eserleriyle Çingiz Aytmatov”, C.A.U.B.Ş.B., Ank. 1998, s.181-184
- Orazova, Gülbara, “Cengiz Aytmatov ve Türk Halklarının Folkloru”, C.A.U.B.Ş.B.,

Ank. 1998, s.185-190

Özdek, Refik, “Cengiz Aytmatov ve Eserleri”, *Türk Edebiyatı*, S.231, Ocak 1993, s.36-38

Özen, Sabiha, “Her Yazar Kendi Halkı İçin Yazmayı Nazarda Tutar”, *Dergâh*, S.24, Şubat 1992, s.12-13

Parlatır, İsmail, “Cengiz Aytmatov İle Dil ve Edebiyatı Üzerine Söyleşi”, *Türk Dili*, S.487, Temmuz 1992 s.61-66

_____, “Türk Ülkesinin Rönesansı Tomurcuk Açıyor”, *Türk Dili*, S.486, Haziran 1992, s.1037-1040

_____, “Gün Olur Asra Bedel Romanında Kurgu ve Figüratif Yapı”, C.A.U.B.Ş.B., Ank. 1998, s.191-194

Sepetçioğlu, M. Necati, “Yoldaşım Cengiz Aytmatov”, C.A.U.B.Ş.B., Ank. 1998, s.195-200

Söylemez, Orhan, “Cengiz Aytmatov İle Söyleşi / Tercih: Robot veya İnsan Olmak”, *Türk Dili*, S.495, Mart 1995, s.199-205

_____, “Cengiz Aytmatov’un Romanlarında Masal Unsurları Üzerine Bir Deneme”, *Erciyes*, S.187, Temmuz 1993, s.6-10

Şahanov, Muhtar, “Bir Filozof, Lirik, Bir Aksiyon Adamı: Cengiz Aytmatov”, C.A.U.B.Ş.B., Ank. 1998, s.201-202

Şahin, İbrahim, “Onlar da İnsandı' da ve Dişi Kurdun Rüyalari' nda Tabiat”, C.A.U.B.Ş.B., Ank. 1998, s.203-208

Şevket, Mahmut, “Beyaz Gemi’nin İdeolojik Yönü”, *Fikirde ve Sanatta Hareket Dergisi*, S.75-76, Mart Nisan 1972, s.68-72

Tunç, Ayfer, “Âşk İyidir Bak / Duyumunu Artırır İnsanın”, *Cogito / Üç Aylık Düşünce Dergisi*, S.4, Bahar 1995, s.20-23

Turan, İhsan, “Cengiz Aytmatov İle Söyleşi”, *Yeni Forum*, s.250, Mart 1990, s.78-79

Uygur, Necmi, “Sevgi, Sevgi, Sevgi”, *Cogito / Üç Aylık Düşünce Dergisi*, S.4, Bahar 1995, s.12-19

Uğurlu, Mustafa, “Gün Uzar Yüzyıl Olur”, *Töre*, S.134, 1982, s.45

Ünsal, Artun, “Âşka Dair”, *Cogito / Üç Aylık Düşünce Dergisi*, S.4, Bahar 1995, s.24-36

Yakuboğlu, Adil, “Biz Hepimiz Mankurtuz”, *Türk Edebiyatı*, S.241, Kasım 1993, s.18-19

Yıldız, Naciye, “Cengiz Aytmatov ve Manas Destanı”, C.A.U.B.Ş.B., Ank. 1998,

Yılmaz, Ayşe, “Cengiz Aytmatov’ da Eser-Biyografi İlişkisi”, *Türk Edebiyatı*, S.299,

Eylül 1998, s.48-49

Yılmaz, Durali, “Gün Uzar Yüzyıl Olur ve Sonrası”, *Tercüman Gazetesi*, 18 Şubat 1986

Yoloğlu, Güllü, “Cengiz Aytmatov’ un Yaratıcılığında Şamanizm”, C.A.U.B.Ş.B.,

Ank. 1998, s.227-234

Yüreklik, Güner, “Cengiz Aytmatov Tanrısını Arıyor”, *Cumhuriyet Gazetesi*,

17 Kasım 1987

Yüzbaşıoğlu, Muammer, “İlk Öğretmenim”, *Varlık*, S.828, Eylül 1976, s.10-11

“Yüzyılın Yazarı: Cengiz Aytmatov”, *Ayyıldız Gazetesi*, 12 Aralık 1999

Zand, Nicole, “Cengiz Aytmatov Paris’ te” (Çev. Süleyman Büyükdağ), *Kardaş*

Edebiyatlar, S.6, Erzurum 1983, s.23-24

ÖZGEÇMİŞ

10.03.1973 yılında Elazığ' da doğdum. İlk ve orta öğrenimimden sonra liseyi Elazığ Merkez Endüstri Meslek Lisesi' nde tamamladım. 1994 yılında girmiş olduğum Fırat Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü' nden 1998 yılında mezun oldum. Aynı yıl Fırat Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Yeni Türk Edebiyatı Anabilim Dalında yüksek lisans öğrenimine başladım. Yine 1998 yılı Eylül ayında Hatay ilinde başladığım öğretmenlik görevimi şu an Elazığ' da sürdürmekteyim.

